T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ TALİBAN ALGISI (1994-2001)

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed Enes KOCAEFE

Bursa 2023

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ TALİBAN ALGISI (1994-2001)

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed Enes KOCAEFE

Danışman :

Doç. Dr. Mehmet ÇELENK

Bursa 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda 702023016 numaralı Muhammed Enes KOCAEFE'nin hazırladığı "Türkiye İslamcılarının Taliban Algısı (1994-2001)" başlıklı Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı ……..…….. – ……. saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın …….. (başarılı / başarısız) olduğuna ……..…….. (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. Mehmet ÇELENK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Eren GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İsa KOÇ
Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi

14/08/2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/07/2023

Tez Başlığı / Konusu: **Türkiye İslamcılığının Taliban Algısı (1994-2001)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin, 13/07/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dahil

3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/07/2023

Adı Soyadı : Muhammed Enes KOCAEFE

Öğrenci No : 702023016

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : İslam Mezhepleri Tarihi

Tezin Türü : ▬ Yüksek Lisans / ☐ Doktora

Danışman : Doç. Dr. Mehmet ÇELENK

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye İslamcılığının Taliban Algısı (1994-2001)" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

14/07/2023

Adı Soyadı : Muhammed Enes KOCAEFE

Öğrenci No : 702023016

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : İslam Mezhepleri Tarihi

Tezin Türü : ▬ Yüksek Lisans / ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı	:Muhammed Enes KOCAEFE
Üniversite	:Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: İslam Mezhepleri Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xiv + 128
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Mehmet ÇELENK

Türkiye İslamcılığının Taliban Algısı (1994 - 2001)

Mezhepler tarih boyunca hem bireysel hem toplumsal alanda birliktelik sağlamıştır. Mezheplerin bu birleştirici özelliğinin yanında toplumları ve bireyleri ayrıştıran bir tarafı da bulunmaktadır. Bazen bu ayrışma herkes tarafından kabul gören gerçeklerin dahi göz ardı edilmesine neden olmuştur. Türkiye ve Afganistan toplumları Hanefi mezhebine müntesip iki önemli millettir. Afganistan coğrafyasında farklı faaliyetleriyle bilinen Taliban'ı Türkiye İslamcılarının nasıl algıladığı araştırmamızın ana konusudur. Araştırmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmamızın birinci kısmında Taliban'ı daha iyi değerlendirebilmek için Afganistan coğrafyasından ve tarihinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise Türkiye İslamcıları hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmamızın ana konusu olan üçüncü bölümde Türkiye İslamcılarının dergilerde yazmış olduklarından hareketle Taliban algılarının nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afganistan, Sünnilik, Türkiye, İslamcılık

ABSTRACT

Name and Surname	: Muhammed Enes KOCAEFE
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: History of Islamic Sects
Degree Awarded	: Master
Page Number	: xiv + 128
Degree Date	:
Supervisor (s)	: Doç. Dr. Mehmet ÇELENK

Turkish Islamıst's Perception of The Taliban (1994 - 2001)

Sects have provided unity in both individual and social spheres throughout history. The fact that people share the same sect has sometimes got ahead of the facts and societies have acted with sectarian zealotry. The societies of Turkey and Afghanistan are two important nations belonging to the Hanafi sect. The main subject of our research is how the Taliban, known for their different activities in the geography of Afghanistan, are perceived by the Islamists of Turkey. Our research consists of two main topics. The first is the Taliban, and the second is the Islamists of Turkey. In the first part of our research, the geography and history of Afghanistan are mentioned in order to better evaluate the Taliban. In the second part, information is given about the Islamists of Turkey. The main subject of our research is examined in the third section. In the third part, based on the fact that Turkish Islamists have also written magazines, an attempt has been made to understand how the Taliban perceptions are.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afghanistan, Sunnish, Turkey, Islamism

ÖNSÖZ

Mezhepler tarih boyunca toplumlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Her din ortaya çıktıktan belli bir süre sonra doğal olarak mezheplere bölünmüştür. Bu bölünmüşlük bir taraftan insanlara dinin yaşamı için kolaylık sağlarken diğer taraftan ayrılmalara sebebiyet vermiştir. İslam dini de Sünnilik ve Şiilik olmak üzere iki farklı kola ayrılmıştır. Araştırmamızın iki temel unsuru olan Türkiye İslamcılığı ve Taliban Sünnilik içerisinde değerlendirilen ve yüz milyonlarca müntesibi olan Hanefi mezhebine mensuptur.

Dünya siyasi gündemine hızlı bir şekilde dâhil olan Taliban'ın koyu bir İmam-ı Azam takipçisi olduğu bilinmektedir. Taliban'ın hareket metodu Selefiliği ve Vehhabiliği andırmaktadır. Hatta çoğu zaman Taliban, Selefi olarak anılmaktadır. Taliban'ın bu mezheplerden etkilenmiş olması mümkündür fakat Taliban eğitim aldığı medreselerden günümüze değin Hanefi öğretileri rehber edinmiştir. Hanefi mezhebi metodik olarak şiddet üretmeye meyilli bir mezhep değildir. Bu durum Taliban'ı diğer Hanefilerden ayrıştırmaktadır. Fakat bu ayrışma Taliban'ı daha da dikkat çekici hale getirmektedir.

Tarih boyunca irtibatta bulunduğumuz Afganistan topraklarında yaşananalar bizim için önem arz etmektedir. Hem tarihi yakınlık hem inanç yakınlığı bizi daha da yakınlaştırmaktadır. Bunun haricinde Taliban'ın kendine özgü zihin dünyası da Müslümanlar tarafından araştırılması, bilinmesi gereken bir durumdur. Çünkü Taliban yapmış olduğu faaliyet ve söylemleriyle dünyada eşi benzeri olmayan bir yapıdır. Müslümanların yaşadığı dünyayı anlaması için Afganistan'da yaşananları iyi analiz etmesi gerekmektedir.

Araştırmamızın içeriğinin ve konunun belirlenmesinde yardımcı olan ve aynı zaman da bireysel hayatım da bana yeni perspektifler kazandıran değerli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Çelenk'e, araştırmamın eksik kalan kısımlarını tamamlamamda yardımcı olan değerli hocam Arş. Gör. Muhammed Usame Karadeniz'e, eğitim öğretim hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli aileme, özellikle eğitimimi ilerletmem konusunda beni sürekli teşvik eden babam Mesut Kocaefe ve annem Nesibe Kocaefe'ye, tezimin yazım aşamasında tanıştığım ve yakın zamanda hayatlarımızı birleştirdiğim sevgili eşim Güldidem Kocaefe'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devleti
ISI	: Pakistan İstihbarat Servisi (Inter-Services Intelligence)
BM	: Birleşmiş Milletler
KM	: Kilometre
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
YY.	: Yüzyıl
S.A.S.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
Kısaltmalar ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
Giriş **1**
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı **1**
2. Araştırmanın Yöntemi **2**

BİRİNCİ BÖLÜM
AFGANİSTAN COĞRAFYASI, KÜLTÜRÜ VE TARİHİ

1.1. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı ve Kültürü **6**
1.1.1. Fiziki Yapısı 7
1.1.2. Geçim Kaynakları 10
1.1.3. Şehirler 11
1.2 Afganistan'da Etnik Gruplar ve Konuşulan Diller **13**
1.2.1. Peştunlar 14
1.2.2.Tacikler 15
1.2.3. Hazaralar 16
1.2.4. Türkler 17
1.2.5. Diğer Etnik Gruplar 19
1.2.6. Dil ve Din 19
1.3. Afganistan Tarihi **21**
1.3.1. M.Ö. 500 Yılından 1747 Yılına Afganistan 21
1.3.1.1. İslam'a Kadar Afganistan 21
1.3.1.2. İslam Sonrası Afganistan 23
1.3.2 Milli Afgan Devletleri ve İşgaller 26
1.3.2.1. Afganistan'da Milli Devletler 27

1.3.2.2. Cumhuriyet Dönemi 33
1.3.3. Taliban Dönemi 43
1.3.3.1. 1994 Yılında Taliban 48
1.3.3.2. 1995 Yılında Taliban 49
1.3.3.3. 1996 Yılında Taliban 51
1.3.3.4. 1997 Yılında Taliban 53
1.3.3.5. 1998 Yılı ve Sonrasında Taliban 53
1.3.3.6. 2001 Yılı ve ABD İşgali 55

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İSLAMCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI , YILLARA GÖRE GEÇİRDİĞİ EVRELER VE TALİBAN DÖNEMİNDE İSLAMCI DERGİLER

2.1. Tanımlar 59
2.2. İslamcılığın İlk Ortaya Çıkışı ve Sebepleri 61
2.3. İslamcılığın Geçirdiği Evreler 62
2.4. Yıllara Göre İslamcıların Sınıflandırılması 67
2.5. Taliban'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Türkiye İslamcılarının Durumu 69
2.6. 1994-2001 Yılları Arasında Taliban'a Yer Veren Dergiler 70
2.6.1. Altınoluk Dergisi 70
2.6.2. Misak Dergisi 71
2.6.4. Yörünge Dergisi 72
2.6.5. Değişim Dergisi 72
2.6.6. Vahdet Dergisi 72
2.6.7. Haksöz Dergisi 73
2.6.8. Gerçek Hayat Dergisi 73
2.6.9. İktibas Dergisi 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERGİLERDEN HAREKETLE TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ TALİBAN İZLENİMLERİ

3.1. 1995 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 77
3.1.1. Altınoluk Dergisi / "Taliban Fitne Mi Ümit Mi?"-Beytullah Demircioğlu 77
3.1.2. Misak Dergisi 78
3.1.1.2. "Afganistan'da Medrese Talebelerinin Hareketi"-Misak Dergisi 78
3.1.1.3. "Taleban Hareketinin Tahlili"-Fatih Nuristani 79

3.1.3. Sebat Dergisi 80
3.1.3.1. “Taliban Neye Talip?”-Abdüssamed Çetin 81
3.2. 1996 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 82
3.2.1. Yörünge Dergisi 82
3.2.1.1. “Karikatür”-Necdet Konak 84
3.2.1.2. “Taliban ve İstismarcı Laikler”-Süleyman Arif Emre 85
3.2.2. Değişim Dergisi 85
3.2.1.1. “Taliban Kemalizm İlan Etti Afganistan’da ABD Darbesi”-A. Özcan 86
3.2.3. Vahdet Dergisi 87
3.2.3.1. “Taliban”-Karikatür 88
3.2.3.2. “Taliban’ın Hızlı İlerleyişi”-Ahmet Varol 89
3.2.4. Sebat Dergisi 90
3.2.4.1. Taliban, İç Savaş Karşıtlığını Bayraklaştırdı, Kabil'e Girdi. Ama Kan Akmaya Devam Ediyor… - Abdussamed Çetin 91
3.2.3. 1996 Yılında Taliban’ın Konu Edildiği Diğer Dergiler 92
3.3. 1997 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 93
3.3.1. Vahdet Dergisi 94
3.3.1.1. “Afganistan’da Neler Oluyor?” - Mahmud Osmanoğlu 95
3.3.2. Yörünge Dergisi 95
3.3.3. Sebat Dergisi 96
3.3.3.1. “Taliban ve Rahip Teresa”-Metin Yılmaz 97
3.4. 1998 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 98
3.4.1. Haksöz Dergisi 98
3.4.1.1. “Taliban ve Yeni ABD Stratejisi”-İslam Özkan 98
3.4.2. “Afganistan’da Ateşkes”-Vahdet Dergisi 99
3.4.3. 1998 yılında Taliban’a değinilen diğer dergiler 99
3.5. 1999 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 100
3.6. 2000 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 101
3.7. 2001 Yılında İslamcıların Taliban Algısı 102
3.7.1. Gerçek Hayat Dergisi 102
3.7.1.1. “Madalyonun Öteki Yüzü”-Hakan Albayrak 103
3.7.1.2. “Afganistan’da Bir Dönem Kapandı”-Ahmet Emin Dağ 104
3.7.1.3. “ABD’nin Uyuşturan Yalanı” 105
3.7.1.4. “CNN Türk Muhabiri Kaya Heyse Ayağının Tozuyla Afganistan'ı Anlattı: Halk Taliban'ı Arıyor.” 105
3.7.1.5. “Afgan Eliyle Afgan Temizliği” -Ahmet Emin Dağ 106

3.7.2. İktibas Dergisi 107
3.7.2.1. "Taliban Neyin Sembolüdür?"-M. Kürşad Atalar 107
3.7.2.2. "Sihri Bozulan ABD; Taliban, Yeniden Afganistan"-Bahattin Yıldız 108
3.7.3. 2001 Yılında Taliban'a Değinen Diğer Dergiler 108
Sonuç 110
KAYNAKÇA 113
EKLER 120

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İnsanlığın başlangıcından itibaren dini inançlar, kültürler insan toplulukların farklılaşmasına ve bunun bir neticesi olarak da ayrışmasına sebebiyet vermiştir. Tarihte birçok çatışma dini inançlarla motive edilmiş, birbirlerine ters düşen inançlar güçlerini bir diğerine kabul ettirmeye çalışmıştır.

Bu farklılaşmanın tersi yönde birleştirici neticeleri de olmuştur. Aynı inanca ve benzer kültürlere sahip topluluklar dışarıya karşı birbirlerini müdafaa etmiştir. Hatta bazen bu durum o kadar ileriye gitmiştir ki toplumları ayakta tutan adalet anlayışının bile ilerisine geçerek sadece kendi inancına benzer kişiler doğru kabul edilmiştir. Özellikle bu durum günümüz dünyasında daha da belirgin bir hale gelmiştir.

Aynı inancı paylaşan kişi ve grupların kendisinden olanı kayıtsız şartsız doğru kabul etmesi ve netice olarak objektiflikten ve gerçeklikten uzaklaşması bilinen bir durumdur. Bu durum mezhepler söz konusu olduğunda daha da görünür hale gelmektedir. Mezhepler dini birliktelikten sonra en etkili olan birlik unsurudur. Hatta bazı mezhepsel algılar din birlikteliğinin dahi önüne geçebilmektedir.

Bilindiği üzere Anadolu coğrafyası Türklerin anayurdu olduğu tarihten itibaren kısmi farklılıklar olsa da genellikle Sünni-Hanefi gelenek içerisinde şekillenmiştir. Bugün de Türkiye devletinin içerisinde Sünniliğin farklı mezhepleri bulunsa da en kalabalık mezhep Hanefiliktir. Yine aynı şekilde Afganistan coğrafyası farklı mezheplere ev sahipliği yapsa da en kalabalık mezhep Hanefiliktir. Özellikle 1994 yılı itibariyle Afganistan gündemine giren ve uzun yıllardan beri gündemde bulunan Taliban örgütü bu Hanefi grupların başında gelmektedir.

Hanefilik tarihi incelendiğinde içerisinde şiddet üreten gruplara pek az rastlanmaktadır. Öğretileri gereği Hanefilik şiddet üretmeye uygun bir mezhep değildir. Fakat 1994 yılında ortaya çıkan Taliban örgütü ciddi bir Hanefi bağlılığı olmasına rağmen şiddete çok sık başvurmaktadır. Aynı zamanda Taliban'ın devlet yönetim şekli, ülkeyi yönetmek için aldığı kararlar daha önceki hükümetlere benzememektedir. Bu açıdan Taliban nevi şahsına münhasır yeni bir tarz ortaya koymuştur.

Uzun yıllar Sünniliğin liderliği konumunda bulunmuş ve kendisi de aynı mezhebe bağlı Türkiye Müslümanlarının, kendine özgü yapısı olan Hanefi Taliban'ı nasıl değerlendirdikleri önem arz etmektedir.

Ortak tarihimiz benzer kültürümüz ve aynı mezhebi paylaştığımız Afganistan topraklarından çıkan Taliban örgütüne Türkiye İslamcılarının mezhep taassubuyla algılayıp algılamadıkları araştırmamızın ana konusudur.

Bununla birlikte araştırmamızı yaparken "Taliban, Afganistan'da hangi ortam ve şartlarda ortaya çıkmıştır?", "Türkiye İslamcılarının Afganistan topraklarına ilgi ve alakası hangi düzeydedir?", "Türkiye İslamcılığı, Taliban'ın şeriat anlayışını ve kurallarını nasıl değerlendirmiştir?" gibi sorularında cevapları aranacaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda umumiyetle mukayeseli okumalar metoduna müracaat edilmiştir. Bunu yaparken de şöyle bir usul takip edilmiştir; Araştırma konumuzla alakalı yazılan bütün kaynakları baştan sona okumak yerine bölüm okuması gerçekleştirilmiştir. Öncelikle araştırmamızda spesifik bir bölüm belirlenmiş daha sonra o konu etrafında titiz bir okuma gerçekleştirerek konuyla alakalı elimizdeki bütün kaynaklar incelenmiştir. Belirlediğimiz spesifik bölümün yeterli bilgiye ulaştığı kanaati hasıl olunca toplanan bilgiler yazıya aktarılmıştır. Bu şekilde belirlenen bölüm tamamlandıktan sonra bir sonraki bölüme geçilmiştir.

Tek bir kaynağa bağlı kalmadan farklı kaynakları kullanarak en doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle Taliban tarihi araştırılırken hem dıştan hem içten kaynaklara başvurulmuştur. Bir taraftan Taliban karşıtı yazarların eserleri incelenirken diğer taraftan Taliban içerisinde yetişmiş kişilerin eserleri incelenmiştir.

Ulusal Tez Merkezi'nin verileri incelendiğinde daha önce Taliban hakkında yazılmış otuza yakın tez karşımıza çıkmaktadır. Bu tezler genellikle Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler bilimlerinin çatısı altında kaleme alınmıştır. Tezlerin ekseriyetinde Taliban'ın siyasi yönü üzerinde durulmuştur. Taliban'ın dini yönü üzerinde duran birkaç tez de bulunmaktadır. Taliban hakkında yazılan tezlerin çoğunluğunun Türk olmayan kişiler tarafından yazılması dikkat çekicidir.

Ulusal Tez Merkezi'nde yazılan tezleri incelediğinde yazarların daha çok Batılı kaynaklar kullanması dikkate şayandır. Bu yüzden tezlerde Batılı düşünceler hâkimdir. Talibanın yapmış olduğu faaliyetler her ne kadar onaylanmasa da sonuç itibariyle Müslüman bir oluşumdur. Bundan dolayı Taliban incelenirken Hristiyan bir Batılı gibi değil Müslüman bir birey olarak incelenmesi gerektiğini düşünmekteyim. Özellikle Taliban'dan önce bu topraklarda neler yaşandığını, Afganistan'daki etnik ve kültürel yapıyı, Taliban'ı doğuran sebepleri bilmeden hareket etmenin doğru sonuçlara ulaştırmayacağı kanaatindeyim.

Araştırmamız Taliban'ın 1994 yılında Kandahar'da ortaya çıkması ve 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle sınırlandırılmıştır. Bunlar dışında kalan yıllar tezimize dâhil değildir. Taliban, ABD'nin müdahalesiyle Afganistan topraklarından uzaklaştırılamamıştır. 2001 yılından sonra sürekli mevcut hükümeti ve ABD askerlerini hedef alan çatışmalara girmiştir. Nitekim 2021 yılında ABD, Afganistan'dan geri çekilmiştir. ABD'nin çekilmesinden sonra Taliban yeniden iktidara gelmiştir. ABD işgali sırasında Taliban'da büyük değişimler olmuştur. 2001 yılından sonraki süreç bütün olarak düşünüldüğünde tezimiz için çok kapsamlı olacağı kanaati hâsıl olmuştur. Bu yüzden tezimiz Taliban'ın ilk iktidar yıllarını içeren 1994-2001 yılları arasında sınırlandırılmıştır.

Tezimizin birinci bölümünde Taliban'ın ortaya çıktığı topraklar araştırılmıştır. Bu kısımda Afganistan'ın coğrafi yapısı, etnik yapısı, kültürü ve tarihi incelenmiştir. Daha sonra Taliban'ı doğuran sebepler, Taliban'ın teşekkül ettiği sıra da Afganistan'ın durumu ve Taliban'ın zihniyetini oluşturan unsurlar incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye İslamcıların tanımı yapılmıştır. Daha sonra İslamcıların ortaya çıkışından itibaren Taliban'ın etkin olduğu yıllara kadar nasıl bir süreç geçirdikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise 1994 - 2001 yılları arasında Türkiye İslamcılarının Taliban hakkında yazdığı makale ve yorumlar incelenmiştir. Bu makale ve yorumlar bu yıllarda İslamcıların kendilerini rahatça ifade etme imkânı buldukları dergilerden alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru İslamcılar tarafından sıkça kullanılan dergi ve yayıncılık faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti yıllarında da etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle 1979 İran devrimiyle birlikte Müslümanların dergi gündemleri daha da yoğunlaşmıştır.

Dergilerde ulaştığımız her kaynak teze alınmamıştır. Okumalarımız ve değerlendirmelerimiz sonucunda alınmasını uygun gördüğümüz kaynaklar burada

kullanılmıştır. Bunları seçerken tezimizin ana fikrine uygunluğuna daha sonra yazarın Türk ve İslamcı bir formasyona sahip olmasına dikkat edilmiştir. Taliban'ın iktidar yıllarında Afganistan'a ziyaret gerçekleştiren bazı Türk araştırmacılarında görüşlerine yer verilmiştir.

Dergileri incelerken konu ile alakalı olan bazı karikatürler de metne eklenmiştir. Çünkü karikatürler de makale ve deneme yazıları gibi bir fikri ifade etme biçimidir. Karikatürler karikatüristin Taliban hakkında düşüncelerini ifade ettiği için araştırmamıza dâhil edilmiştir.

Araştırmamızda tarihi şahsiyetlerin yanlarında ölüm tarihleri verilmiştir. Aynı zamanda araştırmamızda ismi sık geçen yakın dönemde yaşamış şahsiyetlerin de ölüm tarihleri verilmiştir. Halen daha hayatta olan şahısların ise doğum tarihleri isimlerinin yanında verilmiştir. Tarihi şahsiyet ve araştırmamızda ismi sık kullanılmayan kişilerin ölüm veya doğum tarihleri verilmemiştir. Tarihler verilirken TDV İslam Ansiklopedisi esas alınmıştır.

Araştırmamızda kronolojik bir tasnif yapılmıştır. Özellikle Taliban tarihinden bahsedilen kısım ve araştırmamızın üçüncü bölümü buna göre hazırlanmıştır. Bunda amaç yılları birbirine karıştırmadan kafa karışıklığının önüne geçmektir. Okuyucunun araştırmamızın üçüncü kısmını okurken Taliban bölümüne geri dönüşlü okumalar yaparak konuyu daha kolay incelemesi hedeflenmiştir. Bu sebeplerden ötürü üçüncü bölümde kaynak olarak kullandığımız dergilerin yayın tarihleri verilirken sadece yılı değil ay ve günleri de eklenmiştir. Fakat bazı dergilerin yayın gününü tespit edemediğimiz için sadece ay ve yılın zikredildiği dipnotlar da bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN COĞRAFYASI, KÜLTÜRÜ VE TARİHİ

Bir düşünceyi veya bir hareketi anlamak için öncellikle onun filizlendiği toprakların iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü o toprakların geçmişi, iklimi, etnik yapısı, nehir ve dağları ortaya çıkan hareketi şekillendirmektedir.

Literatüre Bâtını ismiyle geçen kapalı yapıya sahip mezheplere bakıldığında bu mezheplerin dağlık bölgelerde daha rahat hareket ettiğini görmekteyiz. Mesela Golan tepeleri Dürziler'e, Alamut bölgesi ise Hasan Sabbah (ö. 518/1124)'ın ekolü olan Nizari-İsmailer'e ev sahipliği yapmıştır. Buna karşılık Zahiri mezheplerse şehirlerde varlıklarını kolaylıkla sürdürebilmişlerdir. Örnek olarak da Hanefi mezhebi verilebilir. Hanefi mezhebinin hayatın içinde ve şehir sosyolojisi ve şartları içinde şekillendiği ifade edilmektedir.

İbn Haldun'un meşhur coğrafya kaderdir sözünü de burada hatırlamak gerekir. İnsanları ve ekolleri anlamak için bağlamında değerlendirmek gerekir. Bağlamından habersiz değerlendirilen şeylerin bizi yanıltma olasılığı çok yüksektir. Efendimiz (s.a.s.)'in sıcak bir coğrafyada yaşadığını bilmeyen bir Müslümanın, Efendimizi (s.a.s.) modellemek için soğuk bir coğrafyada entari giymesi coğrafyandan bağlamsız hareket etmede nasıl bir duruma düşeceğimizi anlamak açısından bir örnektir.

Bu açıdan bakıldığında Taliban hareketini anlamak için öncelikle bu coğrafyanın yapısının, etnik gruplarının ve tarihinin bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu kısımda Afganistan'ın genel bilgilerini iki kısımda işleyeceğiz. İlk kısımda Afganistan'ın coğrafi yapısından ikinci kısımda ise tarihinden bahsedeceğiz.

Afgan topraklarında uzun yıllardan beri istikrar sağlanamamıştır. Devamlı dengeler değişmekte, merkezi bir teşkilatlanmadan bahsedilememektedir. Bir de işin içine zorlu arazi koşulları dâhil olunca ülkede bilgi toplamak daha da zor hale gelmektedir. Bu yüzden Afganistan için verilen oranlar ve rakamlar genel de tahmini olarak verilmiştir.

Her araştırma kuruluşu kendi imkânı neticesinde bir oran ortaya çıkarmıştır. Sayıların ve oranların neden değiştiğini anlamak açısından bu bilgi önemlidir. Ülkede en son resmi nüfus sayımının 1979 yılında yapıldığı bilinmektedir.[1] Bu da en yakın resmi sayımın kırk küsur yıl önce yapıldığını göstermektedir.

1.1. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı ve Kültürü

Afganistan'ın coğrafi konumu düşünülünce akıllara gelen ilk şey bu toprakların uluslararası arenada çok stratejik bir konuma sahip olmasıdır. Bu stratejik konum dünya ülkeleri açısından iyi bilinmektedir.

Ruslar ve Sovyetler için bu topraklar sıcak denizlere inmek için geçilmesi gereken önemli bir güzergâhtır. Buna karşın ABD'nin yeşil kuşak projesinde ana aktör ülkeden birisi de Afganistan'dır. ABD'nin bu projeyle amacı Rusları sıcak denizlere indirmemektir. İngiltere içinse bu topraklar Hindistan sömürüsünün korunması için tampon görevi görmektedir. Dünyanın yeni süper gücü olma yolunda ilerleyen Çin'in ise en büyük projelerinden biri olan kuşak yol projesi yine bu topraklar üzerinden geçmektedir. Çin'in bu projeyle amacı kadim "İpek Yol" güzergâhını tekrardan canlandırmaktır. Proje sadece ipek yoluyla sınırlandırılmamış, yeni güzergâhlar da bu projeye eklenmiştir. Çin Devleti, güzergâh üzerindeki ülkelerle yakın ilişkiler kurarak hem ekonomik hem siyasi çıkarlar hedeflemektedir.[2]

Birçok ülke için bu topraklar "Asya'nın gözetleme kulesi" değerine sahiptir. Lozan anlaşması sırasında İngiliz temsil heyetinin başkanı Lort Curzon (ö. 1925) Afganistan için "Asya'nın horoz dövüş alanı" şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[3]

Ünlü Pakistanlı yazar Muhammed İkbal (ö. 1938) ise komşu toprakları için "Asya'nın kalbi Afganistan'dır." değerlendirmesinde bulunmuştur[4]. İkbal aynı zamanda Afganistan

---

[1] Şafak Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban* (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 35.
[2] Mehmet Göçmen, *Güç Geçişi Teorisi Kapsamında Kuşak - Yol Projesi Ve Çin* (Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021), 33-42.
[3] Ahmed Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007), 10. Ahmet Raşid bu bilgiyi "Anthony Verrier'in Francis Younghusband and the Great Game" isimli makalesinden alıntı yapmıştır.
[4] Ali Rıza Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan* (İstanbul: Pankuş Yayınları, 2021), 76-77.

için bir mısra da kaleme almıştır. "Bir vücuttur Asya su ve çamurdan. O vücutta kalp gibidir Afganistan."[5]

Afganistan, Türkiye'ye de çok uzak bir ülke değildir. İki ülke arasında sadece İran devleti vardır. Tarih boyunca Afganistan'ın Türklerle irtibatı çok sık olmuştur. Timurlar, Selçuklular ve Gazneliler gibi güçlü Türk devletleri bu topraklarda hüküm sürmüştür. Şu an dahi Afgan toprakları içerisinde birçok Türk aşireti yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ise yeni hükümeti tanıyan ilk ülke Afganistan olmuştur.[6] İki ülke arasındaki bir diğer ortak payda ise Afgan halkının büyük bir kısmının Müslüman-Sünni-Hanefi olmasıdır. Bu topraklarla hem tarihi bir birlikteliğimiz hem mesafe olarak yakınlığımız hem de din kardeşliğimiz söz konusudur. Bundan dolayı bu topraklarda yaşananlar Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir.

1.1.1. Fiziki Yapısı

Afganistan toprakları tarihi süreçte farklı isimlerle anılmıştır. Eski çağlarda bu topraklara Aryana (Ariana) denilmekteydi. Orta Çağ döneminde ise İslam âlimlerin kitaplarından ve hayatlarından sık sık duyduğumuz Horasan bölgesinin bir kısmı bu toprakların içerisinde kalmaktadır. 1747 yılından itibaren ise günümüze değin bu coğrafya için Afganistan ismi kullanılmıştır.[7]

Bu topraklarda dengeler çok hızlı değiştiğinden Afgan topraklarının yüzölçümü yıllara göre farklılık gösterebilmektedir. Fakat günümüzdeki mevcut halinde yaklaşık 650 bin km kare civarındadır. Toprakları güneyden kuzeye 900 km boyunca, doğudan batıya ise 1350 km boyunca uzanır.[8] Bu toprakların denize çıkışı yoktur. Dört bir tarafı karayla çevrilidir. Batıda İran, doğuda Pakistan ve Çin, kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile komşudur. Güney komşusu ise boydan boya yine Pakistan'dır. En uzun kara sınırı 2.430 km ile Pakistan'dır. En kısa kara sınırı ise 76 km ile Çin'dir. Pakistan'dan sonra sırayla en uzun sınır ülkeleri 1206 km ile Tacikistan, 936 km ile İran, 744 km ile

[5] Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Asya'nın Kalbi Afganistan* (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2021).
[6] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 75.
[7] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 7.
[8] Şeyhanlıoğlu, *Asya'nın Kalbi Afganistan*, 26.

Türkmenistan ve 137 km ile Özbekistan'dır. Denize en yakın mesafesi ise Pakistan üzerinden 500 km'dir.[9]

Afganistan coğrafyasına fiziki olarak baktığımızda göze çarpan ilk şey bölgenin dağlar ile kaplı olmasıdır. Tabiri caizse Afgan diyarının iklim örtüsü dağlardır diyebiliriz. Afgan toprakları arazi şartlarına göre üç kategoride sınıflandırılabilir;

1-) Ülkeyi ortadan bölen dağlık kesim.

2-) Ülkenin kuzeyinde bulunan ovalık kesim.

3-) Dağların güneybatısında bulunan platolar.[10]

Ülkenin kurak bir ikliminin olmasının yanında Pakistan'a sınır güneydoğu kesimi ülkenin en sulak yeridir. Afgan topraklarının ovadan ziyade dağlık kesiminin ağırlıkta olması en başta ulaşımı etkilemiştir. Dağlar kara yollarının yapımını zorlaştırmaktadır. Bugün bile Afganistan'daki yol sayısı ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir.

Dağların bir diğer dezavantajı ise kış mevsimidir. Yoğun kar yağışı bu topraklar açısından problemleri beraberinde getirir. Çünkü kar ulaşım yollarını kapatmaktadır. Afgan dağlarında yaşayan pek çok aşiretin kış mevsiminde şehir ile irtibatı kesilmektedir. Hatta sadece şehirle değil bütün dünya ile ilişkileri kesilir. Kar zamanı Afgan dağlıları kendi başlarına dışarıdan bihaber olarak hayatlarına devam ederler. Bunun yanında dağlar Afgan topraklarına farklı bir renklilik kazandırmıştır. Mesela Kâbil'in dondurucu soğuğundan portakal diyarı Celalabat'a üç saatlik bir yolculuk ile varılabilmektedir.

Ülkede dağların fazla olması tabiatı da çeşitlendirmiştir. Çünkü dağ demek rakım demektir. Rakım demek çevreyle ilgili çeşitlilik demektir. Her ne kadar dağlar zorluklarla kaplı olsa da Afgan dağları ayrı bir stratejik öneme sahiptir. Çünkü bu dağlar bölgeler arası geçişlerde birer köprü görevi görmektedir. Dağın bir başı bir ülkeden başlarken öbür başı başka bir ülkeden çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar Afganistan'ın değerli olmasının birinci sebebinin dağların başlangıcının ve sonunun farklı coğrafyalara açılmasından dolayı olduğunu söylemiştir. Dağlar Afganistan'a kilit bir özellik kazandırmaktadır.[11]

---

[9] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 8.
[10] Yavuz Selim, *Afganistan ve Dostum* (Ankara: Hiler Yayınları, 2004), 14.
[11] Thomas Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, çev. Burhan Yüksekkaş (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2021), 72-74.

Dağların ulaşımı engellemesi bu coğrafyanın etnik gruplarının birbirinden ayrılmasında büyük bir etken olmuştur. Denilebilir ki dağlar sayesinde birçok etnik grup birbirleriyle temasa girmeden hayatlarına devam etmiştir. Dağların engebeli ve zor koşulları Afgan halkının karakteristik özelliğine de yansımıştır. Dağlar bu insanların direncini arttırmıştır. Bu toprakların insanı soğuğa, kara dirençli hale geldiği gibi kendi başlarına hayatta kalabilme içgüdüleri de epey bir gelişmiştir. Dağların ulaşımı zorlaştırması bu insanların kendi kendine yetebilmesini sağlamıştır. Özellikle kış aylarında dış dünyayla tamamen irtibatları kopan bu insanlar kendilerine göre tedavi, hasat, yemek yapma, ısınma ve hayatın devamını sağlayan bütün yöntemleri öğrenmişlerdir. Dağların zorluğu Afgan halkının savaşçı özelliklerini muhafaza etmede büyük bir rol almıştır. Çünkü dağlarda güvenliği tehdit eden bir durumla karşılaşılma ihtimali çok yüksektir. Güvenliği tehdit eden her unsur için devletin müdahalesini beklemek bu topraklar için pek olağan değildir. Bundan dolayı Afgan halkları bu konuda kendi başlarının çaresine bakmaktadır. Afgan evlerinin hemen hemen hepsinde kendilerini savunmak için silah mevcuttur. Ve bu silahları bilfiil kullanmakta da mahirdirler.[12]

Afgan dağlarının köprü görevi görmesi birçok medeniyetin birbirleriyle tanışmasını ve kaynaşmasını da sağlamıştır. Bu dağlarda gezerken çevrede birçok kültürün etkisi görmek mümkündür. Hindistan'a giden yollar üzerinde birçok Buda heykelinin olduğu bilinmektedir. Fakat Taliban bölge hâkimiyetini ele geçirince bu heykelleri yıktırmıştır. Yine Firavun Tutankhamun'un tabutuna işlenen Lapis Lapuzi taşı da sadece bu dağlarda bulunmaktadır.[13]

Afgan dağlarının en önemlisi ülkenin kuzey doğusunda bulunan Hindukuş dağlarıdır. Hindukuş dağları Kabil'in kuzeyinden; Bendibeyan, Sefidkuh ve Kühibaba dağlarıyla batıya doğru uzar. Hindukuş dağının batı tarafının devamında görünen dağlar Bend-i Türkistan (ülkenin kuzey kısmına denk gelir) dağlarıdır. Ülkenin güney kısmında ise Süleyman dağları vardır.[14] Vahan olarak isimlendirilen koridor ise Afganistan'ın ortasında bulunan dağların şerit şeklinde Çin'e uzanmasıdır. Vahan koridoru Tacikistan, Çin ve Pakistan'ın kesiştiği bir bölge olduğu için önemlidir. Bölgenin en yüksek rakımlı

[12] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 11.
[13] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 75.
[14] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 15.

yeri olan Noşak zirvesi de buradadır. Afganistan ve Pakistan'ı birbirine bağlayan bir sürü geçit bulunmaktadır. Bunların en önemlisi ise Hayber geçididir.

Dağlar tabiatın oluşumunda etkili oldukları gibi nehirlerin oluşumunda da etkili olmuştur. Nehirler dağların geçiş güzergâhına göre şekillenmiştir. Nehirlerin doluluk oranı dağlarda eriyen kar miktarına göre değişmektedir. Fakat nehirler belli zamanlar dışında genel olarak çok yoğun akmaz.[15] Dağlar gibi bu nehirlerin de stratejik önemi vardır. Pakistan'ın önemli su kaynağını oluşturan İndus Nehri, Afgan diyarından akan Kabil nehrinden beslenmektedir. Afganistan'ın en önemli su kaynaklarından biri ülkenin kuzey kısmına denk gelen Amuderya nehridir. Nehrin bulunduğu kısım aynı zamanda ülkenin en düşük rakımlı yeridir.[16] Ülkede akan nehirlerin hiçbiri denize kadar ulaşmaz. Akarsular ve nehirler genelde çöl bölgelerinde kaybolur.

Ülkeyi ortadan bölen dağlar Amuderya nehrine doğru alçalır ve yukarıda bahsedilen ovalıkları oluşturur. Afganistan ve İran arasında kalan ve Afganistan'ın güneybatısına denk gelen kısım ise Sistan bölgesi olarak isimlendirilir. Bu bölge platolardan oluşmaktadır. Daha çok çöl iklimi hâkimdir.[17] Sistan bölgesine eski devirlerde Sicistan da denilmekteydi.[18]

Afgan coğrafyası yazı kurak kışı ise sert geçirmektedir. Yazın hava sıcaklığı +45 dereceyi bulmaktadır. Kışınsa hava -20 dereceye kadar düşmektedir.[19] Bu topraklar genel olarak fazla yağış almaz fakat ülkenin güneydoğu kesinde kalan Celalabat şehri diğer bölgelere göre daha fazla yağış alır.[20]

1.1.2. Geçim Kaynakları

Ülke nüfusunun yaklaşık %80'ni tarımla uğraşmaktadır. Fakat sulanabilir tarım alanı ülke topraklarının %11.8'ni oluşturmaktadır.[21] Halk bu tarım arazilerine kendi ihtiyaçlarının karşılanması için bol bol tahıl, meyve ve sebze eker. Ülke de hayvancılık da gelişmiştir.

---

[15] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 76.
[16] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 71-75.
[17] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 15.
[18] Osman Gazi Özgüdenli, "Sistan", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009).
[19] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 11.
[20] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 18.
[21] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 11.

Koyunları, develeri ve atları dünya çapında onaylanmış kaliteli hayvanlardır.[22] Hayvanların otlaması için kullanılabilecek otlak alan yaklaşık %46 civarındadır. Ülkenin %2,07 ise ormanlık alandır.[23] Geriye kalan yaklaşık %40'lık alan ise dağlardan ve bozkırlardan oluşmaktadır.

Afgan halkı genel olarak fakir bir yaşam sürmektedir. Aslında yaşadıkları coğrafyanın yer altı zenginlikleri çok fazladır. Altın, demir, klinker, tuz, kireç taşı, kil, mermer, bakır gibi madenler bu coğrafyada bulunan madenlerdir. En değerli madenlerden kabul edilen petrol ve doğalgaz madenleri de bu coğrafyada bulunmaktadır. Sovyetlerin işgal döneminde doğalgaz rezervleri keşfedilmiştir. ABD'nin yapmış olduğu araştırmalar sonucu 1.033 milyar metreküp doğalgaz, 3.6 milyar varil petrol rezervinin olduğu düşünülmektedir. Fakat ülkenin karışık yapısından dolayı yer altı zenginliklerinden tam anlamıyla istifade edilememektedir.[24]

Afganistan'da halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamak adına ayakta kalan birkaç fabrika vardır. Bunların dışında sanayi gelişmiş değildir. Bu topraklarda yaşayan insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Rus işgaliyle başlayan süreçte haşhaş ve Hint keneviri ekimi artmıştır. Bu bitkilerin tıbbi amaçla ekildiği söylenmektedir fakat bu maddeler aynı zamanda uyuşturucunun da ham maddeleridir. Afgan topraklarında yetişen Haşhaş ve Kenevir Pakistan'da işlenip eroin haline gelmektedir. Daha sonra bu eroin Orta Asya ve Türkiye üzerinden Batı Avrupa ve ABD'ye ulaşmaktadır.[25] Uyuşturucu işinde yaklaşık 1 milyon Afgan'ın istihdam edildiği düşünülmektedir. Afganistan uyuşturucu işinden tahmini olarak senelik 3 milyar dolar kazanmaktadır. Dünyada üretilen eroinin %90'ının bu topraklarda yetiştiği düşünülmektedir.[26]

1.1.3. Şehirler

Afgan toprakları idari yönetim açısından 34 vilayete ayrılmıştır. Her vilayetin bir yönetim merkezi vardır. Bu merkezlerde vilayeti valiler yönetmektedir. Her vilayet içerisinde şehirler bulunmaktadır. Afgan topraklarında kullanılan vilayet sistemi aslında eyalet sistemine benzemektedir. Bu açıdan bakıldığında Afgan idari yönetiminin 34 eyalete

[22] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 15.
[23] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 11.
[24] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 12.
[25] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 19.
[26] Şeyhanlıoğlu, *Asya'nın Kalbi Afganistan*, 33.

ayrıldığını ve her eyaletin içerisinde şehirler bulunduğunu görmekteyiz. Genel olarak vilayetlerin yönetim merkezi vilayetin ismini taşıyan şehirlerdir. Mesela Kunduz vilayetinin yönetim merkezi yine Kunduz şehridir. Fakat vilayetle yönetim merkezinin isminin aynı olmadığı bölgeler de bulunmaktadır. Nangarhar vilayetinin yönetim merkezi Celalabad şehridir.

Afganistan coğrafyasının batı bölgesinin en önemli şehri Herat'tır. Herat'ın bağlı bulunduğu vilayet kendi ismiyle isimlendirilmiştir. Herat, İran sınırında bulunmaktadır. Rakımı 920 metredir. Beş bin yıl önce kurulduğu düşünülmektedir. Pers İmparatorluğu zamanında Aryana'nın başkenti ve yine Timur devletinin başkenti Herat'tır. İran'ın Çin'e bağlanmasında Herat kilit bir rol oynar. Aynı zamanda Hindistan ticareti için de önemli bir şehirdir. Bu bölgede Farsça konuşan sayısı çok fazladır. Meşhur şair Ali Şir Nevai'nin kabri de buradadır. Kabil'den sonra nüfusu en kalabalık şehirdir.

Doğu bölgesinin en önemli şehri ise Kabil'dir. Kabil aynı zamanda ülkenin başkentidir. Kabilin bağlı olduğu vilayet yine kendi ismiyle isimlendirilmiştir. Konum olarak stratejik bir yerdedir. Kabil'in hemen güneybatısında bulunan şehir Celalabat'tır ve ülkenin en yeşil bölgesidir. Kabil nehri de yine bu bölgededir. Kabil ülkenin en kalabalık nüfuslu yeridir.

Güneyde ise en önemli şehir Kandahar'dır. Kandahar'ın bağlı olduğu vilayet yine kendi ismiyle isimlendirilmiştir. Kandahar, Afganistan'ın güney çölüne yakın bulunmaktadır. Nehir sularının taştığı dönemde bu bölgede iyi tarım yapılabilmektedir. Özellikle narları çok meşhurdur. Ahmed Şah Dürrani, 1747 yılında Dürrani-Peştun hanedanını burada kurmuştur. Peştunlar Kandahar'da sayıca baskındır. Nüfus olarak ülkenin üçüncü kalabalık şehridir. Afgan cihadından sonra şehirlerine dönen Kandaharlılar bahçelerinin yakılıp yıkıldığını görünce kolay ekilen ve daha çok para getiren haşhaşı burada ekmeye başlamışlardır.[27] Yine Taliban da Kandahar'da kurulmuştur.

Ülkenin Kuzey kesiminin en önemli şehri ise Belh vilayetine bağlı Mezar-ı Şerif şehridir. Ülkenin dördüncü kalabalık şehridir. Afganlılar Hz. Ali'nin mezarının burada olduğuna inanmaktadır. Rusların ticaret için kullandıkları bölgelerdendir. Belh vilayetinin bir diğer önemli şehri Belh şehridir. Belh şehri Araplar tarafından şehirlerin anası olarak

[27] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 26.

isimlendirilmektedir. Pers İmparatorluğu zamanında ülkenin en zengin şehri olmuştur. Zerdüşt'ün evi olarak da bilinmektedir. Belh şehri Hindukuş dağları ve Amuderya nehri arasındadır. Bu yüzden toprakları verimlidir.[28] Mezar-ı Şerif şehri Belh şehrinden daha fazla gelişmiş olduğu için Belh vilayetinin yönetim merkezi Mezar-ı Şerif şehridir.

Bir de tartışmalı bölge olan Peşaver bölgesi vardır. İngilizler Durran hattı diye bilinen bir anlaşmayla Afganistan sınırlarını belirlemiştir. Fakat çizilen sınırda Peştunların yarısı Afgan topraklarında yarısı Hint topraklarında kalmıştır. Özellikle Peştunların yoğunlukta olduğu Peşaver bölgesi de Hint sınırları içerisine alınmıştır. Afgan savaşlarından kaçan Peştunlar genelde Peşaver bölgesine sığınınca bölgede Peştun nüfusu daha da artmıştır. Afganistan'ı yöneten liderin ekseriyeti Peşaver'i Hindistan toprağı olarak kabul etmemiştir. Peşaver şimdiki Pakistan ve Afganistan arasında bir sorundur.[29]

1.2. Afganistan'da Etnik Gruplar ve Konuşulan Diller

Afganistan bünyesinde barındırdığı 20'den fazla etnik grupla Balkan coğrafyasına benzemektedir.[30] Fakat 2004 yasası Afganistan'da 14 etnik grubu tanımaktadır[31]. Bu etnik grupların fazlalığı Afgan topraklarında milli bir devletin kurulmasını geciktirmiştir. Şu an dahi Afgan topraklarında milli bir bilinç oluşmamıştır. Halka kimsiniz sorusu sorulduğunda cevabın "Ben Afganistanlıyım" olma ihtimali çok düşüktür. Genellikle bu tarz sorulara cevap olarak içinde bulundukları etnik grup veya aşiret söylenmektedir.

Resmi olarak tanınan 14 etnik grup şunlardır; Peştu, Türkmen, Özbek, Hazara, Tacik, Arap, Kırgız, Belüç, Nuristani, Aymak, Kızılbaş, Paşai, Gujar ve Brahuidir. Bu gruplar şehirde hep birlikte yaşarken kırsal alanlarda kendi etnik gruplarıyla birlikte yaşamaktadır.[32]

Afganistan'ın sınırları Ruslar ve İngilizler tarafından çizildiği için etnik gruplar dikkate alınmadan çıkar odaklı çizilmiştir. Bundan dolayı Afgan topraklarının dışarısında kalan fakat bu sayılan etnik gruplardan olan çok sayıda aşiret bulunmaktadır.[33]

---

[28] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 81-82.
[29] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 77.
[30] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 78.
[31] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 36.
[32] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 36.
[33] Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001), 38.

Afganistan nüfusunun şu an 38.928.346 olduğu tahmin edilmektedir.[34] Bu nüfusun yaklaşık %42'si Peştun, %27'si Tacik, %9'u Hazara, %9'u Özbek, %4'ü Aymak, %3'ü Türkmen, %2'si Belüç'tür. Geri kalan %4'lük kısmı ise diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.[35] Bu nüfusun sadece %30'unun okuma yazması vardır.[36]

1.2.1. Peştunlar

Peştunlar ülkenin en kalabalık grubudur. Yaklaşık 15 milyon civarındadır ve Peştuca dilini konuşmaktadırlar. Aslında bizim Afgan diye isimlendirdiğimiz grup Peştunlardır. Peştunların tarihi hakkında farklı rivayetler öne sürülmüştür. Kimileri onların İsrailoğullarından geldiğini söylemiştir kimileri de Afganistan'ı fethetmeye gelen sahabelerin torunları olduğunu söylemiştir.[37] Bu konudaki en yaygın tez ise Ari ırkından geldikleridir.

Peştunlar, Pakistan topraklarında da önemli bir nüfusa sahiptirler. Pakistan nüfusunun yaklaşık %15'ini oluştururlar.[38] Durran anlaşmasıyla çizilen sınır Peştun nüfusunun önemli bir kısmını Pakistan topraklarında bırakmıştır.

Peştunlar toplamda dört kola ayrılmışlardır. Bunlar; Durraniler (Abdaliler), Gılzailer, Gurgustlar ve Karlanriler'dir.[39] Bu dört koldan ise genellikle ikisi ön plana çıkmıştır. Durraniler ve Gılzailer. Durraniler ise Barakzailer ve Sadozailer kollarına ayrılmaktadır.

Durraniler genel olarak Herat ve Kandahar bölgesinde yaşamaktadır. Afganistan'ın monarşi yönetimi genel olarak Durraniler vasıtasıyla olmuştur. İlk milli Afgan devleti Durraniler'den olan Ahmet Şah Durrani (ö. 1187/1773) tarafından kurulmuştur. Buna karşılık Gılzailer ise Celalabad ve Pakistanın kuzey kesiminde yaşarlar. Komünist rejimin etkin olduğu yıllarda yönetimde genellikle Gılzailer olmuştur.[40]

Peştunların hayata bakışını genel olarak üç ilke şekillendirmiştir. Bu ilkeleri İslami hassasiyet ve değerler, merkezi devlet idaresine karşı olan aşiret yapısı, peştunveli töresi

---

[34] "Dünya Bankasına Göre Afganistan Nüfusu" (Erişim 17 Şubat 2022).
[35] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 37.
[36] Şeyhanlıoğlu, *Asya'nın Kalbi Afganistan*, 29.
[37] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 78.
[38] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 37.
[39] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 38.
[40] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 79.

şeklinde sıralayabiliriz. Peştunveli, Peştunların töre kurallarıdır. Bu üç ilkeden en çok peştunveliye bağlı oldukları söylenebilir.[41] Peştunveli töreleri incelendiği zaman Türk törelerine benzediği görülecektir. Örneğin Peştunveli onur ve namusun en önce korunması gerektiğini, cesareti, özür dilemeyi, büyük ve yaşlılara saygıyı öğütlemektedir.[42] Bu ilkelere bağlılık Peştunların savaşçı kişiliğini dinamik tutmuş ve dış ülkelerin kontrolü altına girmeyi reddetmelerine sebep olmuştur. Bu prensipleri sayesinde yabancı ülkelere boyun eğmemişlerdir. Peştunlar kendi törelerine ve geleneklerine saygı duyulduğu takdirde oldukça misafirperverdir.

Peştunların Halid b. Velid (ö. 21/642) zamanında Müslüman olduğu düşünülmektedir. Hemen hemen hepsi Hanefi mezhebindendir. Peştunlar cengâver bir millettir fakat bu cengâverlik başlarına kan davalarını musallat etmiştir. Peştunlar arasında kan davaları çok yaygın haldedir.[43]

1.2.2. Tacikler

Ülkenin Peştunlardan sonra en büyük ikinci etnik grubu Taciklerdir. Nüfuslarının yaklaşık 7-8 milyon olduğu düşünülmektedir. Farsçanın bir kolu olan Dari dilini konuşmaktadırlar. Genel olarak ülkenin kuzey doğu kısmında yaşamaktadırlar. Herat, Kabil ve Mezar-ı Şerif şehirlerinde çoğunluktadırlar. Taciklerin büyük bir kısmı Sünni olup çok azı Şii'dir. Tacikler atalarının Afgan coğrafyasında yaşayan ilk insanlar olduğunu düşünmekte ve Aryanların torunu olarak kendilerini görmektedirler. Bundan dolayı Tacikler Afganistan'ı kendi ata toprakları saymaktadır.[44]

Tacikler, Dağ Tacikleri ve Farsivanlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Dağ Tacikleri daha çok Vahan koridorunda yaşamaktadır. Bu koridorda yaşayan Dağ Tacikleri İsmaili-Şii mezhebine mensuptur. Dağ Tacikleri çok fakir bir yaşam sürmektedir. Onları gözlemleme şansı olan araştırmacılar Dağ Taciklerinin gördükleri en fakir kişiler olduğunu söylemiştir. Hatta kızlarını kendileri gibi fakir bir yaşam sürmesin diye Türkmenlerle evlendirmektedirler. Diğer yandan daha çok şehirlerde yaşayan Farsivanlar ülkenin en okumuş kesimidir. Şehirlerde bürokrasi ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Fakat Tacikler

[41] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 79.
[42] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 39.
[43] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 41.
[44] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 80.

devlet yönetiminde çok nadir başkanlık yapmıştır. Genel olarak ülke yönetimi Peştunlardadır. Tacikler göçebe bir hayat yaşamamaktadırlar. Bu da onları diğer gruplardan ayıran önemli bir özelliktir.[45]

1.2.3. Hazaralar

Afganistan'da üçüncü büyük etnik grup Hazaralardır. Nüfuslarının yaklaşık 3-6 milyon arasında olduğu düşünülmektedir.[46] Farsçanın Dari lehçesini konuşmaktadırlar. Hazaralar kendilerini Cengiz Han'ın ordusuyla ilişkilendirmektedir. 13. yy.'da bu topraklara gelen Cengiz Han'ın ordusundan geride kalan askerlerinin soyundan geldiğini düşünürler. Fakat gerçeğe daha yakın olan Cengiz Han'ın oğlu Çağatay (ö. 639/1241)'ın geride kalan askerlerinin soyundan geldikleridir. Her iki ihtimalde de Hazaralar'ın soyu Moğollarla ilişkilendirilmektedir. Hazaralar zamanla Türkler ve yerli halkla kaynaşmışlardır. Bunun sonucu Moğol, Türk ve yerli halkın özelliklerini taşıyan bir ırk olmuşlardır. Hazaralar Besud, Caguri ve Uruzgani olmak üzere üç kola ayrılmaktadır. Hazaraların Besud kolu diğer gruplara göre etnik kimliklerini daha fazla korumayı başarmıştır.[47]

Hazaralar'ın diğer gruplardan ayrılmasını sağlayan en önemli etmen mezhep farkıdır. Hazaralar, Afgan topraklarının genelinden farklı olarak Şii mezhebine mensupturlar. Büyük çoğunluğun Sünni olduğu bir coğrafyada Hazaralar'ın Şii olması onların dışlanmasına ve ayrımcılığa uğramasına sebep olmuştur.[48] Afganistan tarihi incelendiğinde Afgan zenginlerinin köle olarak genelde Hazaralar'ı seçtiği görülmektedir. Hatta 1970'in Kabilin'de köle olarak çalışan o kadar fazla Hazara vardı ki Kabil nüfusun üçte birini onlar oluşturmaktaydı. Afgan topraklarının en alt tabaka insan sınıfının Hazaralar olduğu düşünülmektedir. Bazı dönemlerde Hazaralar'ın eğitimi ve devlet görevlisi olarak çalışmaları dahi engellenmiştir.

Hazaralar'ın Şii olması İran devletinin onlara kucak açmasını sağlamıştır. Dünya kamuoyunda Hazaralar'ın koruyucusu İran olarak bilinmektedir. İran, Hazaralar aracılığıyla Afganistan'daki gücünü ve nüfuzunu arttırmayı hedeflemektedir.[49]

---

[45] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 42-43.
[46] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 81.
[47] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 47-48.
[48] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 81.
[49] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 48.

1.2.4. Türkler

Ülkenin dördüncü kalabalık grubu Tüklerdir. Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve Kazaklar birlikte değerlendirildiğinde Türk nüfusu yaklaşık 5 milyona ulaşmaktadır. Bu da genel nüfusun yaklaşık %15'ine denk gelir. Türklerin Afgan coğrafyasında Peştun ve Taciklerden sonra üçüncü kalabalık grup olma ihtimali de yüksektir. Bu %15'lik Türk nüfusunun 3 milyonunu Özbekler, 1 milyonunu Türkmenler geri kalan kısmını ise Kazaklar, Kızılbaşlar, Kırgızlar oluşturmaktadır.[50]

Afgan coğrafyasında ilk yaşayan Türklerin M.S. 1. yy.'da Yüeçiler olduğu düşünülmektedir. M.S. 1. yy.'dan 1747 milli Afgan devleti kuruluna kadar bu topraklarda genellikle Türkler hüküm sürmüştür.[51] Selçuklular, Gazneliler, Akhunlar, Göktürkler, Timurlar ve Hârizmşahlar gibi birçok Türk devleti bu topraklara hâkim olmuş ve derin kültürel izler bırakmışlardır.

Afganistan'ın Hindikuş dağlarının en doğusundan başlayarak Herat'a kadar uzanan Kuzey kısmı Afgan Türkistan'ı veya Güney Türkmenistan olarak bilinmektedir.[52] Afgan Türkistan'ı her ne kadar Afgan toprakları içerisinde kalsa da aslında Büyük Türkistan'ın doğal bir uzantısıdır.[53] Fakat İngiliz ve Ruslar tarafından çizilen sınır bu toprakları Afganistan sınırları içerisinde bırakmıştır. Afgan Türkistan'ı iki ayrı bölgeden oluşmaktadır. Birinci bölge ismini Özbek kültüründen alan Katağan bölgesidir. Bu bölgenin merkez üssü bir kaynağa göre Talukan şehriyken[54] başka bir kaynağa göre ise Kunduz Şehridir.[55] Diğer bölge ise Türkistan olarak isimlendirilmiştir. Buranın da merkez üssü yine bir kaynağa göre Mezar-ı Şerifken[56] başka bir kaynağa göre Şibirgan'dır.[57] Afgan Türkistan'ın da Türkçe dilini bilen biri iletişim kurma açısından herhangi bir zorlukla karşılaşmadan rahatlıkla hareket edebilir. Ülkenin güney kesiminde yaşayan Türkler de vardır fakat bunlar Peştun ve Tacikler arasında milli kimliklerini kaybetmişlerdir.

---

[50] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 80.
[51] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 44.
[52] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 30-31.
[53] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 43.
[54] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 32.
[55] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 43.
[56] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 32.
[57] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 43.

Bu topraklardaki en kalabalık Türk grubu Özbekler, Moğol-Türk karışımıdır. Altınordu devleti zamanında yine Cengiz Han'ın soyundan gelen Şaybani devleti vardır. Bu devletin en güçlü liderlerinden biri de Uzbek veya Özbek handı. Zamanla Özbek hanın askerleri kendilerine de Özbek demeye başlamışlar ve bölgede bulunan Türklerle yoğun bir kültür alışverişine girmişlerdir. Daha sonra bu Özbekler, Seyhun nehrinin güneyinde yerleşik hayata geçtiler. Özbekler arasından 1468 yılında anlaşmazlıklar yaşandı ve bir grup Seyhun'un nehrinin Kuzey kısmına geçerek yaşamına burada devam etti. Kuzey kısma geçen bu Özbekler göçebe hayat tarzını yeniden benimsediler. Bu göçebeliği benimseyen gruba "başıboş" veya "serbest" anlamına gelen Kazak ismi verildi. Güneyde kalan Özbekler bugünkü Özbekistan'ın kurucularıdır.[58] Özbekler genel olarak kendi isimleriyle anılırken sadece Şibirgan ve Faryab bölgelerinde "Tat" diye bilinmektedirler.[59]

İkinci kalabalık Türk topluluğu Türkmenlerdir. Türkmenlerin en bilindik boyları İran'da yaşayan Yomut Türkmenleri ve Türkmenistan'da yaşayan Teke Türkmenleridir. Fakat bunlardan farklı olarak Afganistan Türkmenleri Ersarı boyuna mensuptur. Ersarı boyu Teke Türkmenlerinden sonra dünya genelinde en kalabalık Türkmen boyudur. Türkmenler bu topraklarda ticaret, hayvancılık ve tarım ile uğraşmaktadır. Özellikle ticarette başarılı oldukları söylenmektedir.[60]

Afgan Türklerinin Bolşevik işgali sırasında lideri Cüneyt Han (ö. 1938)'dır. Cüneyt Han, Karakum çöllerinde at koşturarak Rusları engellemeye çalışmıştır. Türkmenlerin 1936 yılına kadar süren bağımsızlık mücadelesinde çok etkin bir rol oynamıştır. Kendisine sığınan Türkmenleri korumuş, mazluma kucak açmış bir liderdir.[61] Türkmen bölgesinde Cüneyt Han (ö. 1938)'a saygı çok fazladır ve kahraman olarak anılmaktadır.

Bir diğer Türk grubu Kazaklardır. Kazakların yaklaşık nüfusunun 50 bin civarında olduğu düşünülmektedir. Rus işgalinden kaçıp bu topraklara sığınmışlardır. Genel olarak

[58] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 44.
[59] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 33.
[60] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 45-46.

[61] Gurbangeldı Gutlıyev, *Türkmenistanda basmacı (Milli direniş) hareketi ve Cüneyt Han* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2017), 50-52.

Özbeklerle birlikte yaşarlar fakat kendi kimliklerinin bilincindedirler bu yüzden asimile olmamışlardır.[62]

Afganistan'da yaşayan tek Türk-Şii grubu Kızılbaşlardır. Kızılbaşlar Türklerin Afşar soyundan gelmektedir. Başlarına genellikle Kızıl bir takke giydikleri için bu isimle bilinmektedirler.[63]

1.2.5. Diğer Etnik Gruplar

Nuriler'in İskender döneminden beri bu topraklarda olduğu düşünülmektedir. Nuriler Müslüman olmadan önce Kafirler olarak bilinmekte ve yaşadıkları bölgeye de Kâfiristan denilmekteydi. Abdurrahman döneminde Müslüman olunca Işık anlamına gelen Nuriler olarak anılmışlardır. Yaşadıkları bölgenin ismi de Nuristan olmuştur.[64] Beluçlar ise Sistan bölgesinde yaşamaktadırlar. Sınır bölgesinde yaşadıkları için geçim kaynakları genellikle kaçakçılıktır.[65]

Hindular ise ülkenin Müslüman olmayan kesimidir. Sayılarının yaklaşık 90 bin olduğu düşünülmektedir. Genellikle eczacılık, bankacılık ve kuyumculuk yapmaktadırlar. Arapları ise yaşam tarzıyla Taciklerden ayırmak zordur. Zaten Arap kültürüne dair pek bir yaşamları kalmamıştır.

1.2.6. Dil ve Din

Afganistan'da farklı etnik gruplar birlikte yaşadığı için bu coğrafyada birçok dil ve lehçeler konuşulmaktadır. Etnik olarak birbirlerinden farklı olan gruplar dil konusunda birbirleriyle etkileşimde bulunmuşlardır ve şuan farklı etnik grupların aynı dilleri konuştuğu görülmektedir. Peştuca, Darice ve Türkçe diğer dillere göre daha çok kullanılmaktadır.

Peştuca ülkenin ana dilidir. Peştucayı genellikler Peştular kullanmaktadır. Daha çok Taciklerin kullandığı Darice dili Farsçanın bir koludur.[66] Fakat günümüzde Darice, Afgan topraklarında Peştucadan daha kullanışlı bir dildir. Bu topraklarda Darice bilindiği

---

[62] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 45.
[63] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 34.
[64] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 28.
[65] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 29.
[66] Aydın Abdulghani, *Afganistan'da Taliban Örgütünün Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010).

takdirde her kesimle rahatça iletişim kurulabilmektedir. Bir nevi Darice, Afgan topraklarının ortak iletişim dili olmuştur. Aynı zamanda Afgan entelektüelleri de Dariceyi kullanmaktadır. Bunda Taciklerin etkisi çok fazladır. Çünkü Tacikler ülkenin en okumuş kesimi olduğu için zamanla kendi kullandıkları dili yaygın hale getirmişlerdir. Araplar ve Hazaralar da Darice dilini kullanmaktadırlar.

Ülkenin kuzey kesiminde etkili olan Türklerin konuştuğu dil ise Türkçedir. Türkler birçok gruptan oluştuğu için lehçeler değişebilmektedir. Fakat temelde hepsi Türk dilinin içerisindedir. Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar, Karakalpaklar hep Türkçe konuşmaktadır. Türkçe dili bilindiği takdirde ülkenin kuzeyinde rahatça iletişim kurulabilmektedir.

ABD araştırma merkezlerinin yapmış olduğu araştırmalara göre ülkenin %78 Darice konuşmaktadır. Ülkenin %50'lik kesimi ise Peştuca konuşabilmektedir. %10 oranında Özbekçe ve %2 oranında Türkmence konuşulmaktadır. Word Atlasın verilerine göre ise Özbekçe %15, Türkmence %5 oranında konuşulmaktadır. Ayrıca Word Atlas Darice'nin %86, Peştucanın %68 oranında kullanıldığını kaydetmiştir.[67] Her iki araştırma verilerinde de anlaşıldığı üzere Darice ülkenin en etkin dilidir.

Afganistan topraklarının yaklaşık %99,7'si Müslümandır. Bu da ülkenin hemen hemen hepsinin Müslüman olduğunu göstermektedir. Zamanında birçok kültüre ev sahipliği yapan, ticaretin merkezi ve geçiş güzergâhı olan bir ülkenin şimdi sadece Müslümanlardan oluşması oldukça dikkat çekicidir. Bu Müslümanların %90'nı Sünniler geri kalan %10'luk kısmını da Şiiler oluşturmaktadır.

[67] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 37.

1.3. Afganistan Tarihi

Afgan diyarı bugün yaşayan devletler için ne kadar stratejik bir konuma sahipse geçmişte de aynı şekilde stratejik bir konuma sahipti. Persler, Araplar, Türkler, Moğollar, Ruslar, İngilizler, Amerika… Bütün bu milletler bu coğrafyada hükümlerini sürdürmüştür. Genellikle bu topraklar yer altı ve yer üstü zenginlikleri için değil diğer bölgelere kolay erişim sağlamasından dolayı hedef haline gelmiştir. Bu toprakları hâkimiyet altına almak Orta Asya ve Hindistan topraklarının da kapısını açmaktaydı. Diğer taraftan Hint ve Orta Asya devletleri ise bu toprakları kendi bekaları için savunma hattı olarak düşünmüştür. Afgan toprakları güçlenen devletlerin hep ilgi odağı olmuştur. Fakat bu topraklar hangi dönemde olursa olsun tam anlamıyla kontrol altına alınamamıştır. Uzun süreli hükümdarlıklar kurulamamıştır. Bundan dolayı Afgan topraklarına "İmparatorluklar Mezarlığı" denilmektedir.[68]

Günümüzde Afgan topraklarının etnik grup çeşitliliği bu topraklarda kimlerin izler bıraktığı göstermektedir. Çoğu etnik grubun atalarının bu topraklara gelişi genellikle savaş yüzünden olmuştur. Ve daha sonra bu topraklara yerleşmişlerdir. Sonuç olarak şu an bu topraklarda 20'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Mevcut etnik ve kültürel yapılanma bu toprakların nasıl bir uğrak noktası olduğunu anlamak açısından önemlidir.

Afgan tarihini üç kısımda inceleyeceğiz. Birinci kısımda bu toprakların ilk kimler tarafından ele geçirildiğinden başlayıp 1747'de kurulan ilk milli Afgan devletine kadarki tarihinden söz edeceğiz. İkinci kısımda milli Afgan devletleri, Sovyetlerin ve İngilizlerin bu topraklara yönelik müdahalesi, üçüncü bölümde ise Taliban'ın ortaya çıkışından itibaren 2001 yılındaki Amerika işgaline kadar olan tarihi incelenecektir.

1.3.1. M.Ö. 500 Yılından 1747 Yılına Afganistan

Bu kısmı İslam öncesi ve İslam sonrası olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

1.3.1.1. İslam'a Kadar Afganistan

Afganistan tarihi incelendiği zaman bu topraklarda ilk hüküm süren devletin Persler olduğu görülmektedir. Persler büyük bir imparatorluktu ve dönem büyük kral Darius (ö.

[68] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 17.

M.Ö. 486)'un dönemiydi.[69] Herodotos (ö. M.Ö. 425)'un kitaplarında ve Behistun, Nakş-ı Rüstem gibi yazıtlarda Perslerin bu toprakları işgalinden bahsedilmektedir. M.Ö. 500 yıllarda başlayan bu hükümdarlık yaklaşık olarak 200 yıl devam etmiştir. M.Ö. 300'lü yıllara gelindiğinde başka güçlü bir lider bu topraklara göz dikmiş ve Makedonya topraklarından buraya at sürmüştür. Bu lider meşhur Büyük İskender (ö. M.Ö. 323)'dir. İskender, Asya seferinde Perslilerle karşılaşmış ve onları yenerek bu topraklara girmiştir. Araştırmacılar İskender'in bu topraklarda çok fazla zaman kaybettiğini ve en çok zorlandığı topraklardan birinin Afgan toprakları olduğunu ifade etmiştir. İskender bu topraklara büyük emek harcamıştır. Bir sürü yeni şehir kurdurmuş, ordusuna bu topraklardan taze askerler yetiştirmiş ve büyük bir kültürel iz bırakmıştır. İskender'den sonra bu Grek kültürünü Bakteria devleti devam ettirmiştir. Aynı zamanda bu devlet Grek kültürünün Afgan topraklarındaki son temsilcisidir. Bu devlet ise bir taraftan Hintlilerin bir taraftan Türklerin saldırısı sonucu zayıflamış ve yıkılmıştır.

Bakteria devletinin yıkılmasından sonra bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Kaynaklarda Sakaların (İskitlerin) bu topraklarda varlığından bahsedilmektedir. Fakat daha kesin olarak bilinen Kuşan Devletinin bu topraklardaki hakimiyetidir. Bu coğrafyaya ilk gelen Yüeçiler soyundan olan Kuşanlar M.S. 10 yılından 375 yılına kadar bu topraklarda varlıklarını sürdürmüşlerdir.[70] Kuşanların döneminde Afgan toprakları Budist akımına uğramış ve ülke Budistlerin ana merkezi haline gelmiştir. Bu dönemlerde Afgan toprakları Sistan ve Horasan olarak iki bölge şeklinde bilinmekteydi.[71] İlk milli Afgan devleti kurulana kadar genellikle Afgan toprakları hep bu şekil de iki ayrı bölge olarak biliniyordu. 385 ve 420 arası yıllarda ise Akhunlar bölge hâkimiyetini ele geçirmiştir. Akhunlar aslında Halaç Türklerindendir. Akhunlar devleti yıkılınca kaçanlar kendi aralarında küçük şehir devletçikleri kurmuştur. Bu devletçikler dönemine Türk Şahiler dönemi denilmiştir. Yine bu dönemde Budizm etkili bir din olmaya devam etmiştir.[72] Aynı dönemde bu topraklarda Göktürklerin hâkimiyeti de olmuştur.[73]

---

[69] Neslihan Durak, "Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002), 28.
[70] Durak, "Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler", 30.
[71] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 18.
[72] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 85-87.
[73] Durak, "Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler", 32.

1.3.1.2. İslam Sonrası Afganistan

Bilindiği üzere İslamiyet Hz. Ömer (ö. 23/644)'in halifeliği döneminde Hicaz dışına daha etkili bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Afganistan topraklarının İslamiyet'le ilk temasları Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde olmuştur. Fakat bu dönem de Afganistan topraklarının İslamiyet'ten sadece haberdar olduğu bilenmektedir.[74] Asıl faaliyetler Hz. Osman (ö. 35/656) ve onu takiben Emeviler döneminde olmuştur. İslam orduları bu topraklara İran diyarından geçerek ulaşmış ve hem kuzeyde Horasan üzerinden hem de güneyde Sistan üzerinden seferler yapmıştır.[75] Fakat Arap orduları bu topraklarda kolaylıkla hâkimiyet kuramamıştır. Şehirler ve bölgelerin hâkimiyeti o dönem yerel halk ve Araplar arasında sık sık el değiştirmekteydi. Emeviler döneminde farklı bir politika izlenerek Basra ve Kufe'de yaşayan elli bin kişinin Afgan topraklarına yerleştirildiği kaynaklarda geçmektedir. Emeviler bu politikayla yerli halkın daha hızlı Müslüman olmasını hedeflemekteydi. İslam'ın hızlı yayılmasını sağlayan bir diğer etmen ise Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720)'in Müslümanlardan haraç vergisini kaldırmasıdır.[76]

Emeviler'den sonra kurulmuş olan Abbasiler de Afgan topraklarında kısa süreli hüküm sürdüler. Abbasilerden sonra İran kökenli oldukları bilinen Tahiriler ve Saffariler bu topraklarda hüküm sürmüştür. Yine İran topraklarından çıkan Samani devleti onlardan sonra Afgan diyarını yönetmiştir. Samaniler devrinde Afgan toprakları gelişmiş, İslam kültürünün izleri şehirlere yerleşmiştir. Artık bu topraklar İslam için merkez haline gelmeye başlamıştır. Fakat bu toprakların asıl merkez güç haline gelmesi Gazneliler devletiyle birlikte olmuştur.[77]

Gaznelilerin kurucu lideri olarak kabul edilen Alp Tegin (ö. 352/963) ilk başlarda Samani devletinin hem komutanı hem de idarecisiydi. Alp Tegin zamanla güçlenmeye başladı ve Samanilerden bağımsız olduğunu ilan etti. Gazneliler'in zirve lideri Hindistan'a yaptığı 17 seferle bilinen Sultan Mahmud (ö. 421/1030)'tur. Sultan Mahmud her ne kadar Hindistan üzerine yaptığı seferlerle bilinse de aynı zamanda Afgan topraklarını kontrol altına almak için epey emek vermiştir. Özellikle gerilla stilleriyle Gurlular ve Peştunlar

---

[74] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 86.
[75] Recep Uslu, "İslam Orduları Tarafından Fethinden Selçuklulara Kadar Afganistan", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002), 1-3.
[76] Durak, "Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler", 4-7.
[77] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 87.

Mahmud'u epey uğraştırmıştır. Fakat sonunda kendi bölgesin de hâkimiyeti sağlayarak Hint coğrafyasının zenginliklerine ulaşabilmiştir. Gazneliler kendilerinden sonra gelen birçok devlete sistemleriyle, teşkilatlarıyla, ilime verdikleri değerle, mimarisiyle ve daha birçok yapısıyla ilham kaynağı olmuştur. Gazneliler soydaşları ve dindaşları olan Selçuklu devletiyle girişmiş oldukları Dandanakan savaşı sonrası güçlerini kaybetmeye ve zayıflamaya başlamıştır. Selçuklular bu dönemlerde Afgan topraklarında kısmi zamanlı hâkimiyetler kurmuştur. Özellikle Gazneliler ile savaşma alanları genellikle Afganistan toprakları olmuştur. Nitekim Gazneliler sürekli hep uğraştıkları Gurlular tarafından yıkılmıştır. Gazneliler ırk olarak Türk'tür fakat devlet içerisinde Farsi etkisi fazladır.[78]

Gur aslında Murgap nehrini içine alan bir bölgenin ismidir. Bu bölge Afgan toprakları arasında en geç Müslüman olan bölgedir. Burada yaşayan insanlara Gurlular denilmekteydi. Küçük bir kabile olan Gurlular zamanla genişlemiş ve Gazneliler yerine bölge hâkimi olmuşlardır. Gurluların hâkimiyetinden sonra Türk Hârizmşahlar ve Moğol Karahitaylar gibi devletler bölgede güçlü olmaya başladı. Moğol ve Türk iş birliği sonucunda Gurlular devletine son verildi.[79] Onlardan sonra bölge hâkimiyeti Hârizmşahlar'a geçti.

Hârizmşahlar' ın bu topraklarda hâkimiyeti de uzun süreli olmadı çünkü güçlü bir lider olan Cengiz Han (ö. 624/1227) tarih sahnesine çıkmıştı. Cengiz Han, Hârizmşahlar'ı bölgeden kaçırmış ve ortalığı yakıp yıkan ordusuyla Afganistan topraklarına girmiştir. Rivayetlere göre Cengiz Han, Sultan Mahmud'un ve Sultan Sencer (ö. 552/1157)'in mezarlarını açtırıp yaktırmıştır.[80]

Cengiz Han ile başlayan Moğol hükümdarlığı onun ölümünden sonra da devam etmiştir. Moğol imparatorluğu Cengiz Han'ın oğulları arasında bölünürken Afganistan, İlhanlıların ve Çağatayların payına düşmüştür. İlhanlılar zamanla güçlenerek bölgenin tek hâkimi durumuna gelmiştir. 1258 yılında İslam kültürünün gözde şehirlerinden olan ve

[78] Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996).
[79] Huseyin Iqtıdar, "Gurlular", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996).
[80] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 89.

aynı zamanda halifenin ikametgâhı Bağdat'a saldırarak yağmalamışlardır. Büyük Bağdat Kütüphanesi de bu yağma sırasında yakılmıştır.[81]

Emir Timur 1234 yılında bu toprakları İlhanlılardan almıştır. Emir Timur (ö. 807/1405) bu topraklara çok uzak sayılmayan, şimdiki Özbekistan sınırları içerisinde kalan Şehr-i Sebz'de doğmuştur. Bir dönem Çağatayların bünyesinde komutanlık yapmıştır. Fakat daha sonra büyük ordular kurarak Orta Asya, Rusya, İran ve Anadolu'yu içine alan büyük bir imparatorluk kurmuştur. Emir Timur'un bir bacağının topal olduğu bilinmektedir. Bu topallık ona Afgan diyarlarından bir hatıra olarak kalmıştır. Emir Timur'un liderliğini hem Müslüman hem kendi soylarından olması sebebiyle kuzeydeki Türkler kolay kabul etmişlerdir. Fakat Peştunlar Emir (ö. 807/1405)'e itaat etmek istememiştir. 1390 yıllarında Afganistan'a tamamen hâkim olan Emir Timur buradan Hindistan üzerine yürümüştür. Afganistan topraklarında Emir Timur'un izlerini bugün dahi görmek mümkündür. [82]

Timur Hanedanlığının yıkılmasıyla birlikte Özbek Hanlığı ön plana çıkmıştır ve burada hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Fakat Afganların milli bir devlet kurmalarından önce burada kurulan son büyük devlet Babürlerdir. Muhammed Babür (ö. 937/1530) atası olan Timur kadar geniş bir coğrafyaya yayılamamıştır. Fakat içerisine Afganistan'ı da alan ve 1526'dan 1858'e kadar yaşayacak bir devlet kurmayı başarmıştır. Babür liderleri hem Hint hem de Afganistan topraklarında hüküm sürmekteydi. İki coğrafya arasında eğilimleri daha çok Hint diyarınaydı. Devletin ağırlığı başka bir coğrafyada olunca Afganistan topraklarında kuzeyden Özbekler, batıdan Safeviler hâkimiyet kurmaya başladı. Fakat Babür devleti bu topraklardan umudunu kesmemişti. Afgan toprakları sık sık el değiştirmeye başladı. İranlılar ve Babürlüler arası değişen dengeler yerli halkın disiplin ve denetimden uzaklaşmasına sebep oldu. Yerli halk iki devletin çatışmasından yararlanarak Herat ve Kandahar gibi şehirleri ele geçirmiştir. Afganlılar için bu milli bir devlet fikrinin oluşmasında etkili olmuştur. Fakat Afganlıların hâkimiyeti uzun süreli

[81] "Bağdat Kuşatması (1258)", *Vikipedi*, 25 Mart 2021.
[82] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 90.

olmamıştır. Nadir Afşar (ö. 1747) güçlü bir komutan olarak Afganlıların hâkimiyetine son vermiş ve bu şehirleri kendine bağlamıştır.[83]

Nadir Şah,[84] 18. Yüzyıl'da yaşamasına rağmen güçlü liderliği, başarılı komutanlığı ve siyasi zekâsıyla tarihe adını yazdırmıştır. Mizacı, İskender ve Timur'a benzetilmektedir. Nadir Afşar ömrü boyunca çok fazla toprağa ayak basmıştır. Aslında kendisi bir Türk olmasına rağmen Osmanlı ve Babürler gibi Türk olan devletlerle de savaşmıştır. Bu devletlerle savaşması en çok İngilizler ile Rusların işine yaramıştır. Nadir Şah ilk başlarda Safeviler devletine bağlı olarak hareket etmekteydi. Fakat ilerleyen zamanlarda o kadar güçlü hale geldi ki şimdiki İran coğrafyasına tekabül eden bölgenin yegâne hâkimi oldu. Bu coğrafyada yaşayan halk Nadir Şah'ı destekliyordu. İran bölgesinin katı Şii fikirlerini bırakıp daha ılımlı Caferi mezhebine geçmesinde ve Afganistan topraklarının müstakil bir isim kazanmasında Nadir Şah etkili olmuştur. Kuzeyde Amuderya, güneyde İndus nehri arasında ki toprakların hepsini kendi egemenliği altında toplamıştır. Bu toprakların iki ayrı bölge ve iki ayrı isimle (Horasan ve Sistan) değil tek bir isimle anılmasını sağlamıştır.[85]

1.3.2. Milli Afgan Devletleri Ve İşgaller

Afganistan tarihinin milattan önceki yıllara dayandığı bilinmektedir. Bu kadar eski geçmişi olan bir coğrafyanın kendi halkı içerisinden milli bir devlet kurması ancak 1747 yılında olmuştur. Bunun iki sebebi olduğu düşünülmektedir. Birincisi Afganistan topraklarında çok fazla etnik grubun olmasıdır. Etnik grup fazlalığı aşiretleşmiş toplulukları oluşturmuş ve her grup kendi içerisinde teşkilatlanmaya girmiştir. Grupların birlikte hareket edip milli bir devlet kurma fikri olmamıştır. İkinci sebep ise Afganistan topraklarının kendi mukadderatına bırakılmayıp genellikle güçlü devletler tarafından kontrol altına alınmasıdır. Bu toprakları işgal eden devletler genellikle hep ismi bilinen güçlü devletlerdir. Bu güçlü devletlerin topraklarında milli bir devlet kurulması çok mümkün görülememektedir. Darius (ö. M.Ö. 486), İskender (ö. M.Ö. 323), Gazneli Mahmud (ö. 421/1030), Cengiz Han (ö. 624/1227), Timur (ö. 807/1405) gibi liderler üst düzey yöneticilerdir. Onların baskın kişilikleri bu topraklarda devlet düzeyinde milli bir

---

[83] Mehmet Saray, "Afganistan", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998).
[84] Nadir Şah'a aynı zamanda Nadir Kulu, Nadir Afşar veya Nadir Avşar'da denilmektedir.
[85] Azmi Özcan, "Nadir Şah ve Afganistan", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002), 47-50.

fikrin oluşmasını engellemiştir. Bu anlamda ilk milli fikirler Babürler zamanında yerel liderlerin bazı şehirleri almasıyla başlamıştır. Fakat o dönem de Nadir Afşar (ö. 1160/1747)'ın varlığı bu fikrin hayat bulmasını engellemiştir. Nadir Afşar'ın suikastla öldürülmesini takiben milli devlet fikri tekrardan ortaya çıkmıştır.

1.3.2.1. Afganistan'da Milli Devletler

Nadir Şah'ın vefatından sonra Ahmet Şah Dürrani (ö. 1187/1773) onun otoritesinden kaynaklanan boşluktan istifade ederek Peştunların ortak kararı neticesinde ilk milli Afgan devletini kurmuştur. Peştunların "Jirga" adı verilen bir istişare meclisleri vardır. Bu meclisler toplumun en küçük yapısı ailelerden başlayarak köyde kasabada şehirlerde kullanılmaktadır. Jirgaların en büyüğü milli düzeyde olan "Loya Jirga" dır. İlk Afgan devleti kurulurken de bu meclislere bağlı kalınmış ve Afgan töresine uygun olarak "Loya Jirga" kararı sonucu hareket edilmiştir. Bu karar sonucu Ahmet Şah Dürrani'nin hükümdarlığı tüm Peştunlar tarafından kabul edilmiştir. 1747 yılındaki ilk milli devlete Dürraniler devleti denilmiştir.[86] Ahmet Şah'ın politikaları genellikle Peştunlar'ın karakterleri bilinerek belirlenmiştir. Fakat Peştunlar isyancı tabiatlarından vazgeçememiş, kendi milli devletlerine karşı bile isyana girişmişlerdir. Bu isyanlardan korkan Ahmet Şah'ın oğlu Timur Şah başkenti Peştunların daha az olduğu Kabil şehrine taşımıştır. Bu dönemde genellikle Peştunların Abdaliler (Durraniler) kolu hüküm sürmekteydi. Fakat Abdaliler ilerleyen zamanda kendi aralarında devamlı çatışan Barakzai ve Sadozai olmak üzere iki kola bölündü.[87]

Afganistan toprakları artık kardeş aşiretlerin çatışma alanına dönüşmüştü. Peştunların iki kolu Abdaliler ve Gılzailer birbirleriyle anlaşamıyordu. Abdaliler'in iki kolu Barakzailer ve Sadozailer de birbirleriyle anlaşamıyordu. Bundan dolayı devamlı iç karışıklıklar çıkmaktaydı. Bu kardeş kabilelerin anlaşamaması en çok dış ülkelerin işine geliyordu. İki rakip devletten biri bir aşireti diğeri başka bir aşireti destekleyerek aşiretler üzerinden devletler savaşıyordu.

Ahmet Şah Dürrani'den sonra Barakzai koluyla torunu olan Dost Muhammed Han (ö. 1863), 1826 yılında bölgede istikrarı sağladı. Fakat bu çok uzun süreli olmayacaktı çünkü

[86] Daha sonra 1826 yılında Dürraniler Dost Muhammed Han ile Afganistan Emirliği dönüşmüştür. Bu Emirlik ise Emenullah Han ile birlikte 1926 yılın da Afganistan krallığına dönüşmüştür.
[87] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 93-94.

"Büyük Oyun" başlamak üzereydi. Ruslar Afganistan'ın kuzey bölgesinde hâkimiyet kurmaya başlamışlardı yine onların desteğiyle İranlılar da Herat sınırına kadar dayanmışlardı. Rusların bu toprakları ele geçirmek istemesinin bir sürü sebebi vardı. Öncelikle bu toprakların hâkimiyeti Orta Asya'nın daha kolay kontrol altına alınmasını sağlayacaktı. Aynı zamanda bu topraklardan geçerek hep hayallerini kurdukları sıcak denizlere inebilirlerdi. En önemlisi ise İngilizlerin sömürdükleri Hint coğrafyasına müdahalede bulunabilirlerdi. Tehlikenin farkına varan İngiliz hükümeti hemen harekete geçti. İngilizlerin Hint Valisi Lord Auckland (ö. 1849), Dost Muhammed Han'a haber göndererek kendi hizmetine girmesini istedi. Buna karşın Han İngilizlerden bazı taleplerde bulundu fakat Han'ın istekleri çok fazlaydı. İngiliz hükümeti Dostum Han ile anlaşamayınca rakip aşiret olan Sadozailerden Şah Şüca (ö. 1842)'yı destekleme kararı aldı. Şah Şüca Hindistan topraklarındaydı. İngilizler güçlü idarecilerinden oluşan bir ordu oluşturdu. Bu ordu yanlarına Afganistan'da kendilerine meşruiyet kazandıracak Şah Şüca'yı da alarak Belucistan üzerinden 1839'da Afganistan'a girdi. Afganistan'ın güneybatı kesiminden giriş yaptıkları için önce Kandahar'dan başlayarak sırasıyla Gazne ve Kabil'i ele geçirdiler. İngilizlerin planları işe yarıyordu. Aşiret liderlerinin çoğunu parayla satın almışlardı. Sloganları da zaten bu toprakları işgal etmek değil Şah Şüca'yı iktidar yapmaktı. Halk İngilizlere değil kendi soylarından olan Şah Şüca'ya itaat ettiğini düşünüyordu. Bundan dolayı ordu hızla ilerledi. Zaman geçtikçe Afganlılar Şah Şüca'nın İngilizler tarafından kullanıldığını anladı. Bununla birlikte İngiliz askerlerinin ahlaksız davranışları yerli halkı rahatsız etmekteydi. Afgan halkı her geçen gün İngilizlerden varlığından rahatsız olmaya başlamıştı. Küçük isyanlar baş gösteriyordu. Fakat büyük isyan İngiliz hükümetinin yerel liderlere ödediği parayı geri çekmesiyle başladı. İngilizlere karşı harekete geçen halk Dostum Han'ın oğlu Ekber Şah'ın etrafında birleşmişti. O sıralar Dostum Han sürgündeydi. Halkın büyük isyanları sonucu İngilizler Kabil'de kalamayacaklarını anladılar ve 16.500 kişilik ordularıyla Celalabad şehrine geçmek istediler. Fakat Peştunlar yol üzerlerinde pusular kurarak bu ordunun tamamını yok etmişlerdir. Sadece doktor olan bir kişinin gördüklerini anlatması için sağ bırakıldığı söylenmektedir.[88] Bu durum ihtişamlı İngiltere için kabul edilemezdi. Mevcut İngiliz hükümeti görevden düştü, Hint valisi değiştirildi. İngilizlerin artık amacı intikam almak

[88] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 96.

olmuştu. Hindistan'dan yeni bir ordu oluşturularak Kabil üzerine sevk edildi. Zaten halen Afgan topraklarının bir kısmında İngiliz askerleri mevcuttu. 6 ay sonra tekrar Kabil'e gelen İngiliz ordusu ortalığı yakıp yıktı. İngilizler sürgünde olan Dost Muhammed Han'ı buraya tekrar getirip başa geçirdi. İngilizler Dost Han ile bazı anlaşmalar yaparak 1842 yılında Afgan topraklarından ayrıldılar.[89] 1839-1842 yılları arasında olan bu olaylara birinci İngiliz-Afgan savaşı denmektedir.

Dost Muhammed (ö. 1863)'in vefatını takiben oğulları iktidar kavgasına tutuşmuştur. Fakat aralarından Şir Ali Han (ö. 1879) sıyrılarak yönetimi eline almıştır. Şir Ali yönetiminde Ruslar ile yakınlaşmalar olmuştur. İngilizler Şir Ali'nin bu tutumundan endişe etmişlerdir. Şir Ali'nin İngilizlerin birkaç talebini geri çevirmesi bu endişeyi daha da arttırmış ve sonunda İngilizler 1878 yılında Afganistan'a ikinci defa girmişlerdir. İngilizlerin geldiğini duyan Şir Ali (ö. 1879), Mezar-ı Şerif'e kaçmış ve bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.[90] İngiliz ordusu ise Kabil'e kadar ilerlemiş ve kontrol altına almıştır. İngilizler Şir Ali (ö. 1879)'nin yerine oğlu Yakup Han (ö. ?)'ı tahta geçirmiştir. Fakat Yakup Han'ın yönetim sürecinde halk İngilizlere karşı ayaklanmaya başlamıştır. 1879 yılında isyanlar büyümüş ve Kabil'in İngiliz komutanı 200 askeriyle birlikte Afganlılar tarafından öldürülmüştür.[91] Ülkede çıkan isyanlarda Yakup Han'ın yetersizliği anlaşılmış ve yerine amcasının oğlu Abdurrahman Han (ö. 1844-1901)'ı geçirmişlerdir.[92] Abdurrahman Han, İngilizlere karşı bazı sözler vererek ülkeden çekilmelerini sağlamıştır. İngilizlerin 1878 ve 1880 yılları arasında Afganistan'ı işgali ikinci İngiliz-Afgan savaşı olarak bilinmektedir. Bu süreçte yaklaşık 5 bin Afganlı ve 1850 İngiliz ölmüştür.[93]

Abdurrahman Han, 1880 ve 1901 yılları arasında hüküm sürmüştür. Dış siyasetle uğraşmak yerine daha çok iç siyasetle ilgilenmiştir. Katı kurallar koyarak özellikle Hazara ve Türklere zor zamanlar yaşatmıştır. Abdurrahman Han hâkimiyetinin meşruiyetini Jirga yerine ilahi bir güçten aldığını düşünmekte ve halkı da buna yönlendirmekteydi. Yaptığı reform ve katı tutumuyla kendisine "Demir Emir" denilmektedir.[94] Bu dönemde Rus ve

---

[89] Orhan Yazıcı, "Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002), 51-82.
[90] Ali Dinç, *Afganistan Savaşları* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2021), 17.
[91] Dinç, *Afganistan Savaşları*, 18.
[92] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 98.
[93] Dinç, *Afganistan Savaşları*, 19.
[94] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 100.

İngiliz ortak kararları alınarak ülke tampon bölge olarak belirlenmiştir. Ülkenin kuzey tarafında 1885 yılında Ridvay Hattı olarak bilinen bir anlaşma ve güney tarafında 1893 yılında Durrand Hattı olarak bilinen bir anlaşma imzalanarak Afganistan'ın bugünkü sınırları belirlenmiştir.[95] Bu anlaşmayı Abdurrahman Han imzalamıştır. Bu sınırlar İngiltere ve Rusya'nın menfaati gözetilerek çizildiği için bölgedeki etnik gruplar, dağlar, yolları dikkate alınmamıştır. Hindistan ve Rusya'yı komşu etmemek için Vahan koridoru da Afganistan topraklarında bırakılmıştır.[96] Ridvay ve Durran hattının yapaylığından dolayı gelen Afgan hükümetlerin hiçbiri bu sınırları kabul etmemiştir.

Abdurrahman Han (ö. 1844-1901)'ın vefatından sonra oğlu Habibullah Han (ö. 1919) tahta geçmiş ve ülke de reformları devam ettirmiştir. Onun vefatı üzerine de oğlu Emenullah Han (ö. 1960) yönetimi almıştır. Emenullah Han, Hindistan ve Afganistan arasındaki sınırı kabul etmiyordu. İngiltere'nin birinci dünya savaşından çıkmış olduğunu da hesaba katarak Hayber geçidi üzerinden Peştunların yoğun olduğu Peşavar'e ulaştı. İlk başlarda Afgan ordusu üstünlük kurarak birçok bölgeyi zapt etti. Fakat İngiliz ordusunun hava kuvvetleri savaşa dâhil olunca Emenullah Han anlaşma yapmak istedi. Zaten İngiltere de savaşacak durumda değildi. 1919 yılının Mayıs ayında başlayan bu olaylar 8 Ağustos'ta Ravalpindi anlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi. Bu olaylara üçüncü İngiliz-Afgan savaşı denmektedir. Afganlardan yaklaşık bin kişiye karşı Hint askerlerinden 236 kişi hayatını kaybetmiştir.[97] Bu imzalanan Ravalpindi anlaşmasıyla İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmiş oldu. Emenullah Han (ö. 1960) kaybettiği toprakları geri alamamıştı fakat bağımsızlığa ulaşmıştı.

Bu dönemde Rusya'da çarlık yerine Bolşevikler iktidarı ele geçirdi. Emenullah Han'ın bağımsızlığını kazanmasında Lenin (ö. 1924)'in desteğinin de olduğu düşünülmektedir. Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Ruslar olmuştur.[98]

Emenullah Han bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bolşeviklerin Orta Asya'da yaptıklarından her ne kadar rahatsız olsa da İngiltere'den uzak durabilmek için Ruslar ile irtibat halinde olmuştur. Bolşevikler, İngiltere ve Çarlık

[95] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 38.
[96] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 20.
[97] Dinç, *Afganistan Savaşları*, 22.
[98] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 102.

Rusya arasında Afganistan'ı tampon bölge olarak gören anlaşmayı feshetmişlerdir. Çünkü Bolşevikler bu topraklarla yakından ilgilenmekteydi.[99]

Emenullah Han, 1919 ve 1929 yılları arasında Afganistan'ı yönetmiştir. Bu yıllar aynı zamanda Anadolu topraklarında Türkiye'nin milli mücadele, yeniden teşkilatlanma ve inkılap yıllarıydı. Bu yıllarda Afganistan ve Türkiye'nin yakın ilişkileri olmuştur. Millî mücadele yıllarında Atatürk (ö. 1938)'ün bir mektupla birlikte Abdurrahman Bey'i Emenullah Han'a gönderdiği bilinmektedir. Bu mektupta Atatürk iki milletin ortak tarihinden ve iki millete karşı İngilizlerin oyunlarından bahsetmiştir. İngiltere tehdidi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Daha sonra Rusya'nın önderliğinde Afganistan ve Türkiye heyetleri bir araya getirilmiş ve 1921 yılında iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Aslında Rusya'nın amacı İngiltere'ye karşı Müslüman ülkelerini bir araya getirmekti. Bu anlaşma aynı zamanda Ankara hükümetinin uluslararası arenadaki ilk anlaşması olduğu için resmi olarak Türkiye devletini tanıyan ilk devlet Afganistan olmuştur. Anlaşmadan kısa bir süre sonra Afganistan heyeti Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sırasında Ankara'da Afganistan elçiliği açılmıştır. Atatürk, Afganistan elçiliğinin bayrağını bizzat kendisi göklere çekmiştir. Bundan bir yıl sonra 1922 yılında Ankara hükümeti Afganistan'a elçi olarak Meşhur Medine savunmasını yapan Fahrettin Türkkan (ö. 1948) Paşayı atamıştır. Emenullah Han bu heyeti büyük bir heyecan ile karşılamış ve saygı göstermiştir. İki devlet arasında ki dostluk o kadar ileri boyuttaydı ki birbirlerini uluslararası mecrada dahi müdafaa etmişlerdir. Boğazlar konusunda İngilizlerle Türkler arasında problem çıkınca Emenullah Han, İngilizleri Hint sınırında ki askeri birliğe saldırmakla tehdit etmiştir. Türkiye devleti ise Afganistan'a eğitim, askeri ve altyapı alanlarında bugün dahi etkisini hissettiren yardımlarda bulunmuştur.[100]

1928 yılında Afgan Kralı Emenullah Han, Anadolu'yu ziyarette bulunmuş ve Atatürk ile istişarelerde bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Emenullah Han Türkiye'de ki inkılaplardan çok etkilenmiş ve kendine Atatürk'ü modelleyerek ıslahatlara başlamıştır. Bu ıslahatlar İngilizlerin kışkırtmasıyla Afgan halkı tarafından dinsizlik olarak

[99] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 54.
[100] Salim Cöhce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, ed. Ali Ahmetbeyoğlu (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002), 103-148.

anlaşılmıştır. İsyanlar büyümüş ve 1929 yılında Emenullah Han yönetimi bırakıp Afganistan'dan kaçmak durumunda kalmıştır.[101] Dost Muhammed (ö. 1863) ile başlayan Afganistan Emirliği (1823-1926) Emenullah Han (ö. 1960) ile Afganistan Krallığına (1926-1973) dönüşmüştür.

Emenullah Han'ın kaçmasıyla oluşan boşluğu Tacik asıllı Habibullah Kalakani (ö. 1929) doldurmuştur. Kalakani, Emenullah Han'ın başlattığı bütün reformları iptal etmiş ve katı bir din anlayışı yerleştirmeye çalışmıştır. Kalakani'nin baş danışmanlığını Hicaz topraklarındaki faaliyetleriyle bilinen İngiliz Ajanı Lawrence'nin yapması ve Kalakani'nin yönetimini ilk tanıyan devletin İngiltere olması oldukça dikkat çekicidir.[102] Fakat Kalakani'nin etnik olarak Tacik olması ilk başta kendisine destek veren Peştunlara zamanla rahatsızlık vermiştir. Kalakani'nin idaresi çok uzun sürmemiş yerine Emenullah Han'ın yeğeni Muhammed Nadir geçirilmiştir. Muhammed Nadir, 1929-1933 yılları arasında hüküm sürmüş, onun suikastla öldürülmesi sonucu yerine oğlu Muhammed Zahir Şah (ö. 2007) geçmiştir.

Muhammed Zahir Şah son Afganistan kralıdır. 1933 – 1973 yılları arasında Afganistan krallığı yapmıştır. Devletin yönetimiyle pek alakalı olmamış daha çok kişisel hobileriyle ilgilenmiştir. Onun bu 40 yıllık yönetim dönemine "Duraklama dönemi" dahi denilmiştir.[103] Devlet yönetiminde başta kuzeni ve başbakanı olan Muhammed Davud (ö. 1978) olmak üzere genellikle akrabaları vardır. Bu dönemde ABD ile yakınlaşılmaya çalışılmış fakat ABD'nin tutumundan kaynaklanan sebeplerden olunamamıştır. Pakistan "Peştunistan" sorunundan dolayı Afganistan ile sınırları kapatınca Afgan Krallığı Ruslara yanaşmak durumunda kalmıştır. Ruslar da Afgan Krallığına hemen kollarını açmış ve onlara karşı cömertçe ve dostane yaklaşmış ve ülkenin alt yapı çalışmalarını üstlenmişlerdir. 30 yıl sonra buraya gelecek olan Kızıl ordunun rahatlıkla ilerlemesini sağlayan birçok yol, köprü ve özellikle Saleng geçiti ile Bagram havalimanı bu dönemde yapılmıştır.[104] Rusların bir diğer etkinliği ise Afgan ordusu üzerinde olmuştur. Eğitim amaçlı Rusya'ya gönderilen birçok asker geri geldiklerinde birer Rus sevdalısı olmuştur.

---

[101] Cöhce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri".
[102] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 105.
[103] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 69.
[104] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 73.

Hatta bunların KGB ajanı dahi olduğu düşünülmektedir. 1973 – 1978 darbelerini yapan bu askerler olmuştur.[105]

Yetenekli Başbakan Muhammed Davut, 1963 yılında Kral tarafından tehdit olarak görüldü ve görevden uzaklaştırıldı. 1964 yılında Afgan Kralı yeni bir demokratikleşme paketi açıkladı. Bu doğrultuda 1965 yılında ilk Afgan siyasi partisi olan Afganistan Demokratik Halk Partisi kuruldu. Bu parti Rusya güdümünde olan ve Komünist idealleri olan bir partiydi. İlk milletvekilleri yine 1965 yılında seçildi. Seçilen milletvekillerinin %70'inin okuma yazma bilmemesi dikkat çekicidir.[106] Kurulan bu parti zamanla iki kola ayrıldı. Birinci kol Nur Muhammed Taraki (ö. 1979) önderliğinde daha çok kırsal kesimden gelen Peştunların oluşturduğu "Halk" koluydu. İkinci kol ise Babrak Karmal (ö. 1996) önderliğinde daha çok okumuş, şehirli kesiminin oluşturduğu "Sancak (Parçam)" koluydu. Babrak ve Taraki birbirleriyle geçinemez ve anlaşamazlardı. Ruslar ise iki lidere de eşit mesafe de yakınlaşmışlardır. Olası bir durumda iki lideri de kullanmak istemişlerdir.[107]

1.3.2.2. Cumhuriyet Dönemi

Görevden uzaklaştırılan Muhammed Davut devlet idaresinde Kraldan daha yetenekli olduğunu düşünüyordu. Ülkedeki pek çok faaliyet onun başbakanlık döneminde yapıldığı için ülkede nüfuzu fazlaydı. Nitekim 1973 yılında Afgan Kralı Muhammed Zahir, İtalya'da bir seferdeyken Davut ülke de darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Bu darbe ülkedeki askerlerin ve siyasilerin desteği alınarak yapıldığı için kan akmadan gerçekleşmiştir. Davut artık yönetim şeklinin Cumhuriyet olacağını açıkladı. Bu vesileyle 1747 yılından bu yana gelen Durrani ailesinin monarşi yönetimi bitmiş oldu.[108]

Davut Han, bağımsızlığa çok düşkün ve emir altına girmeyi sevmeyen bir karaktere sahipti.[109] İktidara Rusların yardımıyla gelmişti ve ülkede etkin bir Rus hâkimiyeti vardı. Davut Han önce Rusların yardımıyla kendisine muhalif olan İslami oluşumları uzaklaştırdı. Bunlar arasında Hikmetyar (d. 1949), Rabbani (ö. 2011) ve Şah Mesut (ö.

[105] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 43.
[106] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 77.
[107] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 44.
[108] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 23.
[109] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 94.

2001) gibi ileriki yıllar da kendilerinden bahsettirecek liderler de vardı. Bu İslamcıların çoğu 1975 yılında Pakistan'a bağlı olan ama Peştunların yoğunlukta olduğu Peşaver'e kaçtı.[110] İslamcıların gücü kırıldıktan sonra Davut Han Ruslardan da rahatsız olmaya başladı ve bu rahatsız oluş onun iktidarının sonunu da hazırladı. Davut Han komünist ideolojiler güden "Afganistan Demokratik Halk" partisini yavaş yavaş devlet kademelerinden çıkartırken yerine kendisinin kurduğu "Ulusal Devrimci" partisinin üyelerini iş başına geçirdi. Devletin maddi açıdan Ruslara bağlı olduğunu biliyordu bu yüzden onu bu bağlılıktan kurtaracak başka yollar aradı. İran Şahı Rıza Pehlevi (ö. 1944) ile anlaşmalar yaptı, Pakistan ile Hayber geçidinin açılması için pazarlıklar edildi. Bu gelişmeler Sovyetleri rahatsız ediyordu. Nitekim 1977 yılın da Sovyet Komünist partisi genel sekreteri Brejnev (ö. 1982), Davut Han'a ağır bir ikazda bulundu. Davut Han azarlanmaya tahammülü olmayan mizacıyla Brejnev'e karşılık vermiş ve görüşme salonunu terk etmişti.[111]

Davut Han artık komünistlerin kendine düşman olduğunu anlamış ve Babrak Karmal, Taraki ve Hafizullah Emin (ö. 1979) gibi önemli komünist liderleri hapsettirmiştir. Fakat orduda darbe hazırlıkları çoktan başlamıştı. 27 Nisan 1978 yılında ordudaki komünist liderler harekete geçmiş ve köşküne sıkıştırdıkları Davut Han'ı 30 kişilik ailesiyle birlikte öldürmüşlerdir. Bu devrime Nisan devrimi denilmektedir. Nisan devriminde çok fazla kan akmıştır. Ruslar sahaya asker indirmemiş fakat birçok yönden darbeyi kontrol etmişlerdir. Askeri yönetim her ne kadar halk adına bu darbeyi yaptığını ifade etse de halktan kimsenin bu darbeye desteklemediği bilinmektedir. Hatta askerlerin bile birçoğu bu darbede tarafsız kalmaya çalışmışlardır. Darbe askeriye içerisindeki küçük bir grup tarafından yapılmıştır.[112]

Devrim sonrası yeni Cumhurbaşkanı Taraki, Başbakan Karmal ve Dış İşleri bakanı Hafizullah Emin oldu. Fakat ülkede nüfuzu en fazla olan kişi Hafizullah Emin'di.[113] Ülkenin ismi Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Bu dönemde komünist rejimin karşısında alternatif olarak İslamcı söylemler belirmeye başlamıştır.

---

[110] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 24.
[111] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 93-94.
[112] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 107.
[113] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 47.

Komünist rejim halkın yaşantısıyla çelişmekte ve halk İslamcı oluşumlara yanaşmaktaydı. İslam, rejime karşı direniş anlamı kazanmaya başladı.[114]

Taraki ilk olarak kendisine rakip olarak gördüğü Başbakan Karmal'ı ve yandaşlarını ülkeden sürgün etmiştir. Daha sonra ülkeyi Sovyetlere benzetmek için yeni reformları yürürlüğe koymuştur. Bu reformların başında toprak reformu gelmektedir. Toprak sahibi zenginlerin mal varlıklarını alıp fakir çiftçilere dağıtmıştır. Malın sahibinden zorla alınması ve fakir çiftçinin gayret göstermeden toprak sahibi olmasından dolayı Afgan halkı bu reformu desteklememiştir. Başlık parasının kaldırılması yine halk tarafından tepki toplamıştır. Çünkü hükümet bu vesileyle devrim askerlerini Afgan halkının zengin kızlarıyla zorla evlendiriyordu. Halkın rahatsız olduğu bir diğer durum ise yoğun bir şekilde ateizm sloganlarına maruz kalınmasıydı. Radyo kanallarında ve hükümete bağlı memurlar gittikleri her yerde din ile alay ediyor ve ateizmi savunuyorlardı. Halk önce toprağın sonra iffetinin sonra da inancının elden gittiğini düşünüyordu.[115] Ülkenin her yerinde hükümete karşı ayaklanmalar başlamıştı. Hükümet ise ayaklanmalara karşı ağır önlemler alıyordu. Taraki döneminde 200 bin Afganlının öldürüldüğü düşünülmektedir.[116] Bu ayaklanmaları yöneten genellikle İslamcı oluşumlardı.

Taraki ülkede reformlar ile uğraşırken Hafizullah Emin ülkedeki nüfuzunu arttırmaktaydı. Belli bir zaman sonra artık ülkenin asıl yöneticisi Emin olmuştu. Bu durum Sovyetleri rahatsız etti. Karşılarında ülkenin yönetimine nüfuz etmiş bir lider istemiyorlardı. Sovyetler Emin'in öldürülmesini istedi ve Taraki'ye yardım ederek bir suikast tertip ettiler. Fakat Emin bu suikasttan haberdar oldu. Taraki'yi yakalatıp hapse attırdı ve daha sonra hapiste Taraki(ö. 1979) boğdurularak öldürüldü. Yönetim artık tamamen Hafizullah Emin'deydi.[117] Fakat Emin bu hareketiyle artık Sovyetler için açık bir düşman haline gelmişti. Bunun farkına varan Emin, ABD ve Pakistan gibi ülkeler ile yakınlaşmaya çalıştı fakat zamanı kalmamıştı. Ruslar Afganistan'a girmeyi kararlaştırmıştı. Ruslar hiçbir zaman Afganistan işgal planlarını açıkça belirtmediler. Hatta Emin'in iktidarını tanıdılar. Ülkeye silah ve danışman yollamaya devam ettiler. Zaten Afgan ordusunun bütün silah, araç ve ekipman bakımını Ruslar yapmaktaydı.

---

[114] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 24.
[115] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 113-118.
[116] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 117.
[117] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 124-127.

Sovyetler için Hafizullah Emin rejimini devirip ülkeye barış ve huzur getirme söylemleri birer bahaneydi. Burası önceden beri hayallerini kurdukları stratejik bir bölgeydi. 1979 yılının Aralık ayında Afganistan'ı işgal için Rus ordusu harekete geçti. Afgan ordusunun direnişiyle karşılaşmamak için önceden bazı stratejik hamleler yaptılar. Sovyet ordunun gelmesine yakın Rus teknisyenler bakım ve onarım bahanesiyle Afgan ordusunun telsizlerini söktüler, tanklarının paletlerini çıkardılar. Zırhlı araçları yenileriyle değiştireceklerini söyleyip ellerinden aldılar. Daha sonra Muhammed Zahir Şah döneminde inşa ettikleri havalimanlarını ve geçitleri kullanarak Afganistan'ı işgal ettiler. Rusların başarılı komutanı Leonidoviç Sokolov (ö. 2012) Afganistan işgali için kurulan 40. Ordunun komutanıydı. Yaklaşık 85 bin asker bu işgale katıldı.[118] İlerleyen yıllarda Rus nüfusu 500 bine kadar çıkacaktır.[119]

Hafizullah Emin (ö. 1979), Darülaman köşkünde Rus komandoları tarafından öldürüldü. Sürgünde olan Babrak Karmal hemen ülkeye geri getirildi ve Cumhurbaşkanı yapıldı. Babrak Karmal radyo konuşmasında da ülkenin güvenliği için bir kısım Rus askerini ülkeye davet ettiğini söyledi. Böylece Rusların işgallerine meşruiyet kazandırmış oldu.[120] İlk başta halk her şeyden habersiz işgalin ertesi günü normal yaşantısına devam edip dükkânını açtı. Durumun ciddiyetinin farkına varan bazı Afgan askerleri ise orduyu bırakıp Mücahitlerin yanında da saf tuttu.[121]

Babrak Karmal kendinden önceki komünist liderler gibi ülkeyi hızla Sovyetleştirmeye çalışıyordu. Bunu yaparken de İslami söylemeler söylemler kullanmaktan çekinmiyordu. Karmal halkın sevgisini kazanmak için Puli Çarhi hapishanesindeki bütün tutukluları serbest bırakacağını açıkladı. Bu hapishane 6 bin kişilik kapasiteye sahipti fakat içeride 12 bin tutuklu bulunmaktaydı. 12 bin kişilik hapishaneden sağ kalanların sayısı sadece 126 kişiydi. Bu hapishanedeki gardiyanlar Alman ve Ruslardan işkence konusunda özel eğitimler almıştı. Buraya düşen tutuklular vicdan ve insanlıktan uzak, çok ağır işkencelere maruz kalıyordu. Tutukluların çoğu ise bir suç işlediklerinden dolayı değil mevcut

[118] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan,* 138-139.
[119] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 26.
[120] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 123.
[121] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan,* 146.

hükümet ile aynı görüşte olmadıkları için buradaydı. Bunların çoğunluğunu ise mücahitler oluşturmaktaydı.[122]

Karmal döneminde dikkat çekici bir uygulama ise 7 – 15 yaşındaki çocukların Rusya'ya eğitim amaçlı gönderilmesiydi. Aslında gönderilen çocuklar birer komünist ajanı olarak yetiştiriliyordu. Bu dönemde 57 bin çocuğun bu program ile Rusya ve diğer komünist ülkelere gönderildiği bilinmektedir. Gönderilen çocukların çoğu ailelerinden zorla alınarak bu programa dâhil ediliyordu. Ülkede kalan öğrenciler de onlardan farklı değildi. Onlar da ağır komünist propagandasına maruz kalmaktaydı.[123]

Bu dönemde halkı zorlayan bir diğer problem ise KHAD yani Afgan gizli haber alma örgütüydü. KHAD'ın başkanı "Kabil Celladı" olarak bilinen Dr. Necibullah (ö. 1996)'tı. Bu istihbarat örgütünü Ruslar finanse etmekte ve komünizm yanlısı olmayanları yakalamaktaydı.[124]

Halk kendi inançlarıyla çatışan, dinini yaşamasına izin vermeyen komünist liderlere savaşı vacip görüyordu. Taraki döneminde başlayan ayaklanmalar Karmal döneminde ülkeyi Sovyetlerin işgal etmesiyle daha da şiddetlenmiştir. Sovyetlerin işgaline karşı mücahitlerin direnişi "Afgan Cihadı" olarak isimlendirilmiştir. İlk ayaklanmalar 1978 yılında Nuristan ve Hazaracat bölgelerinde başladı. Zamanla Afganistan topraklarının tümüne yayıldı. Mücahitler köyleri ilçeleri birer birer ele geçiriyordu. Özellikle kırsal bölgeler genellikle Mücahitlerin kontrolündeydi. Mücahitlerin savaşma stili vur kaç taktikleriyle gerilla stiliydi. Bu sayede az kişiyle kalabalık orduları yıpratabiliyorlardı. Ruslar ile savaşan Mücahitler Afgan halkından oluştuğu için Afgan askerleri kendi insanıyla savaşmak istemiyordu. Bu askerler zamanla Mücahitlere katılmaya başladılar. Afgan cihadı belli bir kesimin değil dinini ve vatanını seven herkesin bağımsızlık savaşı haline gelmişti. Hatta ilerleyen zamanlarda bu savaş bir üst kimlik daha kazanacaktır. Dönemin süper gücü Rusya'ya karşı mücahitlerin direnişi modern dönemin modern Tanrılarına başkaldırma şeklinde anlaşılacak ve dünyanın dört bir yanından Müslümanlar bu savaşa iştirak edecektir.

---

[122] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 150-151.
[123] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 158-159.
[124] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 166.

Rus işgali o zamana kadar birbirleriyle pek geçinemeyen Mücahit grupların yakınlaşmasını ve birlikte kâfire karşı mücadele etmesini de sağlamıştır. Ortak bir düşmanın olması aralarındaki ki problemleri geçici olarak rafa kaldırmıştır.

İşgal yıllarında da ülkenin %80'ni Mücahitlerin kontrolündeydi. Geriye kalan %20'lik şehirleri oluşturan kısım ise Karmal'ın idaresindeydi. Fakat isyandan şehirlerde geri kalmıyordu. Halk, Kabil'de ayaklanıyor, anti-komünist sloganlar atıyordu. Kabil ayaklanmalarının en büyüğü 1980 yılında öğrencilerin başlattığı ayaklanmadır. Öğrenci grubu büyüyerek 30 bin kişiye kadar ulaşmıştır. Ruslar gurubu durdurmak için dost düşman ayırt etmeksizin öğrencilerin üzerine ateş açtı. Birçok genç bu ayaklanmada hayatını kaybetti. Sağ kalanlar ise Puli Çarhi'ye gönderildi.[125]

Mücahit grupların liderleri Pakistan'a bağlı Peşaver şehrinde bulunmaktaydı. Bu liderlerin geneli Afgan topraklarına geçip cihada fiilen katılmamıştır. Onları değerli kılan şey karizmatik veya ideolojik bir lider olmalarından ziyade ABD'den gelen silahları ellerinde bulundurmalarıydı. Mücahitleri bu dönemde ABD ve onun bölgedeki temsilcisi Pakistan finanse etmiştir. Silahların dağıtımını ve mücahitlerin kontrolünü Pakistan sağlamaktaydı. 1975'den sonra yani Komünistlerin iktidar döneminde Peşaver'e pek çok İslamcı önder kaçmıştı. Bu İslamcılar Peşaver'de partiler kurdular. ISI'nın tanıdığı yedi mücahit grubu vardı. Afgan topraklarında savaşan bir mücahit mühimmat yardımı almak istiyorsa bu yedi partiden birine üye olması gerekirdi. Eğer bu partilere üyelikleri yoksa silah yardımı yapılmazdı. Peşaver'e gelen mücahitler parti seçimini kendi ırkına veya kendi bölgesinden çıkmış aşirete göre yapıyordu.[126] Parti seçimlerinde ideolojik yakınlıktan ziyade aşiret veya çıkar ön plandaydı. Hazaralar ve Türkler ISI'nın tanıdığı bu yedi partinin dışındaydı. Bu yüzden ABD'nin silah yardımını alamıyorlardı.[127] Fakat Özbekler başta olmak üzere Afganistan'daki Türk gruplar Türkiye'den büyük yardım aldılar. Raşit dostum uzun yıllar Türkiye'nin bölgedeki adamı olarak bilinmiştir.

Pakistan devletinin tanıdığını yedi Mücahid grubu şunlardır;

1-) Hizb-i İslami: Partinin temelleri Kabil'de atılmıştır. Mücahitler Afganistan'dan Peşaver'e kaçınca parti Peşaver'de iki ayrı kola ayrılmıştır. Hizb-i İslami ismiyle

[125] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 181.
[126] Barfıeld, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 339.
[127] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 191.

Gülbettin Hikmetyar (d. 1949)'ın liderliğinde bir kola ve Cemiyet-i İslami ismiyle Burhaneddin Rabbani (ö. 2011) liderliğinde bir diğer kola ayrılmıştır. Hizb-i İslami'in lideri Gülbettin Hikmetyar, Pakistan'dan en çok desteği alan liderdir. Bu yüzden en iyi teçhizata sahip parti Hizb-i İslamiydi. Hikmetyar sadece Ruslarla değil diğer partilerle de savaşmış bir liderdir. Özellikle Rabbani liderliğindeki Cemiyet-İslami ile çok çatışmalara girmiştir.[128]

2-) Cemiyet-i İslami: Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani'nin partisidir. "Pençşir Aslanı" olarak bilinen Ahmed Şah Mesut (ö. 2001) da bu partidendir. Bu partinin lideri diğer partilerden farklı olarak Tacik asıllı olduğu için Peştun olmayan mücahitler genellikle bu parti bünyesinde barınmıştır. Türkler de kendi partilerini kurana kadar bu parti içerisinde yer almaktaydı. Diğer mücahit gruplardan savaşma konusunda daha yetenekli ve daha düzenlidirler.[129]

3-) Hizb-i İslami: Yunus Halis (ö. 2006)'in liderliğindeki partidir. Halis diğer parti liderlerinden farklı olarak bizzat Afgan topraklarına geçip savaşan tek liderdir. Onu diğer liderlerden ayıran bir diğer özellik ise aldığı destekleri kendi için kullanmayıp gerçekten mücahitlere dağıtmasıydı. Diğer liderler gibi gösterişli bir hayat sürmemiş, sade bir hayat yaşamıştır.[130] Halis katı tutumlu bir din adamıdır. Taliban'ın kurucusu Molla Ömer (ö. 2013) Afgan Cihadı yıllarında da bu parti içerisinde bulunmuştur.[131] Hikmetyar'ın partisiyle aynı ismi taşımaktadır. Bu yüzden iki partiyi birbirine karıştırmamak gerekir.

4-) İttihadı İslam: Gulam Resul Seyyaf'ın liderliğindeki partidir. Diğer partilere nazaran daha küçük çaptadır. Mücahit grupların birleşmesi projesinde 1982'de lider olarak seçilmiştir. Fakat bu projenin sadece kâğıt üzerinde kalmasından dolayı başkanlığını kullanamamıştır.[132]

---

[128] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 230-232.
[129] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 126.
[130] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 238.
[131] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 131.
[132] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 63.

5-) Hareketi İnkılabı İslami: Muhammed Nebi Muhammed liderliğindeki partidir. Demokratik bir devlet anlayışını savunurlar ve ılımlı bir yol takip etmeye çalışmışlardır.[133]

6-) Mehazı Milli İslami: Pir Seyid Ahmet Geylani'nin liderliğindeki partidir. Partinin tasavvuf eğilimi vardır. Ahmet Geylani, Kadiri tarikatının da lideridir. Eski Afgan devlet adamları daha çok Geylani'nin yanında olmuşlardır. Demokratik bir devlet anlayışını savunmaktadır.[134]

7-) Cephe-i Necat-i Milli: Sibgatulah Müceddidi'nin liderliğindeki partidir. Sovyetlerin çekilmesinden sonra kurulan İslam Devleti'nin ilk başkanı Müceddidi olmuştur.

Saydığımız mücahit grupların ilk dördü köktenci veya radikal partiler olarak bilinmektedir. Son üç tanesi ise liberal veya demokrat mücahit partiler olarak bilinmektedir. Pakistan'ın tanıdığı bu partiler dışında bölgede savaşan birçok parti bulunmaktadır. Hatta herhangi bir partiye mensup olmayan fakat bölge hâkimiyetini elinde bulunduran bağımsız mücahitler de vardır.

İttihad-ı İslami Velayetha-i Şimal-i Afganistan (Kuzey Afganistan İlleri İslami Birliği) ISI'nın tanımadığı partilerdendir. 1980'de diğer partiler içerisinde barınan Türklerin bir araya gelerek kurdukları bir partidir. Kendilerine model olarak Türkiye devletini almışlardır. İlk liderleri Abdülkerim Mahdum'dur. Onun Türkiye'ye yerleşmesinden sonra Azat Beg liderliği almıştır.[135]

Bu yardımların dışında kalan bir diğer grup ise Hazaralardı. Fakat onları İran desteklediği için herhangi bir mühimmat eksikliği söz konusu değildi. Sovyetlere karşı ilk isyan hareketleri Hazaraların yaşadığı Hazaracat bölgesinde başlamıştı.

Komünistlere karşı direnenler sadece dini tabandan gelen kişiler değildi. Birçok sol görüşlü partide bu savaşta Komünistlere karşı cephe almıştır.

Babrak Karmal'in mücahitlerle baş edememesi sebebiyle Sovyetler tarafından iktidardan alındı ve 1986 yılında yerine Dr. Necibullah geçirildi. Sovyetler yaklaşık 10 yıldan beri

[133] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 64.
[134] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 240-241.
[135] Selim, *Afganistan ve Dostum*, 65.

Afgan topraklarındaydı. Fakat buna rağmen elle tutulur bir kazançları olmamıştı. Mücahitler ise her geçen gün güçlenmekteydi. Buna karşı Rus askerleri Afganistan topraklarında yıpranmış ve hatta pek çoğu uyuşturucuya başlamıştı. Sovyet ordusunda büyük bir düzensizlik hâkimdi.[136] Sovyetlerde Afganistan'a girme emrini veren Brejnev yerine Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle Afgan işgali tekrardan değerlendirildi ve Afganistan'dan çekilme kararı alındı. 14 Nisan 1988 yılında da Cenevre Mutabakatı imzalanarak Rusların ülkeden çıkış takvimi planlandı. Ruslar ülkeden çıkmakla birlikte iktidara geçirdikleri Necibullah'ı finanse etmeye devam etmiştir. Necibullah savaştan çıkan bir ülkeyi ancak Sovyetlerden gelen kaynaklarla finanse edebiliyordu. Bundan dolayı Sovyetlerin 1991 yılında da dağılmasıyla birlikte Necibullah 'ın iktidarının da sonu gelmiş olacaktır.

Afganistan işgalinin Sovyetler bilançosu 13.883 ölü, 35 bin yaralı, 750 hava aracı[137] ve 45 milyar dolardır.[138] ABD'nin mücahitlere yaptığı yardım 5 milyar dolar[139] civarındadır. Çin'in ise mücahitlere 400 milyon dolar yardımda da bulunmuştur.[140] Mücahitlerin Arap ülkelerinden aldığı yardımın da 5 milyar dolar civarın da olduğu düşünülmektedir.[141] Buna karşın Afganistan halkından ise bir buçuk milyon insan ölmüş ve yaklaşık 5 milyon kişi de mülteci durumuna düşmüştür.[142]

Afgan mücahitlerin almış olduğu yardım onları savaşta avantajlı duruma geçirmiştir. Özellikle ABD'den gelen Stinger füzeleri Sovyetlerin hava üstünlüğünü büyük oranda bitirmiştir. Fakat burada Afgan halkının cihatla bütünleşen savaşçı özelliklerini unutmamak gerekir. Savaşı asıl kazandıran Afgan halkının vermiş olduğu mücadeledir.

Sovyetlerin son askeri de 1989 yılında Afganistan'dan çıkınca ortak düşmana karşı birleşmiş mücahit grupları arasında ayrılıklar başlamıştır. Devletin yönetim şeklinden eski Kabil bürokratlarına takınılacak tutuma kadar birçok konuda mücahit liderler anlaşmazlık içerisindeydi. Pakistan mücahitler arasında çıkacak olası bir savaşın kendi topraklarında olmasını istemiyordu. Bu yüzden Necibullah'ın Kabil rejimine karşı

---

[136] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan,* 197.
[137] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 141.
[138] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 28.
[139] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 28.
[140] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan,* 142.
[141] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 28.
[142] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 26.

Celalabad şehrinde bir rejim kurulmasını planladı. Bu minvalde mücahitler hep birlikte Celalabad'ı almak için kuşatmaya geçtiler. Fakat mücahitler daha önce düzenli ordu şeklinde savaşmamıştı. Onlar gerilla taktiklerine alışkındılar. Kabil rejiminin düzenli ordusuna karşı başarılı olamadılar. Celalabad yenilgisi Mücahitler arasında ayrılığı daha da körükledi. Necibullah hükümetinin ise kendine güveni yerine gelmişti. Nitekim Sovyetlerin Afganistan'dan çıkışına müteakiben Necibullah'ın da iktidardan düşmesi tahmin ediliyordu. Fakat mücahitlerin bu durumundan kaynaklanan mezkûr sebeplerle Necibullah 1992 yılına kadar iktidarda kalabildi.

1991 yılında da Sovyetlerin dağılmasıyla ve Necibullah hükümetinin kritik komutanlarından Abdürreşid Dostum (d. 1954)'un 1992 yılın da mücahitlerin tarafına geçmesiyle 16 Nisan 1992 yılında Necibullah hükümeti istifa etti. Pakistan Peşaver'de bulunan mücahit gruplar kendi aralarındaki seçimle geçici bir hükümet kurdular. Müceddedi yeni hükümetin başkanı seçildi. Bu hükümet 2 ayda bir değişecekti ve sırayla bütün parti liderleri başkanlık yapacaktı. Ahmed Şah Mesut, Afganistan'da da bulunduğu için diğer partilerden önce Kabil'e geldi. İstediği takdirde kendi yeni bir rejim kurabilirdi. Fakat Mesut ülkede yeni bir karışıklık istemediği için diğer parti liderlerini Kabil'e davet ederek geçici hükümeti hayata geçirmelerini istedi. 26 Nisan 1992 yılında Müceddedi Kabil'e gelerek 2 aylığına başkanlık görevine başladı. Hikmetyar mevcut hükümetini tanımadığı söyledi ve Kabil'e yirmi beş kilometre uzaklıktaki Çarasyab bölgesine yerleşti.[143] Silahlarının ve füzelerinin yönünü Kabil'e çevirerek şehri ateş altına aldı.

İki ay sonra Müceddedi yerine Rabbani devlet başkanı seçildi. Rabbani'nin de görev süresi iki aydı. Fakat 2 ayın sonunda görevi bırakmak istemedi ve görev süresini 18 aya çıkarttı. Bunun üzerine Abdürreşid Dostum ve Şii mücahit grupları gibi birçok mücahit lider Rabbani hükümetine karşı cephe aldı.

Kabil'de Rabbani başkanlığında sözde merkezi bir hükümet vardı fakat ülkede artık kim nereyi zapt etmişse orayı kontrol ediyordu. Afgan savaşındaki mücahitler şimdi birer savaş ağası olmuştu.[144] Bütün liderler devlet başkanlığının kendi hakkı olduğunu düşünüyor ve diğer liderleri saf dışı etmeye çalışıyordu. Kimi zaman liderler arası diğer liderlere karşı ittifak kuruluyor kimi zaman kurulan bu ittifaklar ile kendi müttefikleri saf

[143] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 289.
[144] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 32.

dışı bırakılmaya çalışılıyordu. Bölge liderleri birbirlerini Afgan topraklarından sürecek kadar güçlü değildi fakat kendi bölgelerini de savunacak durumdaydılar. Bu yüzden bir grup diğer gruplara karşı üstünlük kuramıyor bir türlü merkezi yönetimi sağlanamıyordu.

Afganistan da tam bir anarşi hâkimdi.[145] Nitekim Kabil Sovyetler döneminden çok daha kötü bir durumdaydı. 500 bin kişi Kabil'i terk etmiş, elli bin kişi ölmüş ve evlerin çoğu kullanılamaz hale gelmişti.[146] Halk neredeyse Necibullah'ı arar durumdaydı.[147]

Ülkenin kuzeydoğusu ve başkent Kabil, Rabbani'nin kontrolündeydi. Herat merkezli üç vilayeti ise İsmail Han kontrol etmekteydi. Kuzeyde altı vilayet ise Özbek komutan Dostum'un kontrolündeydi. Kabil'in güney ve doğusu ise Hikmetyar'ın kontrolündeydi. Celalabad ve Pakistan sınırının doğusu boyunca üç şehir ise bağımsız Mücahit komutanlar şurası şuarası kontrolündeydi. Geri kalan bölgeler ise yerel ağalar tarafından kontrol edilmekteydi.[148]

1.3.3. Taliban Dönemi

Ülke böyle bir durumdayken 1994 yılında da Taliban ortaya çıkmış ve kısa sürede Afganistan'ın önemli şehirlerini ele geçirmiştir. Taliban'ın lideri Molla Ömer (ö. 2013) bir medrese hocasıydı. Öğrencileriyle birlikte başlattığı bu hareket öğrenci anlamına gelen Talip kelimesinin farsça çoğuludur. Taliban'a mensup kişilerin çoğu Pakistan'da yetişmiş medrese öğrencileridir.

Taliban'ın ortaya çıkması yapay bir şekilde olmamıştır. Bölgede yaşananların doğal bir sonucu sonuç olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu minvalde Taliban'ın ortaya çıkmasında ve hızlıca ilerlemesinde iki ana nedenin olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki on yıl boyunca Sovyet işgaline direnen daha sonra mücahitlerin iç savaşıyla Sovyetleri arayacak duruma gelen ve yeni bir umut arayan halktır. Özellikle Mücahitlerin savaş ağalarına dönüşmesi Afgan topraklarında istikrarsızlığı ve başıbozukluğu getirmiştir. Bu istikrarsızlık bölgede kendi başlarına buyruk yol kesicilerin, kaçakçıların, eşkıyaların çoğalmasına sebep olmuştur. Zaten savaştan dolayı fakirlik ile boğuşan halk artık canından ve namusundan da emin değildi. Taliban işte bu güvensizlik ve

---

[145] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 363.
[146] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 31.
[147] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 154.
[148] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 47.

istikrarsızlığa son vermek isteyen medrese hocalarının ve öğrencilerinin bir çözümü olarak ortaya çıkmıştır. Molla Ömer'in öğrencileriyle bir araya gelerek müdahale ettiği ilk olayda bölge komutanları tarafından kaçırılan iki kızın tecavüze uğraması sonucu olmuştur. Molla Ömer, öğrencileriyle bu komutanı yakalamış ve ibret olsun diye bir tankın namlusuna asmıştır. Bu durum halk arasında yayılmış ve Molla Ömer'den yardım isteyenlerin sayısı her geçen gün artmıştır.

İkinci sebep ise Afganistan'daki Peştun milliyetçiliğidir.[149] Peştunlar Afganistan topraklarındaki en kalabalık etnik gruptur. Durrani hanedanından beri ülke ister monarşiyle ister komünist rejim ile yönetilsin idarede hep Peştunlar olmuştur. Fakat Afgan cihadı yıllarında Peştunlar kendi aralarından karizmatik bir lider çıkaramamıştır. En meşhur Peştun lider Gülbettin Hikmetyar'dır. Fakat o da politik tutumu ve sicilinden dolayı halk tarafından sevilmemektedir. Sovyetlerin çekilmesinden sonra Afganistan'da diğer gruplardan daha iyi donanıma sahip Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani, Afganistan başkanı olmuştur. Onun en güçlü komutanı da yine Tacik asıllı Ahmet Şah Mesut'tur. Bölgede en güçlü liderlerden biri yine Özbek asıllı Abdürreşid Dostum'dur. Peştun halkı uzun yıllar devlet yönetiminde bulunmaya alışmıştı şimdi yönetimin başka ırklarda olması Peştunlar'ın alıştığı bir durum değildi. Bu yüzden kendi içlerinden bir liderin Afganistan'ı yönetmesine çok istekliydiler. Nitekim Taliban hareketinin kurucularının ve liderlerinin hepsi Peştun'dur. Taliban hareketinin Peştunların ağırlıkta bulunduğu Kandahar şehrinden çıkması ve ilerleyen zamanlarda ülkeyi yönetecek heyetin ağırlık olarak Peştun olması tesadüf değildir. Ülkede yirmiden fazla etnik grup varken Taliban ele geçirdiği şehirlerin valilerini hep Peştunlardan atamış ve Peştun olmayan bütün etnik gruplara potansiyel bir ajan gözüyle bakmıştır. Kandahar'dan Kabil'e doğru harekete geçen Taliban hareketinin yol üzerindeki şehirleri neredeyse hiç savaşmadan almasının temel nedeni budur. Çünkü o şehirlerde ağırlıkta olarak Peştunlar yaşamaktaydı. Fakat iş etnik açıdan zengin Kabil şehrini almaya gelince Taliban büyük bir zorlukla karşılaşmıştır. Nitekim 1995 yılındaki ilk Kabil saldırıları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Taliban'ın ortaya çıkışı ve hızla ilerlemesindeki bu iki ana sebeple birlikte başka âmiller de Taliban'ın desteklenmesine sebep olmuştur. Halk Taliban'ın kontrol sağladığı bölgelerde gerçekten asayişin sağlandığına bu yüzden şehirlerin tekrardan canlandığına,

[149] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 170-173.

Taliban komutanlarının diğer savaş ağaları gibi zenginlik içinde değil kendileri gibi sade bir hayat yaşadığına şahit olmuştur. Bu sebepler başkent Kabil ele geçirilinceye kadar Taliban'ın katı şeriat anlayışının göz ardı edilmesine de neden olmuştur.

Araştırmacılar Taliban'ın kuruluşunun 1994 yılı olduğuna dair ittifak etmişlerdir. Fakat Taliban kendi içerisinde başlangıcını Sovyet İşgali yıllarını dayandırmaktadır.[150] Taliban'ın Sovyet İşgali sırasında var olduğunu söylemektedirler. Hâlbuki o yıllar da Taliban'ın kurucu lideri Molla Ömer, Hareket-i İslami içerisinde savaşa katılmıştır.[151] Buradaki iddiaların sebebi Taliban'ı kuran ekibin çoğunun Sovyet İşgalinde savaşmış olmasıdır. Bu ekip Sovyetlere karşı savaştığı için sanki o dönemde Taliban varmış gibi lanse edilmektedir. Hâlbuki o zamanda Taliban'ın kurucu liderleri birbirlerinden bağımsız şekilde Sovyet Cihadına iştirak etmektedirler. Bizim anladığımız şekilde Taliban'ın kurulması 1994 yılında gerçekleşecektir.

Bu dâhili sebepler ile birlikte harici sebepler de Taliban'ın bölgedeki gücünün artmasına sebep olmuştur. Bu harici sebepler ise Taliban'a akan maddi ve stratejik yardımlardır. Özellikle Pakistan ve daha sonra Suudi Arabistan Taliban'a ciddi anlamda destek vermiştir. Pakistan'ın Taliban üzerinden hedeflediği şey Afganistan'da kendi devletiyle uyumlu bir hükümet kurarak Orta Asya ülkeleriyle ticaret yapabilmektir. Aynı zamanda ülke topraklarında birçok Afgan bulunmaktaydı. Afgan topraklarında Pakistan ile uyumlu bir hükümet kurulmazsa Pakistan'ın ülke bütünlüğü tehlikeye girebilirdi. Pakistan devleti birçok sebepten ötürü en baştan beri Taliban hareketini desteklemektedir. ABD'nin Afganistan'ı işgalinden sonra bile resmi olarak destek vermediğini söylese de gizli olarak yardımlarına devam etmiştir. Pakistan istihbarat servisi ISI, Taliban'a verilen desteği yönetmektedir. Taliban askerlerine hem eğitim vermiş hem de sahada stratejik yardımlarda bulunmuştur. Birçok araştırmacı ISI'nın yardımları sonucu Taliban'ın bu kadar ilerleyebildiğini düşünmektedir. Taliban'ı Taliban yapan ISI'nın çalışmalarıdır. O dönemde Taliban mensuplarının Afgan gibi giyinen Pakistanlı milisler olduğu dahi iddia

[150] Abdul Selam Zaif, *Talibanla Geçen Hayatım*, çev. Muhammed Önder (İstanbul: Kuda Kitap, 2019), 32.
[151] Rauf Beg, *Adı, Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?* (İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 2001), 205.

edilmiştir.[152] Yine 1999 yılında Afgan coğrafyasının geneline hâkim olan Taliban'ın askerlerinin üçte birinin Pakistan bağlantılı olduğu iddia edilmiştir.[153]

Suudi Arabistan ise bölgede güçlenen İran'ın Afganistan topraklarında Şii-Hazaralar'ı destekleyerek yeni bir Şii devlet kurmasını istemiyordu. Taliban aynı zamanda Suudların maddi destek sağladığı Diyobendi medreselerinde yetişen öğrencilerden oluşmaktaydı. Zaten Afgan cihadı yıllarında birçok Vehhabi-Arap da bu topraklara gitmiş ve mücahit komutanlarla birlikte savaşmıştı. Bütün bunlar birleşince Suudlar da Taliban'a yardımlarını esirgememiştir.

Taliban'ın düşünce yapısını oluşturan dört temel unsur vardır. Bunlardan ilki ve en baskın olanı savaşla yoğrulmuş Peştun kültürüdür. Peştun kültürünün özelliklerine ve Peştunveli töresine önceki bölümlerde değinmiştik. Arazi şartlarının zorlu olması Peştun karakterini de bu doğrultuda şekillendirmiştir.[154] Bu zorlu mizaca bir de Zahir Şah'ın 1975'de tahttan indirilmesiyle başlayan kargaşalar ve savaşlar da eklenince Peştun karakteri daha da keskin bir hale gelmiştir. Nitekim Zahir Şah döneminde Afganlıların daha güvenli bir hayat yaşadıkları ifade edilmektedir. O dönemde Peştunlar yol kesmiyor, öldürmüyor ve huzur içerisinde yaşıyordu.[155] Fakat savaşın yoğurduğu Peştun mizacı özellikle Sovyetlerin ülkeden çekilmesiyle Afganistan'ı yaşanmaz bir hale getirecektir.

İkincisi ise ilk defa Hindistan'da İngilizler ile mücadele etmek için kurulan Diyobendi medreseleridir. Bu medreseler zamanla bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. Özellikle Pakistan sınırındaki kamplarda çok yaygın bir hale gelmiştir. Öğrencilerine bağımsızlığı ve yabancı kültürlerden arınmayı aşılamışlardır. Burada Hanefi fıkhı öğretilmekle birlikte bazı noktalarda katı bir din yorumu ortaya konulmuştur.[156] Fakat Taliban'ın katı tutumu Hindistan'da başlayan asıl Diyobendi medreselerinden daha farklıdır. Taliban'ın yaptıkları Diyobendi medreselerini kuran kişilerin dahi kabul etmeyecekleri seviyede katı bir tutumdur.[157] Diyobendi medreselerinin çizgisinde Pakistan'da kurulan Hakkaniye medresesini(Darul Uloom Hakkanya) ve Bennuri medresesini(Jamia Uloom-ul-Islamia)

---

[152] Beg, *Adı, Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?*, 207.
[153] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 156.
[154] Ahmed Muvaffak Zeydan, *Taliban'ın Yükselişi Afganistan'da Yeni Dönem*, çev. Hüseyin Afacan (İstanbul: Mana Yayınları, 2013), 247.
[155] Beg, *Adı, Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?*, 249.
[156] Azmi Özcan, "Darululum", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993).
[157] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 122.

burada zikretmek gerekmektedir. Molla Ömer dâhil olmak üzere birçok Taliban üyesi bu medreselerde eğitim görmüştür. Taliban'a büyük bir destek vermektedirler. Taliban savaşlarda yardım ihtiyacı duyduğunda okullarını kapatıp öğrencileri savaşa gönderdikleri dahi olmuştur. Bu medreselerin Pakistan siyasetinde de etkileri vardır. Cemiyet-i Ulema-i İslami, Diyobendi öğretileri içerisinde kurulmuş Pakistan'da etkili bir siyasi partidir. İki medresede günümüzde Üniversite statüsünde eğitim vermektedir.

Üçüncüsü unsur ise Hanefi mezhebidir. Taliban mensuplarının hemen hemen hepsi Hanefi mezhebindendir. Afgan halkı geçmişten beri Hanefi mezhebine bağlı olmakla birlikte Taliban mensupları ayrıyeten Diyobendi medreselerinde de Hanefi eğitimi almıştır. Taliban ile birlikte yaşayan Ebu Musab es-Suri Taliban mensuplarının taassup derecesinde Hanefi mezhebine bağlı olduklarını söylemektedir.[158] Taliban'ın yapmış olduğu eylemlerde hiçbir Hanefi âlimini hedef almaması da bunu açıklar mahiyettedir.[159] Fakat Taliban'ın Hanefi mezhebi anlayışı yeni fetvalar üretmek için kullanılan zemin olmaktan ziyade Hanefi kitaplarında yazan kuralları uygulamak şeklindedir. Yani günümüzden çok önce yazılmış olan bu kitapları günümüzde uygulamaya çalışmaktadırlar.[160]

Dördüncü ise Vehhabi-Arap unsurudur. Afganistanlılar Vehhabilerle Sovyetlere karşı yürütülen Afgan Cihadı yıllarında tanışmış ve birlikte savaşmışlardır. Peştun olan Abdülresul Seyyaf ve örgütü İttihad-i İslamisi Vehhabilere yakınlığı ile bilinmektedir.[161] Sovyetlerle karşı yürütülen savaş yıllarında Usame B. Ladin (ö. 2011) ve hocası Azzam (ö. 1989) Afganistan topraklarında bulunmuştur. Fakat Taliban üzerinde asıl etkileri Taliban'ın 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesiyle başlamıştır. Usame ve örgütü el-Kaide Taliban'ın akıl hocalığını yapmaktaydı. Taliban'ın eğitim gördüğü Diyobendi medreselerine Arap-Vehhabiler tarafından yardımlar yapılıyor olması da geçmişten gelen bir Vehhabi etkisi olduğunu göstermektedir. İki örgüt arasında çok belirgin farklar olmakla birlikte birbirlerine destek vermekteydiler.

---

[158] Ebu Musab Es-Suri, *Afganistan, Taliban ve İslam'ın Bugünkü Savaşı* (İstanbul: Küresel Kitap, 2021), 50-51.
[159] Ahmed Muvaffak Zeydan, *Talibanın Yükselişi* (İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık, 2013), 293.
[160] *Afganistan Taliban ve Ladin* (İstanbul: Birey Yayınları, 2001), 157-160.
[161] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 154.

Taliban mensupları Sovyetlere karşı yürütülen savaşlarda bedel ödeyen kişilerden oluşmaktadır. Özellikle Taliban'ın yönetim kadrosundaki birçok kişinin savaş yaraları ve eksik organları bulunmaktaydı. Bu özelliğinden dolayı Taliban için sakatlar ordusu benzetmesi yapılmaktadır.[162] Nitekim hareketin lideri Molla Ömer de cihat yıllarında bir gözünü kaybetmiştir. Molla Ömer, Kandahar'a bağlı Nodeh köyünde doğmuştur. Peştunların iki ana kolundan biri olan Gılzailerdendir. Yine Kandahar'a bağlı Mevan kasabasının Singesar köyünde kendisine ait bir medresesi vardır. Burada talebe yetiştirmektedir. Molla Ömer 'i gözlemleyenler onun Afgan halkı gibi sade ve gösterişten uzak bir hayat yaşadığını söylemektedir. Hayata karşı açık fikirli olmayıp dini konularda olaylara tek bir pencereden bakmaktadır. Aslında Molla Ömer'in karizmatik bir lider özelliklerini taşımadığı düşünülmektedir. Dini konularda taviz vermemesi ve ibadetlerine çok düşkün olması onun lider olmasının asıl sebepleridir. Aynı zamanda Molla Ömer dünyada ulaşılması en zor insanlardan biridir. Dış dünyaya kapalı bir hayat yaşamaktadır. Genellikle Kandahar'da bulunmuştur. Taliban başkent Kabil'i ele geçirdikten sonra bile sadece iki sefer Kabil'e gitmiştir.

1.3.3.1. 1994 Yılında Taliban

Taliban 1994 yılında bahsedilen sebepler üzerine kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. Bu yıllarda Molla Ömer'in insanları bir araya getirmesi o sıralar Orta Asya için ticaret güzergâhı arayan Pakistan'ın dikkatini çekmiştir. Pakistan ilk başlarda Gülbettin Hikmetyar'ı desteklemekteydi fakat Hikmetyar bekleneni verememişti. Bu yüzden Pakistan bölgede çıkarlarını koruyabilecek yeni bir müttefik arayışındaydı. Bu müttefik önce Pakistan'ın Orta Asya'ya giden kamyonlarına güvenli bir güzergâh oluşturmalı daha sonra da inşası düşünülen boru hatları için bölgenin istikrarını sağlayabilmeliydi. Bunun için Taliban iyi bir müttefik olabilirdi. ISI'nın yardımıyla Molla Ömer öncelikle Pakistan ile sınır görevi gören Spin Baldak bölgesini ele geçirdi. Daha sonra yine ISI'nın yardımıyla Spin Baldak'ın yakınlarında Hikmetyar'a ait büyük bir cephaneliği ele geçirdi. Bu cephanelik Taliban için büyük bir kaynak oldu. Birçoğu mühimmatsız olan öğrencilerin hepsi silahlar ile donandı.

---

[162] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 22.

Pakistan, Ekim 1994 yılında bir ticaret konvoyunu Orta Asya ülkelerine ulaşması için Kuetta'dan yola çıkardı. Konvoy Afganistan topraklarına geçince Kandahar yakınlarında yerel savaş beyleri tarafından durduruldu ve geçişlerine izin verilmedi. Konvoy anlaşmazlıklar sonucu rehin kalmıştı. Bunun üzerine Pakistan yeni müttefiki Taliban'dan yardım istedi. 3 Kasım günü Taliban saldırıya geçti ve konvoyu kurtardı. Taliban bu olayın üzerine hiç durmadan Kandahar şehrinin üzerine yürüdü. Kandahar'ın yöneticisi Molla Nakip 2.500 askeri olmasına rağmen Taliban'a hiçbir karşılık vermeden şehri onlara teslim etti. ISI'nın Mola Nakip'e para ve çıkar teklif ettiği düşünülmektedir. Kandahar'ın Taliban'a eline geçtiğini duyan medrese öğrencilere Pakistan topraklarından akın ederek Taliban'a katılmak için buraya gelmişlerdir.[163]

Taliban, Kandahar'a hâkim olduktan sonra gerçekten de şehre istikrar getirmiştir. Hırsızlık oranları düşmüş yol kesiciler Taliban kontrolünün olduğu yerlerde barınamamıştır. Bu durum Kandahar halkını memnun etmiştir.[164] Diğer taraftan da şeriat kurallarını yürürlüğe koymaya başlamışlardır. Fakat Kabil'in ele geçirilmesine kadar Taliban'ın şeriat uygulamaları halkın problem edeceği seviyede değildi. Taliban'ın katı şeriat uygulamaları daha çok Kabil'in alınmasıyla başlayacaktır.[165]

Taliban'ın bölgeye istikrar getirmesi sadece halkın değil bölgede iş yapmak isteyen devletlerin de Taliban'a olumlu bakmasını sağlamıştır. Karışık ve bölgesel savaş ağalarıyla yönetilen bir Afganistan hiçbir devletin işine yaramamaktadır. Güçlü bir otoritenin yönetimde olduğu Afganistan beraberinde menfaatte getirebilirdi. Bu açıdan bakıldığın da bu yıllarında neredeyse bütün devletler Taliban'a umutla bakmıştır. ABD ve Rusya gibi devletler bile Taliban'ın bu ilerleyişine desteklemişlerdir.

1.3.3.2. 1995 Yılında Taliban

Bünyesine katılan yeni müntesipleriyle Taliban Allah'ın şeriatını Afganistan'da hâkim kılma sloganlarıyla genişleme faaliyetlerine devam etti. Kandahar'ın Kabil istikametinde bulunan ve Kandahar'a komşu olan Oruzgan ve Zabul vilayetlerini de savaşmadan ele geçirdi. Ocak ayında Kandahar'ın batıdaki komşu vilayeti Helmand'ı da yine savaşmadan ele geçirdi. Helmand'ın ele geçirilişi Taliban için önemliydi. Çünkü Helmand ve

[163] Zeydan, *Taliban'ın Yükselişi Afganistan'da Yeni Dönem*, 36-39.
[164] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 307.
[165] Barfield, *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, 369.

Kandahar uyuşturucu ekiminin ve ticaretinin en çok yapıldığı vilayetlerdi. Bu şehirlerden akan uyuşturucu trafiği Taliban'a iyi bir gelir sağlamaktaydı.

Afganistan'da iki önemli güç olan Hikmetyar ve Rabbani halen daha kendi aralarında savaşmaktaydı. Birbirleriyle savaşıyor olmaları batıdan gelen Taliban hareketinin önünü açtı. Rabbani, Kabil'deydi. Hikmetyar ise Kabil'in Batı kısmında Kabil ile Kandahar arasında kalan Çarasyab bölgesindeydi. 2 Şubat günü Taliban, Kabil'e 55 km yakınlığında Vardak vilayetini ele geçirdi. Bu durumda Hikmetyar, batıda Taliban doğuda Rabbani arasında sıkışmıştı. 14 Şubat günü Taliban Çarsyab'a saldırarak burayı da ele geçirdi. Artık Taliban ve Kabil rejimi arasında kimse kalmamıştı. Ahmed Şah Mesut, Taliban'ın Kabil'de bulunan Şii-Hazaralar ile iş birliği yapabileceğini düşünerek Taliban Kabil'e ulaşmadan Hazaralar'ın üzerine yürüdü ve onları ağır yenilgiye uğrattı. Bu durum Hazaralar'ın Taliban'a sığınmasına neden oldu. Taliban ile anlaşma yapan Hazaralar Taliban'ı destekleyecekti. Fakat Hazara lideri Abdül Ali Mezari Taliban koruması altındayken öldürülünce Hazaralar'ın Taliban ile olan ittifakı da bozuldu. Bu durum İran devletinin Taliban'a karşı olumsuz bir tutum sergilemesini neden olmuştur.

Kabil'de artık tek adam olarak Rabbani kalmıştı. ISI, Taliban'ın Kabil'e saldırmasını istemiyordu. Kabil'in kapılarına kadar neredeyse hiç savaşmadan ve kesin zaferlerle gelmişlerdi. Bu durum Taliban için Allah'ın yardımının onlar ile birlikte olduğu düşüncesini oluşturmuştu. Bu yüzden yenilmez olduklarını düşünüyorlardı. Hâlbuki bu kadar hızlı bir şekilde Kabil kapılarına dayanmalarının iki ana sebebi vardı. Birincisi Kandahar ve Kabil arasında alınan bölgelerin çoğu Peştun'du. Kendileri gibi Peştun olan bir oluşuma karşı savaşmayıp şehirleri onlara bırakmayı tercih ettiler. Diğer sebep ise ISI tarafından satın alınan bölge liderleriydi. Satın alınan liderler savaşmadan bölgelerini birer birer Taliban'a bırakmışlardır. Fakat şimdi Kabil ne Peştunların ağırlıkta olduğu bir şehirdi ne de ISI tarafından satın alınan liderler vardı.

Taliban, ISI'nın uyarılarını dikkate almayarak Kabil'e saldırıya geçti. 12 Mart günü Kartei Se bölgesinde iki taraf karşı karşıya geldi. Ahmet Şah Mesut'un ordusu Taliban'ı çok kısa sürede yenilgiye uğrattı. Ahmet Şah Mesut, Çarsyab'a kadar ilerledi. Fakat Çarsyab'dan ilerisine geçmedi. Taliban bu bozgunda neredeyse tamamen ortadan kalkma tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Zafer sarhoşluğu yaşayan Taliban'ın aldığı ilk yenilgi oldu.

ISI'nın tahminlerinin doğru olduğu anlaşıldı. Bu olaydan sonra ISI, Taliban üzerinde etkinliğini daha da arttırdı.[166]

ISI, Herat'ın ele geçirmenin daha uygun olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden yönünü Kuzeybatıya çevirdi. Önce Kabil ile Herat arasındaki Nimroz ve Ferah vilayetleri ele geçirildi. Herat'ın hâkimi Sovyetler döneminden beri İsmail Han'dır. İsmail Han'ın askerleriyle Taliban, Herat önlerinde savaşmış ve Taliban üstün gelmiştir. İsmail Han'ın komutanlarının bazıları parayla satın alınca 3 Eylül günü İsmail Han, Herat içerisinde herhangi bir savaş vermeden şehri terk ederek kaçmıştır. Herat, Taliban'ın kendi ırkdaşlarının ağırlıkta olmadığı ilk şehridir. Şehirde Farsça konuşulmaktaydı fakat yönetime Farsça bilmeyen Peştunlar getirilmiştir. Herat tarihiyle bütün kültürlere ev sahipliği yapmış renkli bir şehirdi. İsmail Han döneminde kırk beş bin öğrenci eğitim görmekteydi. Taliban şehri ele geçirince bütün okulları kapattı. Özellikle kızların eğitimine engeller getirildi.[167]

1.3.3.3. 1996 Yılında Taliban

Molla Ömer davasına dini anlamda meşruiyet kazandırmak için ülkenin dört bir yanındaki âlimleri Kandahar'a toplantıya çağırdı. Kandahar da Hz. Muhammed (s.a.s.)'e ait olduğu düşünülen bir hırka mevcuttur. Molla Ömer 4 Nisan günü sırtına bu hırkayı geçirerek kendini Müslümanların emiri ilan etti. Rabbani yönetimini âlimlerin desteğini alarak kâfir ilan etti ve onlara karşı cihat çağrısında bulundu. Bu toplantıya sadece Peştun âlimlerin çağrılması ve izleyici olarak sadece Pakistanlı yetkililere izin verilmesi dikkat çekicidir.[168]

ISI bu dönemde Taliban'ın diğer savaş ağalarıyla anlaşma yapmasını istiyordu. Fakat Taliban kendi dışında diğer grupları kâfir olarak ilan ettiği için anlaşmalardan uzak durdu. Taliban'ın bu fikrinden taviz vermeyeceğini anlayan yetkililer yeni bir strateji belirlediler. Suudi Arabistan'ın istihbarat şefi Türki b. Faysal bu plan için bizzat Afganistan'a gelmiştir. Taliban yaklaşık bir yıldır Kabil'i bombalıyordu fakat sonuç alınamıyordu. Yeni strateji gereği direk Kabil'e saldırmak yerine önce Peşaver ve Kabil arasında bulunan Celalabad'ı 25 Ağustos günü ele geçirdiler. Buradan devam ederek

[166] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 174.
[167] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 50-52.
[168] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 175.

doğudaki diğer vilayetler olan Konarha, Lagman ve Nangarhar'ı aldılar. Kabil'in kuzey kısmı hariç diğer yönleri Taliban kontrolüne geçmişti. ISI'nın çalışmaları sonucu Ahmed Şah Mesut'un komutanlarından bazıları para karşılığı taraf değiştirdi. Ahmet Şah Mesut bu durumu fark etti ve Kabil'i savaşmadan terk ederek Taliban'a bıraktı. 26 Eylül günü Taliban, Kabil'e bu kez zaferle girdi.

Taliban'ın ilk faaliyeti Birleşmiş Milletler yetkililerinin evine sığınmış durumda olan Dr. Necibullah (ö. 1996)'ı linç etmek oldu. Daha sonra cesedini şehir merkezinde bir direğe astılar. Bu olay Birleşmiş Milletleri küçük düşürmüştü ve Taliban müttefiki olan devletleri zora sokmuştur.[169]

Kabil'in alınmasıyla Taliban ülkede şeriat adı altında bazı kurallar koymuştur. Televizyon, video ve müzik gibi şeyler tamamen yasaklanmıştır. Kadınları çalışma hayatından ve eğitim hayatından çıkardı. Erkeklerin sakal bırakması zorunlu hale geldi. Namaz saatlerinde herkesin camiye gitmesi zorunluydu. Yolda giden otobüsler ezan okununca durup yolcularla birlikte namaza giderdi. Çocukların futbol oynaması, oyuncaklarla oynaması, uçurtma uçurması yasaklandı. Bu faaliyetler denetlenmesi ve uygulanması için Emri bil Maruf Nehyi Anil Münker bakanlığı kuruldu. London School of Economics'te akademisyen olan Prof. Fred Haliday "Taliban'ın uygulamalarının bırakın İslam ile insanlıkla bile alakası yoktur." şeklinde bir yorumda bulunmaktadır.[170] Taliban bu süreçte Peştun olmayan herkese potansiyel ajan gözüyle bakmış ve Peştun olmayanlara bunların haricinde daha fazla denetim ve baskı yapmıştır.[171]

Taliban'ın bu ilerleyişine karşı Ekim ayında Anavatanı Koruma Yüksek Konseyi kurulmuştur. Bu konseyde Rabbani, Ahmet Şah Mesut, Hazaralar ve Abdürreşid Dostum bulunmaktadır. Taliban'ın kontrolünde olmayan tek bölge bu konseyin bulunduğu ülkenin Kuzeyine denk gelen kısımdı. Bu yüzden bu ittifak daha çok "Kuzey İttifakı" ismiyle bilinmektedir. Bu ittifakı Rusya, İran ve kuzeyde komşu ülkeler desteklemekteydi.

---

[169] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 67.
[170] Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, 321-323.
[171] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 176.

1.3.3.4. 1997 Yılında Taliban

Taliban'ın yeni hedefi kuzey vilayetlerinin merkezi olan Mezar-ı şerif'ti. Fakat Taliban'ın büyük bir savaş vermesine gerek kalmadan Abdürreşid Dostum'a ihanet eden komutan Malik, şehri Taliban'a teslim etti. Şehrin Taliban'a geçmesiyle Afganistan'ın birkaç bölgesi hariç hemen hemen her yer Taliban'ın eline geçmiş oldu. Mezar-ı Şerif alındıktan sonra başta Pakistan ve daha sonra Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri Taliban'ı devlet nezdinde tanıdıklarını bildirmişlerdir. Mezar-ı Şerif halkı başlarında tanıdık bir sima olan komutan Malik'i görünce ilk başlarda Taliban kuvvetlerine karşı bir tavır almadılar. Fakat Taliban şehre gelip şeriat adı altında insanların özgülüklerini kısıtlayıp okulları kapatınca halk Taliban'dan rahatsızlık duymaya başladı. Taliban, halkın Peştunlardan oluşmamasından dolayı daha da sorumsuz davranıyordu.[172] Başta Hazaralar olmak üzere Mezar-ı Şerif halkı Taliban idaresi altında yaşamaktan memnun değildi. Halk Taliban'a karşı ayaklanmaya başladı. Mayıs ayında başlayan çatışmalar Temmuz'a kadar sürdü. Taliban tarihinin en ağır kaybını burada vermiş oldu. Yaklaşık üç binin üzerinde Taliban askeri savaşamaz duruma gelmiş ve bir o kadar da esir düşmüştür.[173] Taliban bu olayların sonucu olarak Kuzey bölgesinden tekrardan çıkarılmış oldu. Ekim ayında ülkenin ismi Afganistan İslam Emirliği olarak değiştirilmiştir.

1.3.3.5. 1998 Yılı ve Sonrasında Taliban

1997 Mezar-ı Şerif isyanından sonra Taliban ülkenin diğer bölgelerinde de güç kaybetmeye başlamıştır. Ele geçirdiği bölgelerden yavaş yavaş çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekilmeler sırasında zor ulaşılan su imkânına rağmen kuyuları dahi zehirlemiştir.[174] Fakat 1998 yılına gelindiğinde Taliban kendini toparlayarak yeniden ülkenin bütününe hâkim olmaya çalışmıştır. Ağustos ayında tekrardan Mezar-ı Şerif'i ele geçirmiştir. Şehre giren Taliban büyük bir vahşet ortaya koymuştur. Kadın, çocuk, hayvan ayırt etmeden önüne çıkana ateş etmişlerdir. Bu cesetlerin altı gün boyunca yerde kaldığı söylenmektedir. Özellikle Hazaralara karşı daha da acımasız davranmışlardır. Hava almayan konteynerlere kapatarak yüzlerce Hazara'nın havasızlıktan ölmesine sebep

---

[172] Beg, *Adı, Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?*, 316.
[173] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 80-81.
[174] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 177.

olmuşlardır. Kadınlar ise kâfirlere yapılan uygulamalar da olduğu gibi cariye olarak alınmıştır. Mezar-ı Şerif'in İran konsolosluğuna girerek burada on bir İranlı diplomatı öldürmüşlerdir.[175] Taliban bu davranışlarıyla bir yıl öncesinin intikamını alıyordu.

Taliban Hazaraların yaşadığı Bamyan bölgesini de almak istiyordu. Fakat bu sefer farklı bir taktik uyguladılar. Bamyan bölgesinin giriş ve çıkışlarını kapatarak Hazaralara yardımı kestiler. İçeride yaralıların, kadınların ve çocukların bulunduğu Bamyan açlığa ve hastalıklara daha fazla direnemeyerek Eylül ayın da teslim oldu.[176] Bu bölgenin alınmasıyla birlikte Taliban ülke kontrolünün %90'nını sağlamış oldu.

1998 yılından sonra Taliban'ın ülke içerisindeki fetihleri azalmıştır. Daha çok dış siyaset ön plana çıkmaktadır. Taliban'ı başta onaylayan ABD ve birçok ülke ilerleyen yıllarda Taliban'a karşı tavır aldı. Bunun ilk sebebi Taliban'ın kadınlara karşı uygulamalarıdır.[177] Kadınları hayatın içerisinden çıkaran Taliban'a karşı başta ABD'de ki feminist gruplar ve birçok sivil toplum kuruluşu olmak üzere protestolar düzenlemekteydi. Bu protestolar seçimle başa gelen ülke başkanlarını endişelendirmiş ve sivil toplum kuruluşlarının oylarını kaybetmek istememişlerdir. İkinci sebep ise Taliban'ın Afganistan topraklarında çalışan yardım kuruluşlarına karşı takındığı tavırdır. Taliban halkının ihtiyaçlarını karşılayan bir anlayışa sahip değildi. Allah'ın rızıkları veren olduğu ifade ederek halkın ihtiyaçlarını karşılamıyorlardı. Bu durumda ülkede birçok kişinin açlık ve hastalıkla boğuşmasına sebep oluyordu. Taliban'ın üstlenmediği sorumluluk dışarıdan gelen sivil toplum kuruluşlarını kalmıştı. Fakat Taliban bu kuruluşlara karşı engel çıkartıyor, uluslararası siyasette bunlardan çıkar elde etmeye çalışıyordu. Ülkeye gelen sivil toplum çalışanlarına kötü davranıyor hatta bazı yerlerde şiddete başvuruyordu.[178] Bu durum ise başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok kuruluşun ve devletin küçük düşürülmesi anlamına geliyordu. Üçüncü sebep ise afyon üretimidir. Afgan toprakları dünyada en çok uyuşturucu ekilen ülkelerden biridir. Burada üretilen afyon Avrupa'ya ve ABD'ye ulaştırılmaktaydı ve kullanılan uyuşturucunun %90'ı Afgan topraklarında üretilmekteydi. Uyuşturucu kullanan bireyler topluma zarar veren kişiler olduğu için hiçbir hükümet halkının Afyon bağımlısı olmasını istemez. Aksi takdirde sanayisinde çalışacak işçi,

---

[175] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 100-102.
[176] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 106.
[177] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 145-162.
[178] Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, 96.

hastanesinde çalışacak doktor ve ülkesi için savaşacak asker bulamaz. Bununla birlikte İslam dininde afyon kullanmanın yasaklanmıştır. Buna rağmen Taliban, afyonun ekilmesine ve satılmasına onay vermiştir. Dördüncü sebep ise el-Kaide ve lideri Usame b. Ladin'dir. Suudi Arabistanlı olan Usame zengin bir ailenin çocuğudur. Usame ABD karşıtlığı ile bilinen biridir. Afgan cihadı yıllarında Sovyetlere karşı savaşmıştır. Taliban Kabil'i ele geçirince 1996 yılında tekrardan Afganistan'a gelmiştir.[179] Taliban ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Usame'nin yaptığı açıklamalara bakıldığı zaman hedefi genellikle ABD olmuştur. 1998 yılının Ağustos ayında ABD'nin Tanzanya ve Kenya elçiliklerine yapılan saldırının sorumlusu Usame b. Ladin olarak görülmüştür. ABD Afganistan'da bulunan Usame'yi kendisine hedef seçmiştir. Fakat Usame kendisine yöneltilen bu suçların hiçbirini kabul etmedi. ABD, Taliban'dan Usame b. Ladin'i teslim etmesini istedi. Fakat Taliban Peştunveli töresinde kendine sığınanın teslim edilmeyeceğini söyleyerek bunu reddetti. Nitekim ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a girişi de İkiz kuleler saldırısı sonucu istenilen Usame b. Ladin'in teslim edilmeyişinin sonucu olmuştur.

1.3.3.6. 2001 Yılı ve ABD İşgali

11 Eylül tarihinde korsanlar tarafından kaçırılan iki uçak ABD'nin ikiz kuleler olarak bilinen ticaret merkezine çarpmıştır. ABD bu çarpmayı terör eylemi olarak nitelemiş ve bundan Usame b. Ladin'i sorumlu tutmuştur. Usame b. Ladin, Afganistan'da Taliban korumasında olduğu için ABD tekrardan Usame'nin teslim edilmesini istemiştir. Taliban ise ABD'nin fevri davrandığı düşünerek bu saldırıyı Usame'nin gerçekleştirdiğine dair kanıtların kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Bu süreçte ABD ve Taliban heyetleri birbirleriyle direk temasa girmek yerine Pakistan aracılığı ile iletişim sağlamışlardır. Taliban'ın Pakistan Büyükelçisi Molla Abdul Selam Zaif bu süreçte ABD hükümetine üç çözüm yolu sunduğunu söylemektedir. Birincisi Usame hakkındaki kanıtların kendilerine teslim edilmesi ve Taliban hükümetinin bu kanıtları inceleyerek Usame'ye gerekli cezaların uygulanmasıdır. İkinci teklif ise eğer ABD, Taliban hükümetine güvenmiyorsa Müslüman ülkelerden oluşan yeni bir mahkeme kurularak Usame'nin bu mahkemede yargılanmasıdır. ABD'nin bu iki mahkemeyi de kabul etmemesi durumun da üçüncü

[179] *Afganistan Taliban ve Ladin*, 36.

çözüm olarak Usame'nin bütün çalışmalarının sınırlandırılması ve engellenmesi teklif edilmiştir. Fakat ABD bu üç teklifi reddettiği gibi Usame'nin kendi ülkesi dışında başka bir ülkede yargılanmasını dahi kabul etmemiştir.[180]

Usame b. Ladin de kendisine yüklenen bu saldırıyı hiçbir zaman kabul etmemiştir. Nitekim 07 Ekim 2001 tarihinde el-Cezire televizyonuna açıklamada bulunan Usame b. Ladin ABD'nin böyle bir saldırıya müstahak olduğunu fakat bu saldırıyı kendisinin planlamadığını açıklamıştır. Taliban tarafı ise bu saldırının profesyonel bir saldırı olduğunu buna ne Usame'nin ne de kendilerinin gücünün yetebileceğini söylemiştir. Böyle bir saldırıyı ancak devlet statüsündeki bir gücün yapabileceğini ifade etmişlerdir. Molla Ömer bu krizden önce ABD konusunda uyarıda bulunanları çok fazla dikkate almamış, ABD'nin Afganistan'a doğrudan müdahale edebileceğini düşünmemiştir. Fakat bu krizle birlikte Molla Ömer'de ABD'nin niyetinin El-Kaide'yi bahane ederek Afganistan'ı işgal etmek olduğunu ifade etmeye başlamıştır. Çünkü ABD saldırıdan hemen sonra çok hızlı bir şekilde Usame'yi suçlu bulmuş ve Taliban tarafından gelen çözüm yollarının hiçbirine karşılık vermemiştir.

ABD ve Taliban taraflarının anlaşamaması üzerine ABD'nin tercihi bu problemi direk yerinde çözmek olmuş ve Afganistan topraklarına operasyon başlatma kararı almıştır. Başkan Bush bu operasyonu ilk başta Müslümanları hedef alarak yeni bir "Haçlı Seferi" olarak değerlendirmiştir.[181] Fakat ilerleyen süreçte operasyona Müslüman ülkelerinde katılmasıyla söylemini yumuşatarak teröre karşı birlik çağrıları yapmıştır. Bu süreçte ABD'ye en büyük desteği İngiltere vermiştir. ABD, Nato'nun 5. Maddesini devreye sokarak operasyona NATO kuvvetlerini de dâhil etmiştir. Afganistan operasyonun ismi Kalıcı Özgürlük Harekâtı (Operation Enduring Freedom) olarak belirlenmiştir. Bu operasyona 36 ülke fiilen asker göndermiş, 44 ülke hava sahasını, 33 ülkede üstlerini kullanıma açmıştır.[182] NATO ittifakı içerisinde bulunan Türkiye bu süreçte Afganistan'a asker sokmamış sadece bilgi paylaşımında bulunmuştur. Türkiye operasyonlardan sonra barış ve Afganistan'ın yeniden inşası sırasında daha etkin bir rol oynayacaktır.

[180] Zaif, *Talibanla Geçen Hayatım*, 216-217.
[181] *Afganistan Taliban ve Ladin*, 141.
[182] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 212.

Harekât genel olarak üç temel unsur üzerine kurulmuştur. Bunlar; güvenlik, yönetim ve kalkınmadır. Kalıcı Özgürlük Harekâtı'nın ise beş adımda gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Birinci adım istihbarat toplama ve asker yığmadır. İkinci adım bölgenin hava araçları ile vurulmasıdır. Üçüncü adım kara harekâtının başlamasıdır. Dördüncü adım Afganistan'ın kontrolünün sağlanmasıdır. Beşinci adım ise Afganistan'dan çekilmedir.[183] 11 Eylül saldırısından sadece 6 gün sonra 17 Eylül günü birinci adım olarak belirttiğimiz istihbarat toplama ve asker konumlandırma başlamıştır. 18 Eylül günü ABD başkanı W. Bush gizli bir ödenekle 900 milyon dolarlık parayı bu görev için aktarmıştır. 27 Eylül tarihinden itibaren ise bu paralar ABD'nin kuzeydeki Taliban karşıtı müttefiklerine dağıtılmıştır.[184] Bu süreç Afganistan'ın hava araçlarıyla ve füzelerle vurulduğu 07 Ekim tarihine kadar devam etmiştir. 07 Ekim itibariyle ABD fiilen Afganistan'a müdahalesini başlatmıştır. Hava saldırılarından sonra kara harekâtı başlamıştır. Aslında bu süreçte kara harekâtı gerçekleştiren ABD askerlerinden ziyade ABD'nin Afganistan'daki Kuzey bölgesinde bulunan Taliban karşıtı müttefikleri olmuştur. ABD işgalden uzun bir süre önce Kuzey İttifakı liderleriyle irtibat halindeydi. Birçok ABD'li diplomatın bu ittifak ile sık sık görüştüğü ve ABD tarafından para yardımı yapıldığı bilinmekteydi. ABD, 17 Ekim günü özel kuvvetlere bağlı bir grup askerini Afganistan'a intikal ettirmiştir. Fakat özel kuvvetlerin amacı bölgede savaşmak olmayıp Kuzeyli askerleri yönetme ve yönlendirmedir. ABD'nin yönettiği bu askerler Özbek komutan Abdürreşid Dostum'un, Herat'ın eski lideri İsmail Han'ın ve Hazaralar'ın bünyesinde oluşan kuvvetlerdi.[185] 11 Eylül saldırısından bir gün önce Afganlıların o dönemde içlerinden çıkarmış olduğu en ünlü komutanlardan Tacik asıllı Ahmet Şah Mesut suikast sonucu öldürülmüştür. Bölgenin en güçlü komutanın böyle bir zaman diliminde öldürülmesi dikkat çekicidir. Muhtemelen Ahmet Şah Mesut yaşasaydı o da bu ABD'nin işgal gruba dâhil olacaktı.

09 Kasım'da Mezar-ı Şerif, 13 Kasım'da Kabil ele geçirilmiştir. Sürecin devamında İsmail Han, Herat'ı ve çevre bölgelerini, Hazaralar ise ülkenin ortasında bulunan Bamyan bölgesini ele geçirmiştir. Taliban'ın kalesi olan Kandahar ise 11 Aralık günü ileride

[183] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 214.
[184] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 112.
[185] Gök, *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*, 114.

Başkan olacak Hamid Karzai'nin yardımlarıyla ele geçirilmiştir.[186] 2002 yılının Ocak ayına gelindiğinde Afganistan coğrafyasının hemen hemen tamamı ABD'nin ve müttefiklerinin kontrolünde olmuştur. Bu süreçte 8 bin ile 12 bin arasında Taliban mensubunun öldürüldüğü tahmin edilmektedir. ABD'nin ise bu süreçte 3.8 milyar dolara yakın harcamada bulunduğu tahmin edilmektedir.

[186] Kuğu, *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*, 215.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İSLAMCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI, YILLARA GÖRE GEÇİRDİĞİ EVRELER VE TALİBAN DÖNEMİNDE İSLAMCI DERGİLER

Araştırmamızın ikinci ayağını Türkiye İslamcılığı oluşturmaktadır. Türkiye İslamcılığı hakkında fikir sahibi olmadan değerlendirme yapılması doğru olmaz. Bu yüzden bu kısımda Türkiye İslamcılığını işleyeceğiz.

2.1. Tanımlar

Kelimeler zaman içerisinde değişimlere ve dönüşümlere uğrarlar. Aynı kelime yıllar içerisinde farklı anlamları içine alıp daha kapsamlı veya daha dar bir ifade şekline dönüşebilmektedir. İslamcılık kavramı da farklı zaman dilimlerinde benzer, fakat farklı şeyleri ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlının son dönemlerinde sıklıkla kullanılmaya başlayan bu kavram o dönemlerde bunalımda olan devletin varlığını koruyabilmesi için çözüm yollarından birisi olarak ortaya çıkmıştır. O dönemdeki İslamcılar batı sömürüsüne karşı dinin yeniden canlanması gerektiğini, onlara karşı dirençli olunması gerektiğini kısaca Müslümanların Batıya karşı kendisine çeki düzen vermesi gerektiği ifade ediyorlardı. Özellikle 1908 ve 1920 yılları arasında İslamcılık bu anlamda kullanılmıştır.[187] Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte İslamcılık yeni bir ivme kazanmıştır. Artık İslamcılık dini yaşama ve anlatma mücadelesinin ifade biçimi olmuştur. Yukarıdaki mezkûr sebeplerden dolayı İslamcılığın tanımı yapılırken zorlanılmaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında bu kavram İslam'a yeni bir şey katma hevesiyle değil, İslam'ın içerisinde var olan ama unutulan dinamiklerin yeniden ortaya çıkarılması olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında İslamcılık her ne kadar Osmanlı'nın son döneminde kelime olarak kullanılmaya başlansa da anlam olarak en baştan beri Ümmet içerisinde yer almaktaydı. Mesela İslam ümmeti içerisinde bazı iz

[187] Hulusi Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), 17.

bırakan önemli âlimlere Müceddid unvanı verilmiştir. Bu unvanın verilmesine sebep olan şey unvanı alan âlimin din hususunda yanlış giden şeylerin düzeltilmesi için verdiği yeni fetvalardır. İslamcıların da gayesi genel olarak bu minvalde olmuştur. Fakat dönemsel şartlar itibariyle anlamı bazen genişlemiş bazen daha da daralmıştır. Bu kavram sadece dönemsel olarak değil aynı zamanda bölgelere göre de farklı anlamlara gelebilmektedir. Hindistan'da İslamcı denilince zihinlerde oluşan anlam ile Mısır'da İslamcı denilince anlaşılan anlam birbirinden farklı olabilmektedir. Bu yüzden İslamcılık hakkında konuşulurken hangi dönem ve hangi coğrafya için konuşulduğuna dikkat edilmelidir. İslamcılık kavramını ilk defa Ziya Gökalp 1913'de "Üç Cereyan" isimli makalesinde kullanmıştır.[188]

Bahsedilen sebeplerden kaynaklı birçok İslamcılık tanımı yapılmıştır. İsmail Kara bu kavramı "19. ve 20. Yüzyılda, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim …) yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden… kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden bir harekettir." şeklinde tanımlamıştır.[189]

Alev Erkilet ise "İslamcılık, İslam'ı dışsallaştırma çabasının adıdır; İslam'ın toplumsallaşma eğiliminin önüne bir engel ya da İslam'a, Müslümanlara ya da genel olarak insanlığa yönelik bir tehdit ortaya çıktığında devreye giren düşünceler bütünü" olarak tanımlamıştır.[190]

Hulusi Şentürk kitabında İslamcılık tanımlarını inceledikten sonra hulasa olarak İslamcılığı "Müslümanların içinde bulunduğu zor şartlardan çıkış yolunun İslam'ı esas

---

[188] Azmi Özcan, "İslamcılık", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 23/62-65.

[189] İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 17.

[190] Alev Erkilet, "II.Dünya savaşı sonrası şartlarda 'arı-duru' bir islam arayışı: Ercümend Özkan, İktibas ve İslam partisi deneyimi", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi* (Zeytinburnu Belediyesi, ts.), 505-506.

alan ve bu esaslardan hareketle, günün şartlarında en doğruyu bulmayı savunan siyasal-sosyal ve kültürel fikir hareketidir." şeklinde tanımlamıştır.[191]

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde İslamcılığın genel anlamının "Daha çok dünyevi ilişkilerde ortaya çıkan problemlere karşı Allah'ın koymuş olduğu sınırlara riayet ederek fakat her türlü imkânı da kullanarak ortaya Müslümanca çözümler koyabilme mücadelesi" olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. İslamcılığın İlk Ortaya Çıkışı ve Sebepleri

İslamcılık kelimesinin içeriğine bakıldığı zaman bu kavramın en baştan beri ümmet içerisinde manen kullanıldığını söylemek mümkündür. Fakat bu kavramın bizzat bir siyasi araç olarak kullanılması Osmanlının son dönemlerine tekabül etmektedir. İslamcılık kavramı bir bunalım ortamında çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanlar tarih içerisinde çok defa bunalım yaşamışlardır. Devletin maddi ve manevi anlamda sağlam olduğu zamanlarda bu bunalımlar ağır bir etki bırakmadan atlatılabilmiştir. Mesela Yunan eserlerinin tercüme edilmesi Abbasiler döneminde bir bunalım oluşturmuş fakat bu bunalım inanç ve siyasetin sağlam oluşuyla atlatılabilmiştir.[192] İslamcılık kavramının literatüre Osmanlının maddi ve manevi açıdan güçsüzleştiği bir zamanda ortaya çıkması bu açıdan tesadüf değildir. Osmanlı devleti içerisinde bulunduğu bunalımı giderecek veya görmezden gelebilecek bir hâkimiyet oluşturacak durumda değildi.

İslamcılık kavramının kullanılmasına sebep olan bu durumlara bakıldığında;

İslam ilk ortaya çıktığı andan itibaren farklı farklı devletlerin vasıtasıyla batıya karşı hep hâkim durumda olmuştur. Yavuz'la Hilafeti bünyesinde barındıran, kurumlarıyla yeni bir devlet yapısı oluşturan, devletinin sınırları üç kıtaya yayılan Osmanlı devletiyle İslam'ın Batı'ya karşı üstünlüğü daha da pekişmiştir. Fakat 18. yy.'da Batı'da başlayan faaliyetler bu durumu değiştirmeye başlamıştır. 19. yy.'a ve 20. yy.'a gelindiğinde ise durum tam tersi bir şekil almıştır. O zamana kadar Batı'ya karşı üstünlük kuran Müslümanlar artık Batı tarafından gelişmemiş, geri kalmış olarak görülmeye başlandı. Batı'nın teknik ve maddi üstünlüğü Müslümanları bunalımlarla karşı karşıya getirdi.

---

[191] Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık*, 20.
[192] Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, 20.

Batı'nın bu teknik üstünlüğü savaşlara da yansıdı. Müslümanlar, Batı ile giriştikleri savaşları kaybetmeye başladılar. Müslümanların askeri alanda başarısızlıkları yeni bunalımlar oluşturdu. Müslümanlar arasındaki sağlam tuğlalar yavaş yavaş sarsılmaya başladı. Birçok İslam beldesi işgale uğradı. Batılıların zaferleri sonucu Müslümanlar hem psikolojik hem de fiziki olarak sindirilirmiştir.

Eğitim amacıyla Batı'ya gönderilen Müslümanlar da yeni bir bunalımın oluşmasına sebep olmuştur. Batıda görülen yaşam tarzının ülkelerinde olmasını istemişlerdir. Bu yaşantı tarzının İslam'dan farklı olması onları İslam'dan uzaklaşmaya ve Batı'ya yakınlaşmaya sevk etmiştir. Bu uzaklaşmanın dışında Batı'da çokça kullanılan hürriyet, milliyet, özgürlük gibi kavramları kullanmaya başlamışlardır. Gazete ve dergilerin çıkarılmaya başlanmasıyla düşüncelerini daha fazla kitleye ulaştırmaya çalışmışlar. Müslümanların Batı karşısında takınacakları tavır gitgide karmaşıklaşmaya başlayacaktır.

Batılı oryantalistlerin İslam'ı araştırma adı altında Müslümanların inançlarıyla oynamaları da bunalım sebeplerindendir. Batı kendi teknik üstünlüğünü Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda din ile ilişkisini düzenlendikten sonra kazanmıştır. Batı'nın Hristiyanlığa takındığı tavrı Müslümanların da İslam'a karşı takınması gerektiğinin ifade edildiği bir zamanda oryantalist çalışmalarının başlaması Müslümanların zihni dünyasını daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

2.3. İslamcılığın Geçirdiği Evreler

İslamcı Akımların başlangıcı olarak tam kesin bir tarih verilememektedir. Çünkü bu akım ile irtibatlandırılabilecek birden fazla olay olmuştur. İslamcı akımların bir anda değil zamanla teşekkül etmesi de başlangıcın hangi olay olduğunun tam kesin olarak bilinmesini zorlaştırmaktadır. Hulusi Şentürk'e göre İslamcılık fikrinin teşekkülü konusunda dört ayrı olay değerlendirilmektedir. 1. Teşekkül fikri; Kuleli vakası, 2. Teşekkül Fikri; Yeni Osmanlıların bu akımı başlattığı, 3. Teşekkül fikri; Bu akımın II. Meşrutiyet ile başladığı, 4. Teşekkül fikri; II. Abdülhamid dönemi Panislamizm faaliyetleri sonucu başlaması şeklindedir.[193]

Osmanlı devleti bunalımlı bir dönemde yeni çözüm arayışları içerisine girmiştir. Öncelikle İttihad-ı Osmanlı fikri benimsenmeye ve bu minvalde hareket edilmeye

[193] Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık*, 27-35.

çalışılmıştır. İttihad-ı Osmanlı; Müslim, gayr-ı Müslim bütün ırkları içerisine alarak halkın ayrılıkçı fikirlere karşı Osmanlı bünyesinde ve Osmanlı kimliğiyle birleşmesi anlamına geliyordu. Fakat bu politika istenilen etkiyi yaratmadı. Çünkü Osmanlı bünyesindeki gayr-ı Müslim halklar arka arkaya Osmanlıya karşı ayaklanmaya ve bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.[194]

İttihad-ı Osmanlı fikrinin uygulanabilir bir tarafı olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine İttihad-ı İslam fikrinin uygulanabilirliği düşünüldü. İttihad-ı İslam; gayr-ı Müslim azınlıklar çemberin dışında bırakılarak sadece Müslümanları kapsayan bir birlikteliğin ismiydi. Müslüman dünyasının bunalımlarına yönelik Müslümanca bir yaklaşımdı. Bu politikayı II. Abdülhamid devlet politikası haline dönüştürdü. Halife unvanını ön plana çıkarmaya ve Müslümanları örgütlemeye çalıştı. Bu dönemde yazar ve fikir adamları arasından da İttihad-ı İslam'ı benimseyen birçok kişi vardır. Fakat II. Abdülhamid'in basın ve yayın konusundaki kısıtlamaları dolayısıyla bu dönemde İslamcı yazarlar çok etkin olamamışlardır. Özellikle II. Abdülhamid, Müslümanların öncelikle etnik devletlere ayrılması gerektiğini fakat daha sonra birlikte hareket etmesi gerektiğini savunan Cemaleddin Afgani'yi İstanbul'da denetim altında tutmuştur.

II. Abdülhamid İttihad-ı İslam'ı devlet politikası olarak uyguluyordu. Fakat İslamcı olarak bilinen yazar ve fikir adamları İslam'ın meclise, meşverete daha uygun olduğunu düşünüyorlardı bundan dolayı muhalif söylemler içerisindeydiler. Nitekim o dönemdeki İslamcılar aynı zamanda Meşrutiyet taraftarıydı.

II. Abdülhamid'in gücünü kaybetmesiyle birlikte İslamcılar düşüncelerini ifade edecek basın ve yayın organlarına ulaşmış oldu. Kendi fikirlerini Sırat-ı Müstakim dergisi etrafında dile getirdiler. Sırat-ı Müstakim dergisi İslamcıların çıkarmış oldukları ilk dergi olması açısından önemlidir. II. Meşrutiyetin hemen ardından 14 Ağustos 1908 yılında ilk yayınını yapmıştır. Derginin kurucusu Serezli Hafız Eşref Edip ile Ebü'l-Ula Zeynel Abidin'dir. Mehmet Akif'te bu dergide aktif bir şekilde yazarlık yapmıştır. [195]

---

[194] İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2013), 22.
[195] Selami Saygın, *Türk Siyasi Düşüncesinde Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşat Dergisi'ne Göre İslamcılık Düşüncesi (1908-1925)* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora, 2022), 115.

II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle İslamcı yazarları basın-yayın anlamında rahata kavuşmuşlardır. Fakat İslamcı fikirleri gerçekleştirme ihtimali en mümkün lideri kaybetmişlerdir.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle birlikte İttihad-ı İslam politikası da uygulanabilirliğini yitirmiştir. Müslümanlar içerisindeki Türk olmayan unsurlar Osmanlıya karşı isyan etmeye ve bağımsızlıklarını kazanma sevdasına düşmüşlerdi. İlk defa Cemaleddin Afgani ile duyulan Milliyet ve Ümmet ikilisi gitgide ivme kazanıyordu. Zaten İslamcı yazarlar içerisinde Cemaleddin Afgani'den etkilenen birçok yazar mevcuttu. Ümmet içerisindeki isyanlar İslamcıları Milliyetçi fikirlere daha da yaklaştırmıştı.

Yeni dünya düzeni doğrultusunda imparator devletler yıkılıp yerlerine ulus devletler kurulmaya başlanmıştır. Osmanlı devletinin yerine kurulacak olan yeni ulus devletin kuruluş öncesi hazırlık döneminde ve kuruluş döneminde İslamcı fikir adamları aktif rol oynamışlardır. Kurtuluş savaşı yıllarında halk dini söylemlerle motive olmuştur. Maraş'ta ilk kurşunu atan Sütçü İmam'ın olması işgal yıllarında imamların ve dini liderlerin aktif bir şekilde görev almasına bir örnektir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk meclisine dikkat edildiği takdirde üyelerin çoğunun sarıklı, cübbeli hocalar olduğu görülecektir. Hatta meclis Mustafa Kemal önderliğinde dualar ile açılacaktır.

Milli mücadele dönemi bitip düşman ülkeden çıkarıldıktan sonra Cumhuriyet rejiminin dine bakışı değişecektir. Cumhuriyet'in kurucuları modern ve batının modellendiği yeni bir ülke kurmak istiyorlardı. Bundan dolayı ülkede birçok yeni inkılap yapıldı. O dönem incelendiği takdirde Cumhuriyeti kuran kadroların dini bir kaygı içerisinde olmadıkları anlaşılacaktır.[196] Bundan dolayı bu yıllarda İslamcı yazar ve fikir adamları İslami söylemlerle çok fazla ön plana çıkamamıştır. Bu yıllarda İslamcılar varoluş mücadelesine girişmişlerdir. Laikliği devlet ilkesi haline getiren ve alışıla gelen dini yaşantıya belli ölçülerde sınırlama getiren yeni devlete karşı varlıklarını koruyabilme ve sonraki nesillere aktarabilme endişesi içerisinde olmuşlardır. Bu yıllar İslamcılık fikrinin en çok sorunlara maruz kaldığı ve zorlandığı yıllardır.[197]

---

[196] Zerrin Kurtoğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 6/207.
[197] Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", 27.

İslamcıların zorlandığı inkılapların başında Halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, dini hukukun kaldırılarak yerine modern hukuk getirilmesi, alfabenin değiştirilmesi, kılık ve kıyafette değişikliğe gidilmesi, şapka giyilmesinin zorunlu hale getirilmesi gelmektedir. 1932 yılının Ocak ayında ilk defa ezanın Arapça değil Türkçe olarak okutulması da o dönemde İslamcıların durumunu anlamak için önemlidir.[198] Yine bu dönemde İstiklal Mahkemelerin kurulması İslamcıların üzerinde etkili olmuştur.

Bu dönemde İslamcı fikirler devlet kademesinde veyahut basın-yayın organlarında daha çok milliyetçi fikirler içerisinde dile getirilmiştir. Zaten yukarıda Milli fikirlerin İslamcı fikirler ile birlikte kullanılmaya başlandığı söylemiştik. Üzerine bir de mevcut rejimin fikir yapısı eklenince İslamcı fikirler daha çok kendilerine milli söylemler içerisinde yer bulabilmiştir.[199]

Anadolu halkı CHP iktidarının dinden uzak faaliyetlerinden hoşnut değildi. Nitekim 1950 seçimlerinde Adnan Menderes'in önderliğinde Demokrat Parti %50'nin üzerinde bir oy alarak iktidara gelmiştir. Demokrat Partinin göreve gelmesiyle birlikte İslamcı fikirler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Demokrat Parti dini konularda yeni faaliyet alanları oluşturmuştur. Okullarda dini eğitim isteye bağlı bir hale getirilmiş, yeni İmam-Hatip okulları açılmıştır. Adanan Menderes'in yapmış olduğu en büyük faaliyet ise ezanın tekrardan Arapça aslına döndürmek olmuştur.[200]

Bundan sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti her 10 yıl da bir askeri darbeye uğramıştır. Darbelerin birçok sebebi olmasıyla birlikte bazı fikir adamları bu askeri darbelerin dini faaliyetlerin canlanmasıyla doğru orantılı olduğunu düşünmektedir.[201]

1960 darbesinden sonra Adnan Menderes idam edilmiştir. Demokrat partinin devamı niteliğinde Süleyman Demirel önderliğinde Adalet Partisi kurulmuştur. Adalet Partisi İslamcılar tarafından büyük ilgi görmüştür. Nitekim 1965 seçimlerinde İslamcılar Adalet Partisini desteklemişlerdir. Süleyman Demirel bu seçimlerde ciddi bir oy alarak iktidar olmuştur. Bu yılların diğer bir özelliği ise Müslüman mütefekkirlerin eserlerinin

---

[198] "Türkçe ezan", *Vikipedi*, 23 Aralık 2022.
[199] Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık*, 38.
[200] Mustafa Kaplan, *1980 sonrası Türkiye'de İslamcılık* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2016), 32.
[201] Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", 31.

Türkçeye tercüme edilmesidir. Özellikle Hasan el-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi gibi yazarların düşünceleri İslamcılar üzerinde etkili olmuştur.

İslamcıların giderek yeni faaliyet alanları bulması ve bilinçlenmesi yeni bir siyasi ihtiyacı da ortaya çıkarmış oldu. Çünkü Adalet Partisi tam anlamıyla İslamcıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir açılama sahip değildi. Başta Adalet Partisi içerisinde bulunan Necmettin Erbakan 1969 seçimlerine bağımsız aday olarak girdi. 1970 yılında ise İslami hedefler doğrultusunda kurulan ilk parti olan Milli Nizam Partisi kuruldu. Fakat bu parti çok uzun ömürlü olmadı. 1971 yılında kapatıldı.

1972 yılında Necmettin Erbakan önderliğinde Milli Selamet Partisi kuruldu. 1973 seçimlerinde meclise girmeyi başardılar. Milli Selamet Partisi tek başına iktidar olamayan CHP ile ortak bir koalisyon kurdu. Bu koalisyondan birçok İslamcı hoşnut olmayacak ve Erbakan'a farklı yakıştırmalarda bulunacaklardır. 1980 ihtilaliyle birlikte Milli Selamet Partisi de kapatılacaktır. 1980 ihtilalini gerçekleştiren Kenan Evren alışılagelenin dışında hareket ederek dine karşı düşman bir tavır sergilememiştir. Katıldığı konuşmalarda laiklik ve dini çatıştırmamaya çalışmıştır. İslamcılar arasında Kenan Evren'i destekleyen gruplar dahi olmuştur.

1979 yılında İran devrimiyle Şah'ın devrilerek yerine İslam Devleti kurulması İslamcılar tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu yıldan sonra İranlı yazarların eserleri de Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır.

Askeri darbenden sonra yapılan 1983 seçimlerde Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan partisi büyük bir ilgi görmüş ve iktidar olmuştur. Bu seçimlere Refah Partisi girememiştir. Çünkü ihtilali yapan askerler seçimlere sadece üç partinin girmesine onay vermişlerdir. Bu durum İslamcıların oylarının bölünmeden Turgut Özal'ı desteklemelerini sağlamıştır. Özal 1989 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1993 yılında Orta Asya ziyaretlerinde bulunmuş ve bu ziyaret dönüşünde görevi başındayken vefat etmiştir.

İslamcı söylemelere sahip diğer bir parti olan Refah Partisi Necmettin Erbakan önderliğinde faaliyetlerini sürdürmekteydi. 1991 seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile birlikte seçimlere girerek 62 milletvekilini meclise sokmayı başardılar. Refah Partisinin bu dönemlerde önemli hedefi ise "Adil Düzen" projesiydi. Refah Partisi 1995 seçimlerinde ise en fazla oy olarak birinci parti seçildi. Doğru Yol Partisiyle birlikte Refahyol hükümetini kurarak devlet idaresini

yürütmüşlerdir. Fakat 28 Şubat 1997 yılında post-modern darbe olarak isimlendirilen darbe şekliyle Necmettin Erbakan görevinden uzaklaştırılmıştır.

2.4. Yıllara göre İslamcıların Sınıflandırılması

İslamcıların içinde bulundukları yıllara göre söylemlerinin ve fikir yapılarının değiştiği söylemiştik. İslamcılar bu yüzden içinde bulundukları yıllara göre bazı araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır.

Ali Bulaç İslamcıları tasnif ederken üç nesle ayırmıştır; [202]

Birinci nesil İslamcıları 1856 ve 1924 yılları arasında sınırlandırmıştır. Yani Islahat fermanı ve Cumhuriyetin Osmanlı kurumlarını ilga etmesi arasındaki zaman diliminde bulunan İslamcı yazarları birinci nesil olarak kabul etmiştir. Bu dönemdeki İslamcılar İslam'ın Batı karşısındaki tavrını belirlemeye ve Batı karşısında güçlenmenin formüllerini aramışlardır. Amaçları İslam'ı Batı karşısındaki bunalımlardan kurtarmaktır.

İkinci nesil İslamcıları ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk defa çok partili hayata geçtiği 1950 yılı ile başlatmıştır. Bu yıllarda İslamcılar sadece Devlet kademesinde değil toplumsal ve kültürel her alanda İslamlaşmanın gerektiği düşünmektedir. Ali Bulaç bu dönem için " İslami Hareket " kavramının daha uygun olduğu düşünmektedir.

İki nesil arasındaki temel farklardan biri birinci nesil İslamcıların mevcut olan bir İslam devleti içerisinde bulunmaları, buna karşı ise ikinci nesil İslamcıların laik bir devlet içerisinde İslamcı fikirlerinin oluşmasıdır. Birinci nesil İslamcılar için siyaset zaten İslam'ın elinde olduğu için daha çok fikri kısmı ön plandaydı. Fakat İkinci nesil İslamcılar böyle bir siyasi oluşumdan uzaktılar. Bu yüzden vurguları İslam'ın siyasi kanallar ile desteklenerek yeni bir düzenin inşa edilmesiydi.

Üçüncü nesil İslamcılar ise 2000 yılından sonrası olarak sınıflandırmıştır. Üçüncü nesil İslamcılar ikinci nesil İslamcılardan ayrılmaktadır. Yazar bu nesil için*" Temel argüman politik merkeziyetçilik değil, ancak politik ve kurumsal olanın önemi ve gerekliliği yanında asıl bireysel tercihler, yeni ve iradi cemaat yapıları, birden fazla kimliğin ifade ve temsiline açık çoğulcu kamusallık, sivili inisiyatif kullanımı ve buna paralel olarak aşağıdan yukarıya doğru*

[202] Ali Bulaç, "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

gelişen bir İslamlaşma sürecinin dibi hayatın (Hayatu'd-din) bizzat kendisini ve kendi hatırına bir amaç olarak ortaya çıkmasıdır. "[203] ifadelerini kullanmıştır.

İsmail Kara daha detaylı bir sınıflandırmaya giderek İslamcılığın gelişimini beş döneme ayırmıştır.[204] Kara, İslamcı faaliyetlerin III. Selim'den itibaren başladığını ifade etmekle birlikte asıl olarak İslamcı faaliyetlerin sıkça duyulmaya başlandığı 1870 yılını birinci dönemin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Birinci döneme "İttihad-ı İslam Politikaları Dönemi" ismini vermiştir. Aslında bu dönem İslamcılığın ön hazırlık dönemi olarak değerlendirmiştir.

Kara, İslamcılığın bilindiği anlamında tezahür etmesini II. Meşrutiyet ile başlatmaktadır. Bu dönem İslamcı fikirlerin daha çok ortaya çıktığı, gazete ve dergi araçlarıyla bu fikirlerin yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu ikinci döneme "İslamcılık Dönemi" demiştir ve bu dönemi Halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924 yılıyla sınırlandırmıştır.

Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyetin kurulmasıyla yeni bir döneme giren İslamcılar fikirlerini Milliyetçi fikirler içerisinde dile getirebilmişlerdir. Kara bu dönemi İslamcıların en çok zorlandıkları ve en sıkıntılı yılları olarak değerlendirmiştir. İslamcıların bu üçüncü dönemine " Muhafazakârlık-Milliyetçilik Dönemi " ismini vermiştir.

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte İslamcılar fikirlerini dile getirebilecek daha rahat bir ortama kavuşmuşlardır. 1960 yılı sonrası özellikle İslami uyanış açısından yapılan tercüme faaliyetleri etkin olmaya başlamıştır. 1970 yılında İran devrimi İslamcılar üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Bu dönemde Sezai Karakoç, İsmet Özel gibi İslam camiasını derinden etkileyen yazarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İslamcılar bu dönemde siyasette görünün olmaya başlamışlardır. Necmettin Erbakan bu dönemlerde siyasi hayata girmiştir. Kara bu dördüncü dönemi 1960 ve 1980 yılları arasında sınırlandırarak " Radikal ve Entelektüel İslamcılık Dönemi " olarak isimlendirmiştir.

Kara 1980 yılı ve sonrasını beşinci dönem olarak değerlendirmiştir. Bu döneme " Uyum ve Entegrasyon Dönemi " ismini vermiştir. Dönemin isminden de anlaşılacağı gibi Kara

[203] Bulaç, "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", 6/49.
[204] Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not".

bu dönemi İslamcıların dış dünyayla uyum sağlamaya çalıştıkları bir dönem olarak değerlendirmiştir.

2.5. Taliban'ın ortaya çıktığı dönemde Türkiye İslamcılarının Durumu

Taliban'ın ilk ortaya çıktığı dönem 1994 yılının son aylarıdır. 1995 yılında Kandahar ve civarında etkin olmaya başlamışlar ve 1996 yılında Kabil'i ele geçirerek dünya gündeminde isimlerini daha sık duyulur hale getirmişlerdir. 2001 yılında ABD tarafından işgal edilene kadarda Afganistan'ı yönetmeye çalışmışlardır. Taliban'ın ilk iktidar yılları 1994 – 2001 arasıdır. Bu yıllarda Türkiye İslamcılarının durumunu bilmek araştırmamızın daha iyi anlaşılması için yarar sağlayacaktır.

Doksanlı yıllar Türkiye siyasetinin çok hızlı olduğu dönemlerdir. 11 yıl içerisinde 10 defa hükümet değişikliğe uğramıştır. İslamcıların desteklediği Turgut Özal 1993 yılında görevdeyken vefat etmiştir. Çoğu kişi bu olayın bir suikast olduğunu düşünmekteydi. Necmettin Erbakan'ın 1995 seçimlerinde birinci parti seçilmesi İslamcıların devlet yönetiminde söz sahibi olmak istediklerinin açık bir göstergesiydi.

Bu yıllarda İslamcılar dergiler üzerinden fikirlerini belirtmekteydiler. Dergilerin yoğun kullanıldığı bir zaman dilimidir 90'lı yıllar. Özellikle 1985 ve 28 Şubat 1997 arası İslamcıların kendilerini rahat ifade edebildikleri yıllardır. Bu yıllara İslamcıların altın çağı yakıştırması dahi yapılmıştır. Radikal İslamcılar hariç tutulursa 90'lı yıllarda İslamcıların önceki yıllara göre söylemlerinde daha yumuşak olduğu gözlenmektedir.[205]

90'lı yılların bir diğer önemli faaliyeti ikinci bir tercüme akımıdır. Bu yıllarda Muhammed Cabiri, Fazlurrahman, Abdulkerim Suruç gibi isimlerin eserleri tercüme edilmiştir. Bu tercümeler o yıllardaki İslamcılar üzerinde etkili olmuştur.[206]

Ferhat Kentel bu yılları "60'lı yılların sonlarında başlayıp, 1979 İran İslâm Devrimi'yle birlikte ivme kazanan, 28 Şubat 1997'ye kadar süren ve modernleşme-batılılaşma modeli karşısında "çatışmacı" bir özellik sunan, "modern" devleti ele geçirmeye çalışan, giderek

[205] Ebru Karadeniz, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Devlet Tartışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021), 33.
[206] Nazım Maviş, *Türkiye'de İslamcılığın Değişen Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2017), 153-154.

daha görünür olan, bağımsız "modern" siyasal hareket (saflaşma)" şeklinde tarif etmiştir.[207]

28 Şubat 1997 yılında Erbakan'ın istifaya zorlanması İslamcıların yeni bir aşamaya geçmesine sebep olmuştur. İslamcılar devlet kurumlarında elde etmiş oldukları makam ve mevkilerden uzaklaştırılmıştır. Bununla birlikte başta başörtüsü olmak üzere birçok problem de 28 Şubat ile birlikte Türkiye'nin gündemine yerleştirilmiştir.

2.6. 1994-2001 Yılları Arasında Taliban'a Yer Veren Dergiler

2.6.1. Altınoluk Dergisi

Altınoluk, Erenköy cemaatinin bünyesinde faaliyet gösteren bir dergidir. Erenköy Cemaati çıkarmış oldukları bu dergiyle o kadar çok özleşmiştir ki halk nezdinde bu cemaat Altınoluk cemaati olarak bilinmektedir. Silsile olarak Esat Erbilli kolundan gelmektedirler ve Nakşibendi'dirler. Esat Erbilli'den sonra Mahmut Sami Ramazanoğlu posta geçmiştir.

Ramazanoğlu, İstanbul Erenköy'de ikamet etmekte ve oradan insanlara tebliğ faaliyetleri yürütmekteydi. Ramazanoğlu 1892 yılında Adana doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesinde eğitim almış ve okulu dereceyle bitirmiştir. Okul hayatından sonra ailesinin zengin olmasına rağmen kendi geçimini kendi kazanmak istemiştir. Ramazanoğlu yaşanılan dünyadan uzak bir insan değildi. İslami yaşantıyı kolaylaştıracağına inandığı partilere destek vermiştir. Özellikle 1977 seçimlerinde Erbakan ile yakın ilişkileri olmuştur. Erenköy cemaati daha çok maddi olarak zengin bireylerden oluşmaktadır. Mahmut Sami Ramazanoğlu 1984 yılında vefat ettiğinde arkasında dört halife bırakmıştır. Bunlar; Musa Topbaş, Hikmet Tuzkaya, Tahir Büyükkörükçü, Ömer Öztürk'tür. [208]

Altınoluk dergisi Musa Topbaş'ın eşrafı tarafından 1986 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Musa Topbaş 1917 yılında Konya'da doğmuştur ve 1999 yılında vefat etmiştir. Musa Topbaş'ın vefatından sonra cemaatin lideri Osman Nuri Topbaş olmuştur. Osman Nuri

[207] Ferhat Kentel, "1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 6/722.
[208] Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık*, 122-124.

Topbaş çocukluğundan itibaren iyi eğitim almıştır ve birçok kitap yazmıştır. Altınoluk dergisinde başyazar olarak halen yazılarına devam etmektedir.

Taliban kurulduktan kısa bir süre sonra Altınoluk dergisinin gündemine girmiştir. Bu konuya değinen ilk dergilerden biridir. Nakşibendiliğe bağlı bir cemaatin dergisinde sadece tasavvufi yazılar olmayıp dünya Müslümanlarının gündemini takip etmesi ve olabildiğince olayları anlamak için tarafsız kalmaya çalışması dikkat çekici bir husustur.

2.6.2. Misak Dergisi

Misak dergisi Hüsnü Aktaş önderliğinde 1990 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan bir dergidir. Hüsnü Aktaş 1950 Burdur doğumludur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirmiştir. Akit, Hüryol, Vahdet, Şura, Hicret gibi birçok dergi ve gazetede köşe yazarlığı yapmıştır.

Misak dergisi halen yayın hayatına devam etmektedir. Temel İslami Bilimler alanları başta olmak üzere siyaset, inceleme, röportaj gibi birçok alanda ürün vermeye çalışmaktadır. Misak dergisinin başyazarı Hüsnü Aktaş'tır. Yusuf Kerimoğlu mahlasıyla da fıkıh alanında yazılarına devam etmektedir. Abdurrahman Dilipak'ın da yazıları Misak dergisinde yayınlanmaktadır.

2.6.3. Sebat Dergisi

Sebat Dergisi 1992-1994 yılları arasında Diyarbakır da çıkarılmaya başlanan Hira dergisinin devamı niteliğindedir. Hira dergisinin Diyarbakır'da çıkması onu diğer dergilerden ayıran önemli bir özelliktir. Derginin çıktığı yıllarda Hira dergisine yayın yaptıkları Menzil kitapevine atıfta bulunarak Menzilciler de denilmekteydi. Derginin üzerinde durduğu konulardan biri Kürt sorunuydu. Diyarbakır'da oldukları için sorunun merkezinde bulunuyorlardı ve bu sorun etrafında Müslümanca fikirler üretme niyetindeydiler. Dergide İran devriminden etkilenildiği çok açık bir şekilde görülmektedir. Hatta bir yazıda İmam Humeyni İnsan-ı Kamil olarak görülmüştür. Dergi kadrosunun bir kısmının öldürülmesi bir kısmının başka yerde yaşamaya zorlanılması sonucu Hira dergisi 1994 yılında yayın hayatına son vermiştir. [209]

[209] "Hira, Sebat ve Değişim Dergileri Değerlendirildi", *ÖZGÜR-DER* (Erişim 10 Ocak 2023).

Hira dergisinden geri kalan kadro 1995 yılının Kasım ayından itibaren Sebat dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu defa dergiyi Diyarbakır'da değil İstanbul Fatih'ten yayınlamışlardır. Derginin sloganı "Erdemin Sürekliliğinde Sebat" şeklindedir. Derginin başyazarı Zekeriya Barış, yazı işleri müdürü Faruk Mağat'tır. 1998 yılında dergi yayın hayatına veda etmiştir.

2.6.4. Yörünge Dergisi

Yörünge dergisi 1990-2000 yılları arasında yayın yapmış haftalık bir dergidir. Başyazarları Resul Tosun ve Mustafa Yürekli'dir. Resul Tosun Medine İslam Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okumuştur. Ak partinin 22. Dönem milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Mustafa Yürekli Erzurum İslami İlimler Fakültesinde okumuştur. Şairlik, yazarlık ve yönetmenlik yapmaktadır. Bu alanlarda birçok eser ortaya koymuş ve halen daha aktif bir şekilde eser vermeye devam etmektedir. Yörünge dergisi 28 Şubat'ın baskıları sonucunda kapanmıştır. Fakat şuan internet sitesi olarak yayınlarına devam etmektedir. Şuanda yayın kadrosunda birçok yazar bulunmaktadır.

2.6.5. Değişim Dergisi

1993-1998 yılları arasında yayın yapmış bir dergidir. Bu yıllar arasından toplam altmış bir sayı çıkmıştır. Derginin sahibi Kazım Sağlamdır. Yazı işleri müdürü ise Ömer Küçükağa'dır. Kazım Sağlam şuan Medeniyet Vakfın'da yönetim kurulu başkanlığı yapmaktadır. Yine Ömer Küçükağa Medeniyet Vakfı bünyesinde aktif yazarlık yapmaktadır. Derginin isminde anlaşılacağı üzere daha çok değişim üzerinde durulmaktadır. Derginin ortaya koyduğu ürünler dikkate alındığında İslami hareketlere bu değişimi gerçekleştirecek inkılapçılar gözüyle bakılmaktadır. Dergide temeli adalet ve tevhitten oluşan kuran toplumu vurgusu çokça yapılmaktadır.[210]

2.6.6. Vahdet Dergisi

Vahdet dergisi 1996-2000 yılları arasında aylık olarak çıkmış bir dergidir. Toplam kırk sekiz yayın yapmıştır. Derginin sahibi Recep Çelik'tir. Yazı işleri müdürlüğünü ise Ahmet Varol yapmıştır.[211] Ahmet Varol daha çok Filistin meselesiyle tanınan bir

[210] "Değişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 17 Ocak 2023).
[211] "Vahdet - İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 18 Ocak 2023).

yazardır. Altınoluk ve Vahdet dergilerinde dış haberler bölümünü hazırlamıştır. Birçok dergide görev almış ve makaleler yazmıştır. Halen daha dış politika konusunda eser vermektedir.

2.6.7. Haksöz Dergisi

Haksöz Dergisi 1991 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin sahibi Hamza Türkmen'dir. Yazı işleri müdürlüğünü ise Kenan Alpay yapmıştır. Derginin yazarları arasında Rıdvan Kaya, Selahaddin Eş Çakırgil, Bahadır Kurbanoğlu, Musa Üzer, Hülya Şekerci gibi isimler vardır. Dergi günümüzde çıkmaya devam etmektedir. Web sitesi olarak da yayın yapmaktadırlar.

2.6.8. Gerçek Hayat Dergisi

Gerçek Hayat dergisi 2000 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin ilk çıktığı yıllarda sahibi Levent Gültekin'dir. Daha sonra Tacettin Ural, Türker Saltabaş, Ali Adaklıoğlu gibi isimler derginin sahibi olmuştur. En son 2016 yılında Albayrak medya grubu dergiyi satın almıştır. Dergi halen daha çıkmaya devam etmektedir.

Dergi daha çok Müslümanları ilgilendiren siyasal konuları gündeme taşımıştır. Derginin hem uzun bir yayın hayatı olmasından kaynaklı hem de işlemiş olduğu konulardan kaynaklı birçok isim dergide yazarlık yapmıştır. Bunların arasında Hakan Albayrak, İsmet Özel, Dücane Cündioğlu, Mevlana İdris, Ahmet Emin Dağ, Adem Özköse, Hayrettin Karaman gibi birçok isim bulunmaktadır.

Gerçek Hayat dergisi 28 Şubat sürecinden sonra yayın hayatına başlayan hareketli bir dergidir. Nitekim dergi çıktıktan bir yıl sonra Afganistan'da yaşanan gelişmelere de kayıtsız kalmamış; Afganistan, Taliban ve ABD arasındaki gelişmelere çokça yer vermiştir.

2.6.9. İktibas Dergisi

1 Ocak 1981 yılında Ercüment Özkan'ın önderliğinde çıkmaya başlamıştır. Ercüment Özkan 1995 yılında vefat edene kadar bu dergide yazmaya devam etmiştir. Dergi ilk dört yılında on beş günde bir olarak çıkmıştır. Daha sonra ayda bir olacak şekilde çıkmaya devam etmiştir.

Ercüment Özkan ismi zikredildiğinde akıllara Ürdün merkezli Hizbu't-Tahrir grubu gelmektedir. Ercüment Özkan radikal İslami bir grup olarak bilinen Hizbu't-Tahrir'in

Türkiye'de önde gelen isimlerindendir. Bu grubun temel söylemi ülkenin şeriatla yönetilmesi gerektiğiydi. O dönemlerde iki kutuplu güç olan ABD ve Rusya arasında bir tercih yapılmasının doğru olmadığını savunarak şeriat ile yönetim biçimini benimsemişlerdir.

İslami çalışmaları yüzünden birçok defa hapse girip çıkan Özkan hapiste fikir değiştirerek kendi görüşlerinin Hizbu't-Tahrir'den farklı olduğunu bu yüzden bu grupla ilişkisini sonlandırdığını açıklamıştır. Her ne kadar Hizbu't-Tahrir'den ayrılsa da İslami bir yönetim kurma sevdasından vazgeçmemiştir. Mevcut rejimi küfür olarak görerek İslami bir düzenin gelmesi gerektiğini her fırsatta ifade etmiştir. Nitekim Hizbu't-Tahrirden sonra da bu minvalde birçok faaliyette bulunmuştur. Özkan, İktibas dergisini herhangi bir para kazanma amacıyla çıkarmadığı ifade etmiştir. Kendisinin hayatta olduğu dönemlerde dergiyi daha çok ücretsiz olarak dağıttı bilinmektedir. [212]

İktibas dergisinin yazı işleri müdürlüğünü Erhan Aktaş, Hüseyin Alan, Hüseyin Bülbül gibi isimler yapmıştır. Dergi günümüzde halen daha çıkmaya devam etmektedir.

[212] Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 179-180.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERGİLERDEN HAREKETLE TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ TALİBAN İZLENİMLERİ

Mezhep çatışmalarının çok yoğun yaşandığı günümüz dünyasında bir o kadar da mezhep birliktelikleri yaşanmaktadır. Mezhepler devletlerarası ilişkilerde etkin rol oynamaktadır. Hatta bu durum sadece Müslüman dünyası için değil bütün dinler için geçerlidir. Mezhepsel farklılıklar dünya çapındaki bütün ülkelerin siyasi ajandalarında etkili olmaktadır. Hatta o kadar ki çoğu zaman durumların haklılığı veya haksızlığı gerçekliğe göre değil kendi mezhebinden olup olmamasıyla değerlendirilmektedir. Çoğu ülke için mezhepsel birliktelik doğruyu da yanlışı da savunma anlamına gelmektedir. Türkiye ve Afganistan tarihi serüvende birbirleriyle çok yakın ilişkilerde bulunmuş iki devlettir. Türklerin ve Afganların ortak bir geçmişi vardır. İki millet arasında temel ortak noktalardan en önemlisi iki milletin de Hanefi mezhebine bağlı olmalarıdır.

Afganistan Hanefileri içerisinde en meşhur olan grup şüphesiz Taliban'dır. Taliban, Hanefi mezhebine sıkı sıkıya bağlı bir oluşumdur. Taliban'ın siyasi bir parti veya kamu vakfı gibi bir kuruluş olarak değil de medrese yönünün ağırlık basarak ortaya çıkması onların Hanefi görünürlüğünü daha da arttırmaktadır. Taliban askerlerinin Hanefi kaynaklara sıkı sıkı bağlı olması da malumdur.

Taliban'ın şiddet eğiliminde olması Hanefi kültür içerisinde pek alışılagelmiş bir durum değildir. Hanefi mezhebi çok büyük kitlelere seslenmekle birlikte içerisinde bugün anlayacağımız şekilde şiddet üretimine pek rastlanmamıştır. Taliban Hanefi mezhebi içerisinde şiddet üreten nadir örneklerden biridir.

Vehhabi – Selefi mezhepleri şiddet üretmeye daha eğilimlidir. 21. Yüzyıl'da özellikle Orta Doğu'da ciddi faaliyet gösteren şiddet eğilimli grupların çoğu bu mezhepler içerisindedir. Bu yüzden toplumun çoğu Taliban'ı Vehhabi - Selefi mezhebinden zannetmektedir. Taliban'ın özellikle Rus işgali yıllarında Vehhabilerle irtibatı olmuştur. İlerleyen yıllarda bu irtibatları da devam etmiştir. Taliban'ın uzun bir süre korumasında

bulunan ve ABD'nin işgal sebebi olarak gösterdiği El-Kaide, Vehhabi mezhebi içerisinde bulunan bir oluşumdur. Hatta Vehhabi mezhebine mensup Suudi Arabistan devleti, Taliban'a maddi anlamda destekleri de olmuştur. Fakat bütün bunlar içeriden değil dışarıdandır. Taliban kendi öz kimliği içerisinde Hanefi'dir.

Dünya Müslüman devletleri incelendiğinde Hanefi mezhebi içerisinde en etkin ülke Türkiye'dir. İran, Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkeler de etkin Müslüman ülkelerdir. Fakat bu ülkeler farklı mezhepler içerisindedirler. Türkiye devletinin uzun yıllar halifelik yapmış Osmanlı devletinin halefi olması da Hanefi kültür içerisindeki diğer devletlerden onu daha da belirgin bir hale getirmektedir.

Taliban'ın ilk kuruluş yıllarında (1994-2001) Türkiye İslamcıları kendilerini dergiler üzerinden ifade etmekteydiler. Bağımsız birçok İslamcının çıkarmış olduğu dergiler olmakla birlikte cemaat ve tarikatların da kendilerine özel çıkardıkları dergiler mevcuttur. Türkiye İslamcılarının Taliban'a nasıl baktığını anlamak için bu dergileri çalışmamızda ana kaynak olarak kabul edeceğiz.

İslamcı dergilerde Taliban hakkında yazılan çok fazla makale vardır. Taliban hakkında yazılan her makaleyi incelemek tezimizin çok fazla uzamasına sebebiyet vereceği için belli başlı dergilerde yayınlanmış makaleleri inceleyeceğiz. İncelemelerimizi yaparken kronolojik bir sıralama takip edeceğiz. Çünkü Taliban'ın yıllar içerisindeki faaliyetleri değişmektedir. Bu yüzden İslamcıların Taliban'ın kuruluşundan itibaren yıllara göre nasıl bir algılarının olduğunu anlamaya çalışacağız.

Taliban'ın ilk defa adının duyulduğu yıllar 1994 yılının sonlarıydı. O yıllarda Taliban yeni yeni görünürlük kazanıyordu. Faaliyetleri Afganistan çapında değil daha çok mahalli büyüklükteydi. Muhtemelen bundan dolayı olacak ki İslamcı Dergilerde 1994 yılında Taliban ile alakalı bir yazı kaleme alınmamıştır. Aynı dönemde Taliban'ın varlığından dünyanın pek haberi bulunmuyordu.

Taliban'ı İslamcı dergiler üzerinden incelerken Taliban hakkında yazılmış her yazıyı buraya almayacağız. İncelemelerimiz sonucunda konumuzla alakalı gördüğümüz dergileri buraya almaya çalıştık. Özellikle Taliban konusunu birden fazla gündem haline getirmiş dergilere öncelik vermeye çalıştık.

3.1. 1995 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

1995 yılına gelindiğinde artık Taliban ismini dünyaya duyurmaya başlamıştır. Kayıtlara göre bu yılda İslamcı Dergilerde Taliban hakkında yirmi bir yazı yazılmıştır.[213] Bu yazıların hepsi ulaşılabilir durumda değildir. Biz burada ulaşabildiğimiz kadarını inceleyeceğiz. Bu yıl yazılan dergilerin genel ifadelerine bakıldığı zaman yeni ortaya çıkmış Taliban grubu incelenmekte ve kim oldukları, amaçlarının ne oldukları öğrenilmeye çalışılmaktadır.

3.1.1. Altınoluk Dergisi / "Taliban Fitne Mi Ümit Mi?"-Beytullah Demircioğlu [214]

Beytullah Demircioğlu 1967 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lise eğitimini İstanbul'da aldıktan sonra Yüksek Eğitimini Mısır'ın El-Ezher Üniversitesinde tamamlamıştır. Altınoluk dergisinde uzun yıllar yazarlık yapmıştır. Altınoluk dergisinin uzantısı olan birçok yerde de görev almıştır.[215]

Altınoluk dergisinin 1995 yılının Nisan ayında çıkardığı 110. sayısında Beytullah Demircioğlu "Taliban Fitne Mi Ümit Mi?" Başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Başlıktan anlaşılabileceği gibi yazar Afganistan'da ortaya çıkan bu yeni oluşumun mahiyetini ve Afgan halkı için ne ifade ettiğini anlamaya çalışmaktadır. Demircioğlu, Taliban'ın mahiyeti hakkında kısa değerlendirmeler yaptıktan sonra medresede sadece ilim öğrenmekle zaman geçiren bu öğrencilerin kısa bir sürede bu kadar iyi askeri başarılar kazanmalarına kuşku ile bakıldığını ifade etmektedir. Makalede Taliban'ın nasıl ortaya çıktığı anlatılmakta ve bu gücün arkasında Benazir Butto'nun olabileceği ihtimali değerlendirilmektedir. Hikmetyar'ın Hizb-i İslami grubunun Taliban ile çatışmaya girmemesinden bahsedilmekte, bu sebeple bir Peştun milliyetçiliğin söz konusu olduğu düşünülmektedir. Çünkü Taliban ve Hizb-i İslami grubu askerleri ağırlıklı olarak Peştulardan oluşmaktadır.

Demircioğlu makalesinde "Hareketi Kimler Destekliyor?" diye bir başlık atarak hareketin arkasındaki asıl amacı sorgulamaktadır. Demircioğlu burada yine iddialardan bahsetmektedir. Bu iddialardan biri ise Taliban'ın ABD tarafından bölgedeki çatışmayı alevlendirmek için kullanıldığıdır. Buna benzer birkaç görüşten daha bahsedildikten

---

[213] "İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 08 Ocak 2023).
[214] Beytullah Demircioğlu, "Taliban: Fitne mi Ümit mi?", *Altınoluk* 110 (Nisan 1995), 43.
[215] Altınoluk Dergisi, "Beytullah Demircioğlu", *Altınoluk Dergisi* (Erişim 08 Ocak 2023).

sonra Taliban sözcüsü Masum Afgani'nin bütün bu yakıştırmaları reddeden açıklamaları yer almaktadır.

Demircioğlu makalenin sonuç kısmında bu çatışmaların uzun yıllardan beri devam ettiğini ve şimdi Taliban'ın işleri daha da karmaşık bir hale getirdiğinden bahsetmektedir. Bu ihtimaller arasından Taliban'ın nasıl bir zihin dünyasına sahip olduğunu zaman gösterecektir.

Demircioğlu'nun makalesi incelendiği takdirde Taliban'a karşı belirsizliğini koruyan sorular sorarak Taliban'ı anlama niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Yazar Taliban'a herhangi bir yakıştırma yapmadan tarafsızlığını koruma çabası içerisindedir. Makalenin başlığında olduğu gibi Taliban'ın ümit mi? yoksa fitne mi? olduğu konusunda karar vermiş durumda değildir. Fakat sorulan soruların tarzına bakıldığında Taliban'ın fitneye daha yakın olma ihtimali hissedilmektedir. Yazar, Taliban ile herhangi mezhepsel bir yakınlık da kurmamıştır. Bu açıdan yazarın Taliban algısı ümmetin gündemine yeni oturmuş bir yapıyı tarafsız bir şekilde sorular sorarak anlama çabasıdır diyebiliriz.

3.1.2. Misak Dergisi

Misak dergisi 1995 yılının Nisan ayında çıkardığı 53. sayısında Taliban hakkında iki yazı kaleme almıştır. İlkyazı derginin kendisinin kaleme aldığı "Afganistan'da Medrese Talebelerinin Hareketi" dir. İkinci yazı ise "Taleban Hareketinin Tahlili" ismiyle Fatih Nuristani'nin kaleme almış olduğu bir yazıdır. İki yazıda da vurgulanan şey Taliban hareketinin yabancı bir hareket olmayıp Afganlı taliplerden (öğrencilerden) oluşmasıdır. Derginin bu sayısında Taliban algısı olumsuz değildir. Fakat bu olumsuz olmayışının sebebi herhangi bir mezhepsel yakınlıktan kaynaklı olmayıp, hareketin Afgan halkı içerisinden çıkmış samimi insanlardan oluştuğunu düşünmelerinden kaynaklıdır.

3.1.2.1. "Afganistan'da Medrese Talebelerinin Hareketi"-Misak Dergisi [216]

Yazı Misak dergisi tarafından kaleme alınmıştır. Yazıda dikkat çeken ilk husus Taliban yerine Taleban ifadesi kullanılmasıdır. Yazı Afgan cihadı bittikten sonra beklenen İslam Devletinin bir türlü kurulamamasını ifade ederek başlamaktadır. Daha sonra Taliban'ın kısa süredeki başarılarından bahsedilmektedir. Molla Ömer'in müstakil bir grup

[216] Misak, "Afganistan'da Medrese Talebelerinin hareketi", *Misak* 9/53 (Nisan 1995), 5.

kurmadan önce "İslami İnkılap Hareketi" içerisinde olduğu ifade edilmekte ve Taliban'ın yönetici kadrosundaki isimler sayılmaktadır. Taliban öğrencilerinin Pakistan medreselerinde büyük bir etkinliğe sahip Şeyh Fazlurrahman ve Samiul-Hak ile olan irtibatından söz edilmektedir.

Taliban grubunun ele geçirdiği bölgelerde vergileri kaldırmasından dolayı Afgan tüccarlar tarafından desteklendiği ifade edilmekte bununla birlikte Pakistan devletinin de Taliban grubuna vermiş olduğu destekten söz edilmektedir. Birleşmiş Milletler Temsilcisi Mestri'nin Taliban grubuyla görüştüğü ve bundan kaynaklı bazı araştırmacılar tarafından Taliban'ın Birleşmiş Milletlerin barış gücü olduğu iddiasına değinilmektedir.

Yazıda Taliban'ın Afganistan'daki karışıklığı çözmek için iki teklifinin olduğundan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Afganistan'daki bütün grupların silahtan arındırılmasıdır. İkinci teklifleriyse Afganistan'da Hanefi bir İslam devletinin kurulmasıdır. Taliban'ın Hanefi bir İslam devleti kurmak isteyişi yazar tarafından herhangi bir açıdan değerlendirilmemiş sadece bilgi verilip geçilmiştir.

Sonuç kısmında ise Taliban'ın Afgan cihadı sonrası bir türlü anlaşmaya varamayan mücahitlerin kendi aralarında savaşmaları neticesinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Taliban'ın Hikmetyar veya Rabbani gruplarıyla anlaşmadan bir neticeye varması pek mümkün görülmemiştir.

Bu yazıda sekiz ay önce ortaya çıkan ve yeni yeni bilinmeye başlanılan Taliban hareketi değerlendirilmiştir. Taliban'a herhangi bir yakıştırma yapılmamıştır. Hareketin daha çok medrese öğrencilerinden oluşması makalede dikkat çekilen bir husus olmuştur. Muhtemelen Taliban yerine Taleban ifadesinin kullanılması hareketin öğrencilerden oluştuğunu vurgulanması için bilinçli olarak kullanılmıştır. Taliban'ın Hanefi devlet kurma taleplerinden bahsedilmekte fakat bu talep hakkında herhangi bir yoruma gidilmemiştir. Bu yazıda mezhepsel bir yakınlıktan bahsedilmemiştir.

3.1.2.2."Taleban Hareketinin Tahlili"-Fatih Nuristani [217]

Fatih Nuristani yazının daha ilk kısımlarında Taliban'ın medrese öğrencilerinden oluştuğunu ve Pakistan tarafından desteklendiğini söylemektedir. Bu bilginin peşi sıra

[217] Fatih Nuristani, "Taleban Hareketi'nin Tahlili", *Misak* 9/53 (Nisan 1995), 6.

Taliban'ın grubunun samimi birer Müslüman olduklarını ve satılmış bir grup olmadığını ifade etmektedir.

Yazının ilerleyen kısımlarında Taliban'ın yeni ortaya çıkmadığı önceden beri cemaat şeklinde Afganistan içerisinde var oldukları söylenmektedir. Host, Kandahar, Celalabad gibi şehirlerde teşkilatlanmalarının olduğu ve hatta Host şehrinin emniyet işlerinin Taliban tarafından yürütüldüğü ifade edilmektedir.

Makalenin son kısmında ise Taliban ve diğer gruplar arasındaki mücadeleyi yazar mektepli-medreseli çatışması olarak yorumlamaktadır. Taliban medreseli olan taraf diğer gruplar ise mektepli olan taraftır.

Bu makalede Taliban'a karşı ılımlı bir yaklaşım sezilmektedir. Yazar zaten açıkça Taliban grubunun samimi bir hareket olduğunu ifade etmiştir. Taliban'ın ortaya çıkışı 1994 yılının ekim ayıyla başlatılmamıştır. Afganistan içerisinde en baştan beri oldukları ifade edilmiştir. Taliban mensuplarının birer Afganlı olarak Afganistan'da uzun süreden beri yaşadıkları doğrudur. Fakat Taliban'ın müstakil bir hareket olarak ortaya çıkması Kandahar civarında Pakistan araçlarını kurtarıp daha sonra Kandahar'ı ele geçirmeleriyle olacaktır. Eğer Taliban ifade edilen şekilde Afgan Cihadı yıllarından beri bölgede var idiyse niye hareketin lideri Molla Ömer başka bir grup içerisinde savaşa katılmıştır?

Diğer dikkat çekici husus Taliban yerine Taleban kelimesinin kullanılmasıdır. Yazının akışından anlaşılabileceği gibi yazar Taliban'a karşı olumsuz düşünceler içerisinde değildir. Taliban'ın en baştan beri Afganistan içerisinde var olduğu ve bazı şehirlerde önceden beri teşkilatlanmalarının yürütüldüğü ifade edilerek Taliban'ın dışarıdan oluşturulan bir grup olmadığı ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki yazar Taliban'ı Afgan halkının içerisinden çıkmış, Pakistan destekli, samimi, birilerine maşa olmayan bir hareket olarak algılamaktadır.

3.1.3. Sebat Dergisi

Taliban'ı konu alan dergi 1995 yılının Aralık ayında 2. sayı olarak çıkmıştır. Derginin 1995 yılının Kasım ayında yayınlanmaya başladığını düşünürsek daha ikinci sayısında Afganistan'ı gündemine alması o dönemdeki İslamcıların Afganistan hassasiyetini göstermek açısından önemlidir. Sebat dergisi bu sayısında Afganistan dosyası ismiyle Afganistan için özel bir bölüm ayırmıştır. Bu özel bölümde toplamda dört yazı mevcuttur.

Yazılardan biri Afganistan'ın Tahran Büyükelçisi ile yapılmış röportajdır.[218] Röportaj Sebat dergisinin bu konuya olan bilgi edinme heyecanını göstermektedir. Fakat biz burada bu röportajı incelemeyeceğiz. Çünkü bizim konumuz Türkiye İslamcılarının Taliban'a algısıdır. Bu röportaj Türk İslamcısı olmayan biriyle yapıldığı için konumuzun dışında kalmaktadır. Diğer iki yazı ise Afganistan hakkında yazılmış duygusal yazılardır. İki yazıyı da Süleyman Bağcı kaleme almıştır. İlk yazısının başlığı "Ümit vahalarının yittiği çöl: Afganistan"[219] ikinci yazısının başlığı ise "Afganistan Diyet Ödüyor"[220] dur. Yazar, Afganistan halkı için üzüntülerini ve iyi niyetlerini dile getirmektedir. Bu iki yazıda Taliban'a değinilmediği için bu iki yazıyı da araştırma konumuzun dışında gördük ve buraya almadık.

3.1.3.1. "Taliban Neye Talip?"-Abdüssamed Çetin [221]

Yazının ilk kısmında yazar Taliban'ın Afganistan'a emniyet sağlama sloganlarıyla ortaya çıktığını fakat gelinen noktada çatışmaları dindirmek yerine daha çok alevlendirdiğini ifade etmektedir. Taliban, Afganistan'da emniyeti yalnız kendisinin sağlayabileceğine inanmaktadır. Bundan dolayı diğer gruplarla herhangi bir anlaşma yapmayı düşünmeden sürekli çatışma halinde olmalarından bahsedilmektedir. Burada Taliban'ın diğer gruplarla birlikte olmadan tek başına iktidar olma isteğine vurgu yapılmaktadır. Afganistan'a barışı savaşarak getirmenin büyük bir yanlış olduğu ifade edilmekte ve Taliban'ın bunu yapmaya çalışarak Afgan halkının hayatını zindana çevirdiği ifade edilmektedir.

Pakistan'ın Taliban ile artık neredeyse iç içe geçtiğine ve ciddi yardımlarına değinilmektedir. ABD'nin Afgan topraklarında keşfedilen zengin yer altı kaynaklarından sonra Taliban'a gitgide ilgi duymasından söz edilmektedir. ABD'nin Asya dan sorumlu yardımcısı Rabin Refail'in "ABD, Afganistan'da Taliban'ı destekleyecek!" ve "Taliban'ın ılımlı bir grup olduğunu ve radikal İslamcıların aleyhine olduğu için de Washington'un bu gruba destek vermektedir." açıklamalarına yer verilmektedir. Yazının

---

[218] Seyyid Muhammed Hayırhah:, "Afganistan'ın Tahran Büyükelçisi Seyyid Muhammed Hayırhah: "Taliban, Afganistan'da Tek Başına Hakim Olmak İstiyor!", çev. Sebat Dış Haberler Servisi, *Sebat* 2 (Aralık 1995), 51.
[219] Süleyman Bağcı, "Ümit Vahalarının Yittiği Çöl: Afganistan", *Sebat* 2 (Aralık 1995), 42.
[220] Süleyman Bağcı, "Soğuk Savaşın Kavurduğu Ülke Afganistan Diyet Ödüyor", *Sebat* 2 (Aralık 1995), 43.
[221] Abdussamed Çetin, "Taliban Neye Talip?", *Sebat* 2 (Aralık 1995), 46.

sonuç kısmında Afganistan'ın Rus işgali yıllarında ümmet için büyük bir iftihar olduğu fakat şimdi büyük bir utancın kaynağı olduğu ifade edilmektedir.

Yazarın Taliban'a karşı iki büyük algısı vardır. Birincisi Afganistan'daki savaşı daha da körüklediği, ikincisi ise Taliban'ın ABD tarafından desteklendiğidir. Yazıda Taliban'a karşı olumsuz düşünceler hâkimdir. Yazar, Taliban ile herhangi bir mezhepsel yakınlığa girmeyip Afgan halkının bütünü ile dinsel yakınlığa girmiştir. Afgan halkı büyük sıkıntılar yaşadığı için mezhepsel taassuba sebebiyet vermeyerek Taliban'ı açık bir şekilde eleştirmiştir.

3.2. 1996 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

1996 yılına gelindiğinde Taliban Afganistan genelinde etkin olmaya başlamıştır. Özellikle bu yıl Afganistan'ın başkenti Kabil'i ele geçirmeleri isimlerinin daha sık anılmasına sebebiyet vermiştir. Bu yıl İslamcı dergilerde Taliban hakkında 51 yazı kaleme alınmıştır.[222] Bir önceki yıla göre yazı sayısı iki buçuk katına çıkmıştır. Fakat bu dergilerin hepsi elimizde mevcut değildir. Burada ulaşabildiğimiz kadarını inceleyeceğiz. Bu da Taliban'ın İslamcılar arasında gitgide popülerlik kazandığını göstermektedir.

Taliban'ın bu yıl gündeme gelmesinin nedenlerinden biri Kabil'i bu yıl ele geçirmeleridir. Kabil ele geçirildikten sonra şeriat adı altında yapılan faaliyetler Türk medyasında büyük bir yankı bulmuştur. Özellikle laik kesim Taliban üzerinden şeriata büyük eleştiriler yöneltmiştir. Bu yıl İslamcı dergilerde Taliban hakkında çıkan yazılara dikkat edildiği takdirde daha çok laiklerin hedef alındığı gözlemlenmektedir. Genel olarak İslamcılar Taliban'ın faaliyetlerinden hoşnut değillerdir fakat laik kesimin Taliban hakkında söylediklerine de cevapsız kalamamaktadırlar. Bu yıl İslamcılar bir taraftan Taliban'ı değerlendirmeye ve yanlış şeriat anlayışlarına karşı çıkarken diğer taraftan ise Taliban konusu üzerinden laiklerle çatışmaktadırlar.

3.2.1. Yörünge Dergisi

1996 yılında Yörünge dergisi Taliban'a 264. , 297. , 298. ve 301. sayılarında yer vermiştir. 264. sayısı Şubat ayında çıkarılmıştır. Bu sayıda köşe yazısı şeklinde sadece Taliban'ın

[222] "İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 11 Ocak 2023).

Kabil'e saldırdığı bilgisi verilmiştir.[223] Herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. 297. sayısı ise 6-12 Ekim tarihlidir. Bu sayıda Taliban'dan iki yerde bahsedilmektedir. İlki Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiğine dair bilgi verilmesidir.[224] Bu yazıda Taliban'ın ele geçirdiği bölgelerde asayişi iyi sağladığı belirtilmektedir. Bunun haricinde Taliban hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. 297. sayının ikinci yazısı ise Fatih Sinan'a aittir. Fatih Sinan köşe yazısı şeklinde "Star ve Show saçmaladı" başlığıyla küçük bir yazı kaleme almıştır.[225] Fatih Sinan yazıda bahsedilen haber kanallarının Taliban hakkında yanlış bilgiler verdiği söylemektedir. Fatih Sinan'ın yalan olarak ifade ettiği bilgiler Taliban'ın sakalı doğuştan çıkmayan köselere takma sakal zorunluluğu getirilmesi ve jiletle sakal tıraşı haram olduğu için ülke çapında jiletin yasaklandığıdır. Fatih Sinan bu bilgilerin kesinlikle yanlış olduğunu ifade etmekte ve bu bilgileri verenleri çok ağır bir şekilde eleştirmektedir. Derginin 301. sayısında ise Süleyman Karakulluk "Ya Rusya Ya ABD" başlığı altında çok küçük bir köşe yazısı yazmıştır.[226] Yazıda medyaya Taliban'ın çocuk katili olarak lanse edildiği fakat Irak, Çeçenistan ve benzeri yerlerde yıllarca kadın ve çocukların kanına girmiş Rusya ve ABD gibi ülkelerin medya tarafından hiç görülmediği ifade edilmiştir. Taliban'a bu yakıştırmayı yapan medya kuruluşlarının söz konusu ABD ve Rusya gibi ülkeler olduğunda neden sessiz kaldıkları sorulmuştur.

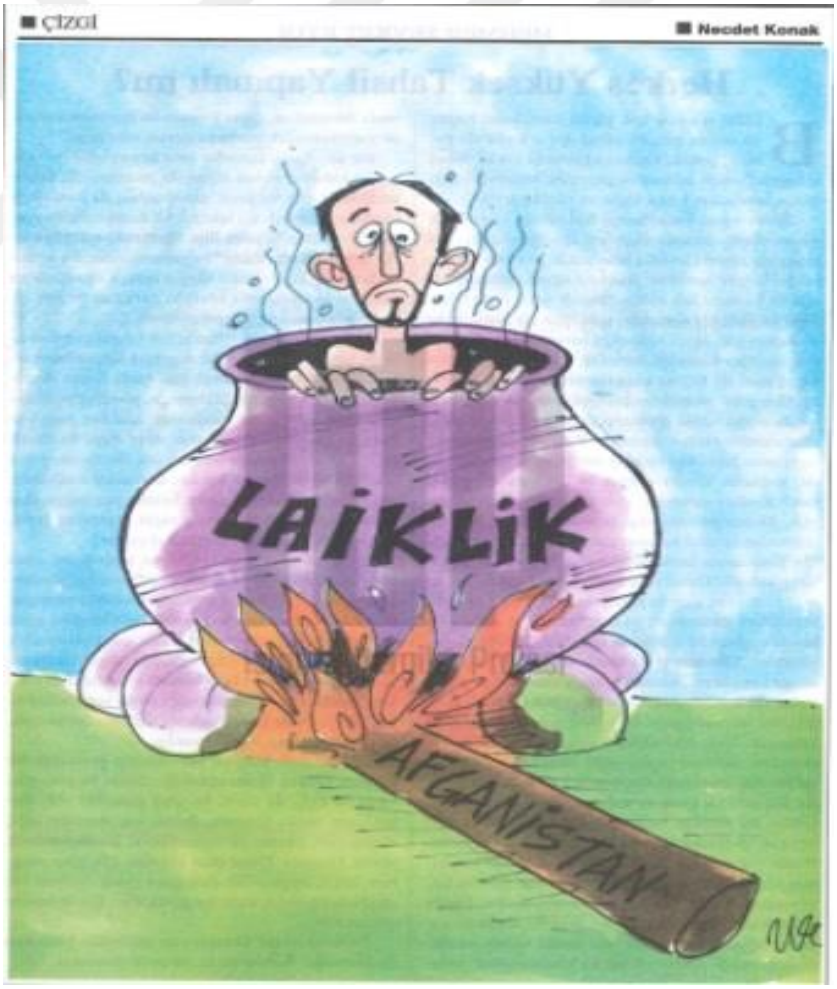
Yörünge Dergisi 13-19 Ekim tarihli 298. sayısında Taliban'ın mevzu bahis edildiği üç yazı ve bir karikatür yayınlamıştır. Yazıların ilki Ünal Emiroğlu'nun "ABD, Afganistan'da arayış içerisinde" başlıklı küçük bilgilendirme yazısıdır.[227] Bu yazıda Taliban ve ABD yetkililerinin İslamabad'da görüştükleri bilgisi verilmiştir. İkinci yazı ise Süleyman Karakulluk'un "Kuyruk kısıldı, Gülay içinde kaldı" isimli yazısıdır.[228] Süleyman Karakulluk bu yazısında Taliban'ın kadınlara zulüm yaptığı söyleyen Türk habercilerine karşı Türkiye'de başörtülü kadınlara yapılan zulümleri hatırlatmaktadır. Taliban'ın yapmış olduğu zulme tepki gösterilip kadınların yanında yer alınıyorsa neden bu tepkiyi gösteren gazeteciler Türkiye'de başörtüsü sebep gösterilerek zulme uğrayan

[223] Yörünge, "Taliban Kabil'e Saldırdı", *Yörünge* 264 (04 Şubat 1996), 21.
[224] Ünal Emiroğlu, "Kabil Düştü", *Yörünge* 297 (06 Ekim 1996), 14.
[225] Fatih Sinan, "Star ve Show Saçmaladı", *Yörünge* 297 (06 Ekim 1996).
[226] Süleyman Karakulluk, "Ya Rusya, Ya ABD?", *Yörünge* 301 (03 Kasım 1996), 35.
[227] Ünal Emiroğlu, "ABD, Afganistan'da Arayış İçerisinde", *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 12.
[228] Süleyman Karakulluk, "Kuyruk kısıldı, Gülay içinde kaldı", *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 34.

kadınların yanında olmamışlardır? Süleyman Karakulluk daha sonra Taliban'ın kadınlara iddia edildiği gibi bir zulüm yapmadığını ifade etmiştir. Tepkisi Taliban'ın faaliyetleri örnek gösterilerek kadın savunuculuğu yapan kişileredir.

3.2.1.1. "Karikatür"-Necdet Konak[229]

Yörünge dergisinin 298. sayısında bir karikatür dikkat çekmektedir. Karikatürde üzerinde laiklik yazan bir kazan ve içerisinde yanan bir adam vardır. Bu yanan kazanı alevlendiren odunların üzerinde ise Afganistan yazmaktadır. Karikatürde Taliban ismi geçmemektedir. Fakat derginin yayınlandığı tarih, aynı sayıda yazılan diğer makaleler göz önüne alındığı takdirde laiklik kazanını yakan Afganistan odunlarından kastedilenin aslında Taliban'ın faaliyetleri olduğu açıktır. Karikatürist, Taliban'ın faaliyetlerinin laik kesim tarafından kullanıldığını çizim tekniği kullanarak ifade etmiştir.

[229] Necdet Konak, *Laiklik ve Afganistan* (Karikatür, 13 Ekim 1996,).

3.2.1.2. “Taliban ve İstismarcı Laikler”-Süleyman Arif Emre[230]

Yörünge dergisinin 298. sayısının üçüncü yazısıdır. Makaleden anlaşılacağı üzere dönemin laikleri Taliban’ın faaliyetlerini tüm İslam âlemine yüklemektedir. Emre ise çok köklü bir tarihe sahip Türk-İslam kültürünün Taliban ile kıyaslanamayacağını söylemektedir. İslam ümmetinin içerisinden çıkan küçük bir grubun faaliyetlerinin genelleme yapılarak bütün İslam ümmetine mal edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bir insan suç işledi diye bütün ırkı soykırımdan geçirmek ne kadar yanlış bir davranışsa Taliban üzerinden diğer Müslümanları hedef almanın da o kadar yanlış olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde davranan laiklerin ise demokratik ve medeni insanlar olmadığını düşünmektedir.

Yazının sonlarına doğru yazar bir fikrin peşinden sorgusuz sualsiz gitmenin çok tehlikeli olduğunu söylemektedir. Türkiye’de huzur ve ferahın sağlanması için bu şekilde hayata bakan grupların kendilerine çekin düzen vermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Yörünge dergisinin 298. sayısının Taliban’ı gündeme getirme şeklini incelediğimizde konunun daha çok Türkiye’deki laiklerin söylemleriyle alakalı olduğu görülmektedir. Makalelerin ifade ettiklerinden anlaşılacağı üzerine dönemin laik kesimi Taliban üzerinden bir algı oluşturmaktadır. 1996 yılında Yörünge dergisi Taliban’ı daha çok bu algı üzerinden değerlendirmiştir. Laiklerin samimi hareket etmediklerini ve Taliban hakkında yanlış kıyaslamalar yaptıkları düşünmüşlerdir. Karikatür örneğinde çok açık bir şekilde görüldüğü gibi Taliban’ı yaptığı faaliyetler sonucu Türkiye’deki laikleri ateşleyen bir yapı olarak algılamışlardır. Bu yüzden çıkan makalelerde ana konu Taliban’ı anlamak veya incelemekten ziyade laiklerin bu tutumunu eleştirmek şeklinde olmuştur. Taliban hakkında verilen bilgilerde genellikle yoruma gidilmemiş sadece bilgilendirme yapılmıştır.

3.2.2. Değişim Dergisi

Değişim dergisi 1996 yılında Taliban’ı sadece Ekim ayında çıkarmış olduğu 37. sayında konu edinmiştir. Bu sayıda ise Taliban dört yerde anılmaktadır. İlk anılan yer küçük bir

[230] Süleyman Arif Emre, “Taliban ve İstismarcı Laikler”, *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 22.

köşe yazısı şeklinde " Kocaeli'de yerli Taliban çökertildi" başlığı altındadır.[231] Kocaeli'de otuz beş kişinin Taliban benzeri bir oluşum kurmasından kaynaklı tutuklanmalarını konu edinmiştir. Bu hadisenin laik kesim tarafından büyük bir ilgi gördüğü ifade edilmiştir. Yazar, Laiklerin "Türkiye Afganistan olamaz" sloganlarıyla toplumda Taliban üzerinden İslam'a karşı bir algı oluşturmaya çalıştıkları düşünmektedir. Yazar tutuklanan kişilerinin kısa bir süre sonra serbest bırakılmasından da hareketle yerli Taliban olayının kurgulanmış bir hadise olduğunu düşünmektedir.

Taliban'ın ikinci defa anıldığı yer ise Ümit Aktaş tarafından kaleme alınan "İktidar bu mu?" makalesi içerisinde olmuştur.[232] Ümit Aktaş bu makalenin küçük bir kısmında Taliban'dan bahsetmektedir. Taliban'ın ABD destekli fundamentalist bir grup olduğunu ifade etmiştir. Taliban hakkında bunun dışında bir değerlendirme yapılmamıştır.

Taliban'ın üçüncü defa konu edildiği yer ise Süleyman Arslantaş tarafından kaleme alınan "Akrebin kıskacında Pakistan" makalesidir.[233] Yazar bu makalede Pakistan'ı incelemektedir. Yazının sadece küçük bir yerinde Pakistan'ın Taliban'ı desteklediği bilgisi verilmektedir. Bunun haricinde Taliban hakkında bir değerlendirme yapılmamıştır.

3.2.2.1."Taliban Kemalizm İlan Etti Afganistan'da ABD Darbesi"-A. Özcan [234]

Özcan yazının giriş kısmında Taliban'ın Pakistan destekli olmasının yanında CIA uzmanlarının özel ilgi ve alakasıyla palazlandığını ifade etmektedir. Taliban'ın Afganistan'da kendi iktidarları için kan akıtmaya devam eden gruplardan farklı davranmadığı düşünmekte ve hatta Taliban için aynı bedevi kafanın yeni bir örneği ifadesini kullanmaktadır. Afganistan'da yıllardan beri uyuşturucu ve silah ticaretiyle geçim sağlayan örgütlerin varlığından bahsedilmekte, Taliban'ın da Pakistan ve ABD destekli böyle bir grup olduğunu ifade etmiştir. Yazar bu durumlardan kaynaklı Taliban'ın Afgan geleceği için önemli sayılmaması gerektiğini düşünmektedir.

Özcan, Türkiye'deki laik kesimi Taliban ile ilişkilendirmektedir. İki tarafın görüşleri birbirlerine tam ters olmakla birlikte yapmış oldukları faaliyetler açısından benzediklerini

---

[231] "Kocaeli'nde 'Yerli Taliban' Çökertildi, *Değişim* 37 (Ekim 1996), 9.
[232] Ümit Aktaş, "İktidar Bu Mu?", *Değişim* 37 (Ekim 1996), 13.
[233] Süleyman Arslantaş, "Akrebin Kıskacında 'Pakistan'", *Değişim* 37 (Ekim 1996), 24.
[234] A. Özcan, "Taliban 'Kemalizm' İlan Etti! Afganistan'da ABDn Darbesi", *Değişim*, (10.1996).

düşünmektedir. Türkiye'de geçmişten bu yana iktidarda olan laik kesimin Müslümanlara yönelik yapmış oldukları zulümler sayılmakta ve en sonunda Müslümanlara karşı böyle bir tavır içerisine girmiş bir kesimin Taliban'ın bedeviliğinden ne kadar farklı olabileceği sorulmaktadır. Taliban'ın şeriat diye ortaya koymuş olduğu faaliyetleri de Kemalizm'in bedevicesi olarak yorumlamaktadır. Yazının son kısmında ise zulüm ve ilkelliğin hangi kesim tarafından gelirse gelsin Müslüman'ın bu zulme karşı durması gerektiği ifade edilmektedir.

Değişim dergisinin bu sayısını genel olarak incelediğimizde dergisinin bu sayısında Taliban iki açıdan makalelere konu edilmiştir. Birincisi Afganistan'da Taliban'ın şeriat adı altında ortaya koyulmuş faaliyetler ve ABD desteği almasıdır. İkincisi ise laikler tarafından oluşturulmaya çalışılan Taliban algısıdır. Değişim dergisi Taliban için dış ülkelerin direktifleri noktasında hareket eden, şeriat adı altında insanlara zulüm yapan, Afganistan'daki diğer gruplardan farkı olmayan bir algıya sahiptir. Fakat diğer taraftan laik kesimle de Taliban hakkında bir çatışmaya girilmiştir. Laiklerin Taliban üzerinden oluşturmaya çalıştıkları algılara karşı çıkılmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki hem Taliban'ın kendisi yapı olarak eleştirilmiş hem de Taliban'ı yanlış bir algıyla eleştirdiği düşünülen laik kesim eleştirilmiştir.

3.2.3. Vahdet Dergisi

Vahdet dergisi 1996 yılının Ekim ayında yayın hayatına başlamıştır. Kasım ayında çıkan 2'nci sayısında Afganistan'da yaşananları gündem edinmiştir. Biri karikatür olmak üzere toplamda üç yerde Taliban'dan bahsedilmiştir. Taliban'dan bahsedilen ilkyazı Recep Çelik'in kaleme aldığı " Taliban Olayının Türkiye'ye Yansıması" başlıklı makaledir.[235] Makalede Taliban'ın ABD destekli olmasına vurgu yapılmaktadır. Taliban'ın şeriat adı altına ortaya koymuş olduğu faaliyetlerin en çok laikler tarafından kullanıldığına işaret edilmiştir. Laikler tarafından şeriatın katı tutumundan laikliğe sığınılmalı düşüncesi toplumda oluşturulmaya çalışıldığından bahsedilmektedir. Yazının sonunda Prof. Dr. Ali Karadağı'nin ABD ve Taliban ilişkisine dair tespitine yer verilmiştir. Karadağı'nin tespitine göre ABD'nin Taliban'ı desteklemesindeki ana sebep zihinlerde şeriatın katı ve şiddet unsuruyla öne çıkan bir yönetim biçimi olarak algılanmasını istemesidir.

[235] Recep Çelik, "Taliban Olayının Türkiye'ye Yansıması", *Vahdet* 2 (Kasım 1996), 8.

Vahdet dergisi Aralık ayında çıkan 3. sayısında Taliban'dan bir yerde bahsetmektedir. Yazının başlığı "Kabil'deki Taliban" dır.[236] Bu yazıda sadece Taliban'ın Kabil'deki varlığından bahsedilmiştir. Herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

3.2.3.1. "Taliban"-Karikatür[237]

Vahdet dergisi Kasım ayında çıkardığı 2. sayısında Taliban hakkında bir karikatüre yer vermiştir. Karikatürü kimin çizdiğine yer verilmemiştir. Karikatürde şapkasından ABD'yi temsil ettiği anlaşılan bir adam vardır. Bu adamın sağında bir tane ve solunda bir tane olmak üzere kendisinden daha küçük boyutlarda iki kişi vardır. Sağındaki kişi elinde sapanla resmedilmiş ve yanında Hamas yazmaktadır. Solundaki kişi ise elinde uzun namlulu bir silahla resmedilmiş ve yanında Taliban yazmaktadır. Ortadaki ABD'yi temsil eden adam Hamas'a karşı sert bir yüz ifadesi takınarak elini yumruk haline getirmiştir. Solundaki Taliban yazılı adama karşı ise güler yüzlü ve başını okşayacakmış gibi elini açmıştır.

Karikatür ABD devletinin Hamas'a karşı sert bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Taliban'a karşı ise daha ılımlı bir tavır içerisinde olduğu sanatsal bir üslupla ifade edilmektedir.

[236] "Kabil'deki Taliban", *Vahdet* 3 (Aralık 1996), 14.
[237] *Taliban* (Karikatür, Kasım 1996,).

3.2.3.2. "Taliban'ın Hızlı İlerleyişi"-Ahmet Varol[238]

Vahdet dergisinin Kasım ayında çıkarılan 2. sayısında yayınlanmıştır. Ahmet Varol bu yazısında Taliban hakkında dört tam sayfayı kapsayacak şekilde uzun bir yazı kaleme almıştır. Yazının giriş kısmında Taliban'ın Afganistan'daki çatışmaları durdurmak niyetiyle ortaya çıktığı fakat zamanla kendisinin bu çatışmalara taraf olduğundan bahsedilmektedir. Taliban hakkında bilgiler verildikten sonra Taliban mensuplarının yetiştiği medreseler hakkında bilgiler verilmektedir. Bu medreselerde klasik anlamda eğitim verilmesinden ve hoca-talebe ilişkisinin temelinde öğrencinin hocasına karşı büyük bir itaat içerisinde olmasından bahsedilmektedir.

Taliban'ın neşet ettiği sıralarda Afganistan'ın durumu anlatılmaktadır. Savaştan bıkmış Afgan halkının barış sloganlarıyla ortaya çıkan Taliban'ı ilk başlarda desteklediklerinden bahsedilmektedir. Taliban'ın şeriat anlayışının ise çağın ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olmadığına vurgu yapılmaktadır. Daha çok şeriat anlayışlarının içtihada kapalı ve mezhep taassubu içerisinde olmasına değinilmektedir.

[238] Ahmet Varol, "Taliban'ın Hızlı İlerleyişi", *Vahdet* 2 (Kasım 1996), 12.

Molla Ömer'in karizmatik bir lider olmadığından bahsedilmektedir. Yazar, Molla Ömer'e karizma kazandırmak için onun âlimler önünde Emirul Müminin seçildiğini düşünmektedir. Taliban'ın ABD ve Pakistan'dan ciddi destekler almasına değinilmektedir. Bu ülkelerin desteği olduğu sürece Taliban'ın Afganistan'da aktif olacağını düşünmektedir.

Yazar, ABD'nin Afganistan'daki faaliyetlerini İngilizlerin Arap yarımadasında yapmış olduğu faaliyetlere benzetmektedir. Nasıl o dönemde İngilizler Arap Müslümanlarının Vehhabilik üzerinden inançlarıyla oynayarak bir hâkimiyet kurduysa bugün de dini taassupla ABD'nin Afganistan'da benzerini yaptığını düşünmektedir. Yazının son sayfasında ise Taliban hakkında bir karikatüre yer verilmiştir.

Dikkat edildiği takdirde Vahdet dergisi daha çok Taliban'ın ABD destekli olması üzerinde durmuştur. ABD'nin böyle bir desteği boşuna vermeyeceğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Dergi Taliban'ın yanlış şeriat anlayışını da gündeme getirmiştir.

3.2.4. Sebat Dergisi

Sebat Dergisi 1996 yılında Taliban'ı dört yerde konu edinmiştir. Dergi bu yıl bazı sayılarını birleştirerek çıkarmıştır. Taliban'ın 1996 yılında ilk bahis konusu edildiği yer 3. ve 4. sayıların birlikte çıktığı Ocak-Mart sayısıdır. Bu sayıda Pakistan'ın Tahran

büyükelçisiyle yapılmış bir röportaja yer verilmiştir.[239] Röportaj başka bir dergiden tercüme edilerek alınmıştır.

Taliban'ın ikince defa konu edildiği yer ise 7. sayısıdır.[240] Bu sayı aslında Taliban'dan dolaylı olarak bahsetmektedir. Yazının asıl konusu Rabbani ve Hikmetyar arasında yapılan anlaşmadır. Bu yazıda Taliban'dan çok kısa bahsedilmektedir.

Taliban'ın konu edildiği üçüncü yer ise 10. ve 11. sayılarının birlikte çıktığı Ekim-Kasım sayısıdır. Bu sayıda Taliban hakkında iki yazı yazılmıştır. Birinci yazı Taliban'ın Batı Bölge Komutanıyla yapılmış olan bir röportajdır.[241] Bu röportajı da Sebat dergisi kendi yapmayıp başka bir dergiden tercüme ederek almıştır.

3.2.4.1. Taliban, İç Savaş Karşıtlığını Bayraklaştırdı, Kabil'e Girdi. Ama Kan Akmaya Devam Ediyor… - Abdussamed Çetin

10. ve 11. sayıların birleşerek çıktığı Ekim-Kasım sayısında yayınlaşmıştır[242]. Yazı oldukça uzun tutulmuştur. Derginin beş tam sayfasını kaplamıştır. Yazının giriş kısmında yazar Taliban hakkında ne söylenirse söylensin arkasındaki gizemin tam anlamıyla çözülemediğini ifade etmektedir. Taliban'ın varlık kazanmasındaki ana sebeplerden birinin mücahit grupların kendi aralarında bir anlaşma sağlayamamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Taliban İslami kuralların katılaşmış formunu benimsediği için yazar tarafından Haricilere benzetilmiştir.

Yazar, Taliban için söylenen CIA ve ISI'nin ortak ürünü iddialarına değinmektedir. Taliban'ın yetiştiği medreselerin Pakistan meclisinde bulunan Mevlana Fazlurrahman 'a bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Taliban'ın Peştun bölgelerde rahatça ilerleyebildiği fakat Peştun olmayan bölgelerde oldukça zorlandığına değinilmiştir. Yazar daha sonra Taliban'ın diğer ülkeler tarafından neden desteklendiğini uzun bir şekilde açıklamıştır. Yabancı ülkelerin Afganistan hakkındaki planlarına birinci bölümde değinmiştik.

---

[239] "Pakistan'ın Tahran Büyük Elçisi Halid Mahmud: 'Taliban'ın Hakimiyeti Afganistan'a Barış Getirmeyecek!'", *Sebat* 3-4 (Mart 1996), 71.
[240] "Rabbani Hikmetyar Anlaşması Strateji Mi Taktik Mi?", *Sebat* 7 (Temmuz 1996), 30.
[241] "Taliban'ın Batı Bölgesi Birlikleri Komutanı İhsanullah İhsan: ' Ne Yazık Ki Tam Anlamıyla Bir İslam Devleti Kurulamadı.İslam Devleti Sadece Kağıd Üzerinde Vardı'", *Sebat* 10-11 (Kasım 1996), 43.
[242] Abdussamed Çetin, "Taliban, İç Savaş Karşıtlığını Bayraklaştırdı, Kabile Girdi. Ama Kan Akmaya Devam Ediyor…", *Sebat* 10-11 (Kasım 1996), 38.

Yazar yazının son kısmında Afganistan'da bütün kesimleri kapsayacak bir hükümet kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yapılabilmesi içinse Taliban'ın yenilgiye uğratılması gerektiğini düşünmektedir. Taliban'ın savaşı kazanması halinde ülkeyi etnik gruplara böleceğini düşünmekte ve bunun da İslam âlemi için büyük bir felaket olacağı ifade edilmektedir.

Abdussamed Çetin, Taliban'ın Sünni olduğunu bilmekle birlikte Taliban'a Harici benzetmesi yapması dikkat çekicidir. Taliban'ın Afganistan'da varlığını devam ettirmesi Afganistan'ın geleceği açısından iyi görülmemektedir. Çetin, İran devletinin Afganistan'daki mezhep odaklı çıkarlarından bahsetmiştir. Fakat bu kısımda İran'a karşı Taliban ile bir mezhep taassubuna girmeyip Taliban'a eleştirel bakmaya devam etmesi konumuz açısından önemlidir.

3.2.5. 1996 Yılında Taliban'ın Konu Edildiği Diğer Dergiler

Yukarıda bahsedilen dergilerin dışında 1996 yılında Taliban hakkında yazılmış yazılar vardır. Bu yazıların geneli küçük çaplı olmasından, konu itibariyle Taliban hakkında fazla bir yorum yapılmadığından, Taliban derginin sadece bir sayısında ele alındığından, yazıların ana konusu Taliban olmayıp yan bilgi olarak verildiğinden, bahsi geçen dergilerin siyasi bir yönü bulunmadığından burada değerlendirmeye almadık. Bu kısımda sadece Taliban isminin geçmiş olduğu dergiler zikredilecektir.

İlkadım dergisi Mart ayında çıkan 92.sayısında Haber-Yorum başlığı kısmında "Taliban'ın Talebi Ne?" isimli bir yazı kaleme almıştır.[243] Yine aynı dergi Kasım ayında çıkan 100.sayısında Ahmet Hunluoğlu tarafından kaleme alınmış "Bilinmezler diyarı Afganistan ve Taliban" başlıklı bir yazı yayınlamıştır.[244]

Mektup dergisi Ocak ayında çıkan 132.sayısında Dış haberler kısmında Taliban'a değinmektedir.[245] Yine aynı derginin Kasım ayında çıkan 142. Sayısında Taliban iki

[243] "Taliban'ın Talebi Ne?", *İlkadım* 92 (Mart 1996), 42.
[244] Ahmed Hunluoğlu, "Bilinmezler Diyarı Afganistan ve Taliban", *İlkadım* 100 (Kasım 1996), 40.
[245] "Dış Haberler", *Mektup* 132 (Ocak 1996), 51.

yerde anılmaktadır. İlki Ş.E. ismiyle kaleme alınmış "Şeriata Saldıran Vahşiler" dir.[246] İkinci yazı ise Mine İzgi tarafından "Medyatör" ismiyle kaleme alınan yazıdır.[247]

İktibas dergisi ise 212. sayısında Taliban'ı kayda değer olmayacak şekilde anmaktadır.[248] 214. sayısında ise derginin açılış yazısında Taliban'a bir paragraflık yer ayırılmıştır.[249] Bu kısımda Taliban'ın İslami hassasiyetinin çok düşük olduğu, aslında aşırı şeriatçı olmadıkları, yobaz bir hareket oldukları ifade edilmiştir. 215. sayısında ise derginin baş kısımlarında "Taliban Olayı ya da Afganistan'da Neler Oluyor?" başlığıyla bir yazı kaleme almışlardır[250]. Burada da Taliban ABD'nin bir projesi olarak bağnaz, yobaz bir grup olarak değerlendirilmiştir.

Ribat dergisi ise Taliban'a sadece Nisan ayında çıkan 160. sayısında yer vermiştir.[251] Yazı Ramazan Taha tarafından kaleme alınmıştır. Yazının ana konusu Afganistan'ın geleceği hakkında ortaya atılan senaryolardır.

Misak dergisi Kasım ayında çıkarmış olduğu 72. sayısında Fatih Nuristani ile bir röportaj yapmıştır.[252] Röportajda daha çok Taliban hareketi hakkında bilgi verilmiştir. Fakat röportajın olduğu sayfa ikiye bölünmüş ve bölünen kısma Taliban hakkında bir değerlendirme yazılmıştır. Bu değerlendirmede Taliban'a saldıran laikler eleştirilmiştir. Bu değerlendirme kısmında Taliban'ın medrese öğrencilerinden oluşmasına vurgu yapılmıştır. Diğer dergilere nazaran Misak dergisi Taliban hareketine daha ılımlı yaklaşmaktadır. Misak dergisi Aralık ayında çıkan 73. sayısında Raşid Dostum'dan bahseden bir yazı kaleme almıştır.[253] Burada Taliban'dan dolaylı olarak bahsedilmiştir.

3.3. 1997 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

1997 yılında gelindiğinde Taliban hakkında 14 yazı kaleme alındığı görülmektedir.[254] Bir önceki yıla göre çok azalma vardır. Bunun sebebinin Taliban'ın Kabil'i ele geçirdikten sonra gündemin kısmen normalleşmesiyle ilgili olduğu kanaatindeyiz. Kabil ele

[246] Ş.E., "Şeriata Saldıran Vahşiler", *Mektup* 142 (Kasım 1996), 25.
[247] Mine İzgi, "Medyatör", *Mektup* 142 (Kasım 1996), 32.
[248] "Körfezi Derhal Terket", *İktibas* 14/212 (Ağustos), 46.
[249] İktibas, "Selam İle", *İktibas* 14/214 (Ekim 1996), 2.
[250] İktibas, "Taliban Olayı ya da Afganistan'da Neler Oluyor", *İktibas* 14/215 (Kasım 1996), 4.
[251] Ramazan Taha, "Afganistan'da Taliban Hareketi ve Yeni Senaryolar", *Ribat* 160 (Nisan 1996), 11.
[252] Ünal Karakurt, "Afganistan Gerçeği ve Taliban Hareketi", *Misak* 12/72 (Kasım 1996), 9.
[253] Abdullah Tavana, "Afganistan'ın Kemalist Paşası: Dostum", *Misak* 13/73 (Aralık 1996), 9.
[254] "İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 25 Ocak 2023).

geçirildiğinde gündeme çok hızlı oturmuştu. Fakat 1996 yılından sonra ülkede ele geçirilecek yerlerin azalması sebebiyle dikkat çekici haberlerle gündeme gelememişlerdir.

Bu yıl Taliban konusunun az gündeme gelmesindeki bir diğer sebebin de Türkiye'de yaşanan 28 Şubat süreci olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu yıl Türkiye İslamcılarının zihnini ziyadesiyle meşgul edecek bir dâhili gündemleri ve problemleri vardı. Kendi derdiyle uğraşan bir insan nasıl diğer insanların derdiyle ilgilenemezse, İslamcılar da, kuvvetle muhtemel, kendi başlarındaki bu büyük problemle uğraşırken Taliban konusuna yoğunlaşamamış olabilirler.

3.3.1. Vahdet Dergisi

Vahdet dergisi 1997 yılında Taliban'dan dört yerde bahsetmektedir. Bunlardan ilki Haziran ayında çıkardığı 9. sayısında yer almaktadır.[255] Yazı küçük çaplıdır. Konusu ise daha çok Raşid Dostum'un faaliyetleridir. Yazıda Taliban'dan çok fazla bahsedilmemiştir. Dikkat çekici husus Taliban'ın çok kısa geçtiği bir yerde Taliban'ın yapay bir grup olarak değerlendirilmesidir.

Derginin Kasım ayında çıkan 14. sayısında ise Taliban karşıtı ittifakın değerlendirildiği bir yazı yazılmıştır.[256] Taliban'a karşı kurulan bu ittifak grubunun tek ortak özelliğinin Taliban karşıtlığı olduğu ifade edilmiştir. Bunun haricinde Taliban için bir değerlendirilmeye girilmemiştir.

Vahdet dergisi Temmuz ayında çıkan 10. sayısında derginin kapak dosyasını Afganistan olarak belirlemiştir. Bu sayıda Taliban'ın isminin geçtiği üç yazı yazılmıştır. İlk yazılan yazı büyük çapta yazılan diğer iki yazının girişi mahiyetindedir.[257] Taliban'ın ortaya çıkışından bu yana nasıl ilerlediği kısaca değerlendirildikten sonra söz diğer iki yazıya bırakılmıştır.

İkinci yazı ise Ahmet Küçükağa tarafından kaleme alınan "Afganistan gerçeği ve Taliban" isimli yazıdır.[258] Yazının isminde Taliban kullanılmasına rağmen Taliban hakkında çok fazla değerlendirilmeye girilmemiştir. Yazıda ısrarla bahsedilen şey

---

[255] "Taliban'dan Dostum'a Darbe", *Vahdet* 9 (Haziran 1997), 17.
[256] Ahmet Varol, "Afganistan Bilmecesi", *Vahdet* 14 (Kasım 1997), 12.
[257] "Taliban Neyin Nesi?", *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 21.
[258] Ahmet Küçükağa, "Afganistan Gerçeği ve Taliban", *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 25.

Afganistan'daki hiziplerin birbirlerinin kanını dökmesidir. Yazar bundan duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir.

3.3.1.1. "Afganistan'da Neler Oluyor?" - Mahmud Osmanoğlu[259]

Yazı dört tam sayfayı kaplayacak büyüklükte yazılmıştır. Afgan cihadından başlayarak derginin çıkmış olduğu 1997 Temmuz ayına kadar Afganistan'da yaşananları anlatmaktadır. Yazı daha çok bilgilendirme amaçlı yazılmıştır. Taliban'ın ortaya çıkışından ilerleyişinden ve nihai olarak geldiği noktalardan bahsedilmektedir. Taliban hakkında yoğun olmamakla birlikte birkaç değerlendirme yapılmıştır. Yazar, Taliban'ın ortaya hızlı bir şekilde çıktığını fakat nasıl finanse edildiğini, kimler tarafından desteklendiğinin muamma olduğunu ifade etmektedir. Taliban'ın faaliyet alanının Hikmetyar'ın elinde bulunan bölgeler olduğu ve bu bölgelerde Peştunların ağırlıklı olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yazar, Taliban'ın İran'a karşı dengeleyici bir güç olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Taliban'ın şeriat adı altında uygulamış olduğu faaliyetlerin ABD'nin İslam'ı kötüleme çabalarına referanslık ettiği ifade edilmiştir. Taliban'ın Mezar-ı Şerif'te çok ağır bir yenilgiye uğradığı bilgisi verilmekte ve Afganistan'da dengelerin çok hızlı değişebileceğine dikkat çekilmektedir.

3.3.2. Yörünge Dergisi

Yörünge dergisi bu yıl Taliban'a beş yerde değinmektedir. Bu yazılardan dördü 1-7 Haziran tarihleri arasında çıkan 329. sayısında yayınlanmıştır. İlkyazı küçük bir köşe yazısı şeklindedir.[260] Türkiye devletinin Taliban'a karşı Raşid Dostum'u desteklediği ifade edilmiştir. İkinci yazıda ise Afganistan'dan geçmesi planlanan petrol boru hatlarından bahsedilmektedir.[261] Bu yazıda Afganistan'da süren savaşın asıl sebebinin petrol boru hatları olduğu ifade edilmiştir. Taliban'dan bahseden diğer üç yazı ise bu yazının uzantısı şeklindedir. Bu yazılarının hepsinde Afganistan'dan geçmesi planlanan boru hatları anlatılmakta ve olası senaryolar üzerinde durulmaktadır. Bu yüzden Taliban hakkında değerlendirilmelere girilmemiştir. Sadece ABD'nin petrol savaşlarından

[259] Mahmud Osmanoğlu, "Afganistan'da Neler Oluyor?", *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 22.
[260] Ünal Emiroğlu, "Türkiye'de Bir Özbek General", *Yörünge* 329 (01 Haziran 1997), 11.
[261] Yörünge, "Afganistan'da Büyük Satranç", *Yörünge* 329 (01 Haziran 1997), 23.

Taliban'ı desteklediği, Türkiye'nin ise Raşid Dostum ile irtibat halinde olduğuna değinilmiştir.

Beşinci yazı ise 29 Haziran-5 Temmuz arasında çıkan 333. sayısında yayınlanan bir röportajdır.[262] Röportaj başka bir dergiden tercüme edilerek alınmıştır. Taliban grubu içerisinde bulunun Masum Afgani'yle yapılmıştır.

3.3.3. Sebat Dergisi

Sebat dergisi 1997 yılında Taliban'dan üç yerde bahsetmektedir. İlkyazı Şubat-Mart ayının birleştirilerek çıkarıldığı 14. ve 15. sayıdadır. Bu sayıda Abdurrahman Şimşek tarafından kaleme alınan yazının bazı yerlerinde Taliban'a değinilmektedir.[263] Yazının ana konusu medyanın yanıltıcılığı ve İslam siyaseti hakkındadır. Taliban da bu ana konunun yanında bir örnek olarak verilmiştir. Yazar, gayr-i Müslümlerin İslam anlayışlarının kafa kesmek, savaşmak şeklinde olduğunu Taliban'ın yapmış olduğu faaliyetlerle gayr-i Müslimleri haklı çıkardığını ifade etmektedir. Türkiye devleti içerisindeki bazı yazarların Taliban'ı örnek göstererek İslam'ın devlet düzeni olamayacağı söylemlerine yer verilmektedir. Yazar burada bu anlayışa karşı çıkmakta ve geçmişten günümüze İslam ümmeti içerisinde siyaset alanında ortaya koyulmuş çalışmaları aktarmaktadır.

Şimşek'in Taliban ile alakalı söylemleri Taliban'ın insanların zihinlerinde yanlış bir İslam algısı oluşturmasıdır. Birinci algı İslam'ın bütün edebiyat, sanat ve kültürü bir kenara bırakılarak sadece savaş, kılıç, sakal, kıyafet yönünün ön plana çıkarılmasıdır. İkinci algı ise Taliban'ın uygulamalarına bakılarak İslam'ın bir devlet yönetim biçimi olamayacağının söylenmesidir. Yazar bu iki algıyı Taliban üzerinden tespit etmiş ve İslam dünyasından örnekler getirerek açıklamaya çalışmıştır.

Sebat dergisinin Aralık ayında çıkan 18. sayısında Taliban hakkında iki yazı bulunmaktadır. İlkyazı yabancı bir dergiden tercüme edilerek yayınlanmıştır. Genel olarak Taliban hareketi anlatılmaktadır.

---

[262] "Taliban'ın Desteği Tüccar", çev. Elif Yıldız, *Yörünge* 333 (29 Haziran 1997), 41.
[263] Abdurrahman Şimşek, "Batı Cephesinin İslam Siyasetini İnkar Çabası Ve Medyanın Gözbağcılığı Üzerine", *Sebat* 14-15 (Şubat 1997), 24.

3.3.3.1. “Taliban ve Rahip Teresa”-Metin Yılmaz[264]

Sebat dergisinin Aralık ayında çıkan 18. sayısında yayınlanmıştır. Yazar bu yazısında Rahip Teresa isimli bir Hristiyan ile Taliban’ı karşılaştırıp değerlendirmektedir. Yazının ilk paragrafında bu başlık altında bir yazı yazmaktan çok üzüntü duyduğunu söylemektedir. Bu üzüntüsünün sebebini ise şöyle açıklamaktadır; Bir tarafta kendisiyle aynı inançlara inandığımız fakat zulümlerini, uygulamalarını asla tasdik etmediğimiz Taliban; diğer tarafta ise aynı inancı paylaşmadığımız ama yapmış olduğu bazı işlerle takdiri hak eden Rahip Teresa.

Yazar, Taliban’ın yapmış olduğu uygulamaların hiçbir şekilde şeriat ile uyuşmadığı ve bu uygulamalar sebebiyle dünyaya İslam’ın vahşi, yobaz, gaddar şeklinde yansıdığını ifade etmektedir. Daha sonra Taliban ile aynı inancın paylaşılmasına rağmen hiç olmazsa aynı çatı altında olunmadığından dolayı duyduğu mutluluğu ifade etmektedir. Yazar Taliban’ın uygulamalarının dış ülkelerin direktifleri sonucu olmadığını bizzat kendilerinin şeriat anlayışlarının böyle olduğu için bu uygulamaları yaptıklarını ifade etmektedir. Bu durum ise yazar tarafından daha esef verici olarak görülmüştür.

Yazıda Taliban için Harici kalıntısı yakıştırması yapılmıştır. Haricilerin kimler olduğu ve zihniyetlerinden bahsedilmiştir. Burada konu ile alakalı olarak Ali Şeriati’nin “Bilinçli düşmanların kuklası olmuş bilinçsiz dindarlardır.” sözüne yer verilmiştir. Daha sonra inceliklerle dolu İslam dini içerisinde Taliban’a asla geçit verilmemesi gerektiği söylenmektedir.

Yazının sonlarına doğru yazar bir grubun yıktıklarından çok yaptıklarına dikkat edilmesi gerektiği, bundan dolayı da Taliban’ın örnek alması için Rahip Teresa gösterilmektedir. İslam’ın yıkıcı değil yapıcı, kırıcı değil gönül alıcı bir din olduğu ifade edilmekte ve bu açıdan Taliban’ın için Allah ıslah etsin duası yapılmaktadır.

Yazar Taliban’ın uygulamalarını şeriatla alakalı görmemektedir. Taliban’ın İslam anlayışında samimi olduğunu fakat çok yanlış bir İslam anlayışı içerisinde kaldıklarını ifade etmektedir. Taliban; kültür, sanat, görgü, ince kavrayış, gönül kazanma gibi İslam’ın öğretilerinden çok uzak bir yapı olarak görülmüştür.

[264] Metin Yılmaz, “Taliban ve Rahip Teresa”, *Sebat* 18 (Aralık 1997), 36.

3.4. 1998 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

1998 yılında çıkan dergilerde Taliban'dan toplamda on yerde bahsedilmektedir.[265] Bu bahsetmelerin hepsi farklı farklı dergilerdedir. Bu yıl içerisinde hiçbir dergi Taliban'a iki farklı sayıda yer vermemiştir. Taliban'ın bu yıllarda popülerliğinin azalmasının iki sebebi vardır. Birincisi Taliban'ın artık Afganistan'da hâkim güç olması ikincisi ise Türkiye'de yaşanan 28 Şubat sürecidir.

Bu yıl Taliban hakkında yayınlanan makalelerin çoğu Taliban-İran ilişkisi üzerinedir. Çünkü bu yıl İran ve Taliban arasında gerginlik artmıştır. Afgan topraklarında öldürülen İranlı diplomatların sorumlusu olarak Taliban gösterilmiş ve netice olarak İran-Taliban ilişkileri savaşma düzeyine kadar gelmiştir.

Taliban ve İran çatışmasını konumuz için önemlidir. Çünkü bir tarafta Ehli Sünnet diğer tarafta Şii bir devlet yer almaktadır. Bu iki devletin çatışmasını Türkiye İslamcılarının nasıl yorumladığı araştırma konumuz için fayda sağlayacaktır. Fakat elimizdeki kaynakları incelediğimizde söz konusu çatışma hakkında İslamcı dergilerin taraf olmadıkları sadece bölgedeki gelişmeleri inceleyip bilgi verdikleri görülmektedir.

3.4.1. Haksöz Dergisi

1998 yılında yayınlanan 91. sayısında Taliban'a iki yerde değinilmektedir. İlki Afganistan ve İran arasındaki gerilimi konu alan "İran-Afganistan Sınırında Savaş Hazırlığı" başlıklı yazıdır. Bu yazıda daha çok iki ülke arasındaki siyasi krizden bahsedilmektedir.[266]

3.4.1.1. "Taliban ve Yeni ABD Stratejisi"-İslam Özkan[267]

Haksöz dergisinin Ekim 1998 yılının 91. sayısında yayınlanmıştır. Yazar giriş kısmında Taliban'ın ortaya çıkışını çıkarlar için çatışan İslami grupların basiretsiz politikalarının sonucu ortaya çıkan bir ürün şeklinde yorumlamaktadır. Yazar Afganistan'daki karışıklığın sadece çatışan İslami gruplar yüzünden olmadığını, bölgenin geniş maden kaynaklarına sahip olmasından dolayı birçok ülkenin karışıklığa sebebiyet verdiğini ifade etmiştir.

---

[265] "İDP - İslamcı Dergiler Projesi" (Erişim 23 Şubat 2023).
[266] Haksöz, "İran-Afganistan Sınırında Savaş Hazırlığı", *Haksöz* 91 (Ekim 1998), 33.
[267] İslam Özkan, "Taliban ve Yeni ABDn Stratejileri", *Haksöz*, (10.1998).

Yazıda Afganistan'da hâkimiyet kurmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri'nin Taliban'ı kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp kullanmadığı da değerlendirilmektedir. Yazar bazı noktalarda Taliban'ın ABD Devleti ile çatıştığını fakat Taliban'ın hızlı bir şekilde silah desteği alması, Taliban'ın İran Devletine karşı sert bir tavır takınması, ABD heyetlerinin Taliban ile görüşmesi gibi konulara dikkat ederek Taliban'ın kimin safında yer aldığını anlamanın zor olmadığını ifade etmektedir. Yazar Taliban'ın Afgan topraklarında yapmış olduğu faydaların bu gerçeği değiştirmediğini eklemektedir.

Yazar, Taliban'ın dini sadece bireysel ibadet yönüyle önceledığini bunun yanında Taliban'ın İslami bir siyasete, yönetim biçimine sahip olmadığını ifade etmektedir. Taliban'ın ABD ve İsrail hakkında hiçbir olumsuz açıklamada bulunmayıp İran'a karşı düşmanlık beslemesi Taliban'ın kimlerin çıkarlarına hizmet ettiğini sordurmaktadır. Yazının son kısmında Türkiye'nin Afganistan stratejisinin daha çok Afganistan'da yaşayan Özbekler üzerinden olduğu ifade edilmektedir. Yazıdan anlaşılacağı üzere yazar Taliban'ı ABD Devletinin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir grup şeklinde görmektedir.

3.4.2. "Afganistan'da Ateşkes"-Vahdet Dergisi[268]

Vahdet dergisinin 1998 Mayıs tarihli 20. sayısında küçük bir yazı olarak yayınlanmıştır. Yazıyı kimin yazdığı belirtilmemiştir. Taliban'ın ortaya çıkışında ABD ve Pakistan devletlerinin önemli bir rolü olduğu ifade edilmiştir. Taliban'ın ilk ortaya çıktığı sıralarda Afganistan'daki çatışmayı bitirme amacında olduğu fakat ilerleyen süreçte kendilerinin bu çatışmada bir taraf oldukları söylenmiştir.

Taliban'ın ABD öncülüğünde bir ateşkes ilan ettiği belirtilmiştir. Burada yazar dün çatışmaları körükleyen ABD'nin bugün ateşkes ilan etmesine büyük bir tereddütle baktığını ifade etmektedir. Bu yazıda Taliban ve ABD'nin yakın bir ilişki içerisinde oldukları ifade edilmektedir.

3.4.3. 1998 yılında Taliban'a değinilen diğer dergiler

Altınoluk dergisinin Eylül 1998 yılında yayınlanan 151. sayısında Taliban'ın ilerleyişi ve ülkenin neredeyse tamamını kontrol altına aldıklarına değinilmiştir.[269] Bu yazıda Taliban

[268] "Afganistan'da Ateşkes", *Vahdet*, (Mayıs 1998), 13.
[269] Altınoluk, "Afganistan'da Taliban Bilmecesi", *Altınoluk* 151 (Eylül 1998), 54.

hakkında herhangi bir eleştiri ve değerlendirme yapılmamıştır. Makalede ülkelerin Taliban'a karşı nasıl hareket ettiklerine değinilmiştir.

İktibas dergisinin Haziran 1998 yılında yayınlanan 16. cilt 234. sayısında Taliban hakkında tercüme bir yazı bulunmaktadır.[270] Ahmet Muvaffak Zeydan'ın Taliban hakkındaki yazısı Ahmet Rana tarafından Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Yazar Türk olmadığı için yazının incelemesini buraya almadık.

Yörünge dergisinin 4-10 Ekim 1998 yılında yayınlanan 397. sayısında Taliban'ın dolaylı olarak değinildiği bir yazı yer almaktadır.[271] Bu yazıda ABD'nin Orta Asya'da petrol çıkarları anlatılmaktadır. Taliban hakkında bir değerlendirme yapılmadığı için buraya almadık.

Umran dergisinin Eylül 1998 yılında yayınlanan 49. sayısında İslam dünyasının incelendiği bir yazı bulunmaktadır.[272] Bu yazının bir bölümünde Afganistan'dan da bahsedilmektedir. Yazı da daha çok Taliban'ın İran başta olmak üzere diğer ülkelerle ilişkisi incelenmektedir. Taliban hakkında bir değerlendirme yapılmadığı için buraya almadık.

İlkadım dergisinin Ekim 1998 yılında yayınlanan 123. sayısında küçük bir köşe yazısı şeklinde Talibana değinilmektedir.[273] Rusya işgali sırasında büyük bir iftihar konusu olan Afgan topraklarının şimdilerde utanç kaynağı olduğuna değinilmektedir.

Genç Birikim dergisinin Ekim-Kasım 1998 yılında yayınlanan 6. sayısında İran ve Afganistan arasındaki gerginliği anlatan uzun soluklu bir yazı bulunmaktadır.[274] Yazar bu yazıda daha çok iki ülke arasındaki ilişkilere değinmiştir. Bu yüzden Taliban hakkında bir yorum yapılmamıştır.

3.5. 1999 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

Bu yıl İslamcı dergilerde Taliban hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece Misak ve Altınoluk dergilerinde yayınlanan iki makaleye ulaşabildik. Taliban'ın 1997 yılından

---

[270] Ahmed Muvaffak Zeydan, "Afganistan: ABD'nın Tasarıları 'Taliban'ı Görüş Ayrılığına İtiyor", *İktibas*, (06.1998), https://katalog.idp.org.tr/pdf/12295/18894.
[271] Yörünge, "Ersümer At Yarışlarında!", *Yörünge* 397 (04 Ekim 1998), 39.
[272] Mustafa Özcan, "Ayın Panoraması / İslam Dünyası", *Umran* 49 (Eylül 1998), 61.
[273] Ahmet Hunluoğlu, "Afganistan Anlaşmazlığı", *İlkadım* 123 (Ekim 1998), 33.
[274] Nisa Nur Kul, "Afganistan-İran Gerginliğinin Anatomisi", *Genç Birikim* 6 (Kasım 1998), 12.

sonra Afgan topraklarının çoğuna hükmetmesi ve bundan dolayı ele geçirilecek bölgelerin azalması Taliban'ın medyada yer alan popülerliğinin azalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi içerisinde problemleri bulunmaktaydı. Bu problemler İslamcı Dergilerde gündeme gelen konuların değişmesine sebebiyet vermiştir. İslamcıların bu yıllarda Taliban'a gündemlerinde az yer vermesinin sebebinin Türkiye'nin 28 Şubat sürecinin yaşamasından kaynaklı olduğunu düşünmekteyim.

Misak Dergisinin Haber-Yorum başlığı kısmında Taliban'ın Usame Bin Ladin'i teslim etmeyeceğine dair bilgilendirici bir yazı bulunmaktadır.[275] Bu yazıda Usame Bin Ladin konusunda Taliban'ın Birleşmiş Milletlere verdiği cevap değerlendirilmiştir. Taliban hakkında bir değerlendirme yapılmamıştır.

Beytullah Demircioğlu'nun ise Altınoluk dergisinde Afganistan'da yaşanan gelişmeleri değerlendirdiği kısa bir yazısı bulunmaktadır.[276] Bu yazıda Birleşmiş Milletlerin Afganistan'da barışı sağlamak için Türkmenistan'da bir görüşme gerçekleştirdiğine değinilmiştir. Yazıda Taliban hakkında bir değerlendirme yapılmayıp sadece barış görüşmesinden bahsedilmiştir.

3.6. 2000 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

Bu yıl bir önceki yıl olduğu gibi Taliban hakkında fazla bir kaynak bulunmamaktadır. Yukarıda bahsedilen sebeplerin bu yıl için de geçerli olduğu kanaatindeyiz.. Taliban hakkında ulaşabildiğimiz iki yazı bulunmaktadır. Bunların ilki Gerçek Hayat dergisinde yayınlanmış birkaç cümlelik bilgilendirme yazısıdır.[277] Burada Taliban'ın Birleşmiş Milletler ofisini kapatmayı planladığı söylenmiştir.

İkinci yazı ise Misak dergisinde Fatih Nuristani ile yapılan bir röportajdır.[278] Bu röportajda Taliban hareketi üzerine değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Taliban hareketi ortaya çıkışından itibaren genel olarak değerlendirilmiştir. Araştırma konumuz Türkiye İslamcılarının Taliban'a bakış açısı olduğu için bu röportaja burada yer vermedik.

---

[275] Misak, "Taliban'ın Birleşmiş Milletler'e Cevabı: 'Usame Bin Ladin'i ABD'ya Teslim Etmeyeceğiz'", *Misak*, (11.1999).
[276] Beytullah Demircioğlu, "Afganistan'da Barış İçin Yeni Bir Deneme", *Altınoluk* 158 (Nisan 1999).
[277] "Taliban: Baskılar Artarsa BM Ofisini Kapatırız", *Gerçek Hayat* 9 (22 AraİKİlık 2000), 18.
[278] "Afganistan'ın Siyasi Kimliği Ve Taleban Hareketi", *Misak* 19/112 (Mart 2000), 16.

3.7. 2001 Yılında İslamcıların Taliban Algısı

Taliban'ın bu yıl popülerliğinin artmasına sebep olan iki olay vardır. İlki Taliban'ın Bamyan 'da bulunan tarihi Buda heykellerini yıkmasıdır. Taliban bu heykelleri put olarak algılamıştır ve yıkılmasına karar vermiştir. Bu olay o dönemde çok tartışılmıştır. Bir tarafta Müslümanların başka dinlere karşı saygılı olduğu ifade eden ve Buda heykellerin yıkılmasını hoş görmeyen Müslümanlar bulunurken diğer tarafta yıkılmasının doğru olduğunu savunan Müslümanlar bulunmaktaydı. 2001 yılının ilk aylarında gerçekleşen bu olay Taliban'ın zihin dünyası anlamak adına önemlidir.

Bu yıl gerçekleşen en önemli olay ise ABD'de ki Dünya Ticaret Merkeze hava korsanları tarafından kaçırılan bir yolcu uçağının çarpmasıdır. Bu çarpma sonucu 2977 kişi hayatını kaybetmiştir.[279] ABD hükümeti bu saldırının sorumlusu olarak Usame Bin Ladin'i göstermiştir. O sıralarda Taliban'ın korumasında olan Usame Bin Ladin'i ele geçirmek için Afganistan'a askeri bir müdahale başlatmıştır. Taliban hükümeti bu askeri müdahaleyle Afganistan'daki iktidarını kaybetmiştir.

Bu olaylar bu yıl gerçekleştiği için Taliban hakkında yazılmış birçok makale ve yazı bulunmaktadır. 1997 yılından sonra popülerliğini kaybeden Taliban bu yıl tekrardan Türkiye İslamcılarının gündemine oturmuştur. İslamcı dergilerde Taliban'ın konu edildiği yüz on bir bahis vardır. Burada bu bahislerin hepsini işlemeyeceğiz. Haber veya bilgilendirme yazılarından ziyade Taliban hakkında değerlendirmede bulunan, fikir beyan edilen yazıları önceleyeceğiz.

3.7.1. Gerçek Hayat Dergisi

Gerçek Hayat Dergisi 2001 yılında elli yedi yerde Taliban'a değinmiştir. Bu yazılar arasında birkaç cümlelik bilgilendirici ifadeler olmakla birlikte birkaç sayfayı içine alacak uzunlukta makaleler, röportajlar da bulunmaktadır.

Dergi Afganistan'da yaşanan gelişmeleri daha çok ABD üzerinden değerlendirmektedir. ABD'nin 11 Eylül saldırısından sonra İslam'ı bir hedef haline getirmesi üzerine çokça durulmuştur. 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak Usame Bin Ladin'in gösterilip bedelinin Afgan halkına ödetilmesi derginin değindiği ana temalardan biri olmuştur.

[279] "11 Eylül saldırıları: Nasıl düzenlendi, kaç kişi öldü, sonrasında ne oldu?", *BBC News Türkçe* (06 Eylül 2021).

ABD ve Taliban'ın taraf olduğu çatışmalarda bir Müslüman olarak ABD Devletinin yanında yer alınmaması gerektiği kanaatinde olmuşlardır. Kâfire karşı Müslüman'ın yanında durulması gerektiğini düşünerek ABD ve Taliban çatışmasında Taliban'a yakın duran ve destekleyen bir üslup kullanmışlardır. Fakat bu söylem bütün unsurlarıyla Taliban'ı destekledikleri anlamına gelmemektedir.

Şöyle ki; Derginin fikir yapısı Taliban ile birebir örtüşmemekle birlikte ABD işgali yıllarında bir Müslüman olarak Müslümanların yanında yer alınması gerektiğini düşünerek açıklamalarda bulunmuşlardır.

Gerçek Hayat dergisinin 2001 yılında Taliban hakkında yazılmış çok fazla metin olduğu için buraya incelemelerimiz sonucunda alınmasını uygun gördüğümüz metinleri alacağız. Aksi halde bütün metinleri buraya almak tezin çok uzamasına ve gereksiz detaylara girilmesine sebebiyet verecektir.

3.7.1.1. "Madalyonun Öteki Yüzü"-Hakan Albayrak

Gerçek Hayat dergisinin 26 Ekim 2001 yılında 53. sayısı olarak yayınlanan sayısında yer alan yarım sayfalık bir yazıdır[280]. Yazının giriş kısmında Afganistan'da doktor olarak görev yapan Japon Tetsu Nakamura'nın Taliban'ın Afganistan halkı tarafından desteklendiğinin ve Taliban yönetiminden bir şikâyeti olmadığı yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir. Nakamura aynı zamanda hastanede birçok Afgan kadının çalıştığını da ifade etmiştir. Yazarın bu açıklamalara yer vermesinin sebebi Taliban'ın medyaya yanlış lanse edildiğini göstermektir.

Nakamura'nın bu açıklamalarına yer verildikten sonra yazarın ilk kurduğu cümle Taliban'ın Türkiye halkıyla uyuşamayacağıdır. Fakat aynı şeyin Afgan halkı için geçerli olmadığını, Afgan halkının Taliban ile uyuşabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir.

Hakan Albayrak 'ın bu açıklaması Türkiye İslamcılarının düşüncesini değerlendirmek açısından önemlidir. Bir taraftan Taliban'ın ülkemiz ile uyuşamayacağını ifade ederken diğer taraftan Taliban'ın Afgan halkıyla bir uyum yakalayabileceği düşünülmektedir. Kanaatimizce bu tespit aslında derginin Taliban hakkındaki genel yaklaşımını yansıtmaktadır. Çünkü bu tespitte bir taraftan Taliban ile bir yakınlaşma söz konusuyken

[280] Hakan Albayrak, "Madalyonun Öteki Yüzü", *Gerçek Hayat* 53 (26 Ekim 2001), 5.

diğer taraftan bir ayrışma söz konusudur. Her ne kadar Taliban mezhepsel olarak Türkiye ile aynı inanca sahip olsa da kültürel, tarihi, toplumsal, ırksal farklılıklar bulunmaktadır. Yazar bu farklılıkların farkında olarak Taliban'ın Türkiye kültürüyle uyuşmayacağını fakat Afgan halkı ile uyuşabileceğini ifade etmiştir.

3.7.1.2. "Afganistan'da Bir Dönem Kapandı"-Ahmet Emin Dağ [281]

Gerçek Hayat dergisinin 14 Aralık 2001 tarihinde yayınlanan 60. sayısında yer almıştır. Dergide aynı yazarın Afganistan ile alakalı arka arkaya birkaç yazısı bulunmaktadır. Bu yazılarda ABD'nin Afganistan'a müdahalesinden sonra Bonn'da kurulan yeni Afgan hükümeti üzerine değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Taliban'ın değerlendirildiği kısım ise burada inceleyeceğimiz yazıdır.

Ahmet Emin Dağ 1994 yılından itibaren Afganistan'da faal olan Taliban'ın ABD'nin askeri müdahalesiyle artık Afgan topraklarından uzaklaştırıldığını ifade etmiştir. Taliban'ı yedi yıllık kazanımının beş haftalık savaşta kaybedildiğini belirtmiştir. Fakat Taliban'ın tüm yönetimini kaybetmesine rağmen savaşı bırakmayacağının da altı çizilmiştir.

Afganistan halkının "Afganlıları kiralayabilirsiniz fakat satın alamazsınız." Sözüne yer verilmiştir. Yazar Taliban'ın bir dönem kiralandığını fakat asla satın alınamadığını düşünmektedir. Taliban'ın yönetimi kaybetmesi sadece Orta Asya'da değil bütün dünyada bir değişim getireceğini düşünmektedir. Çünkü Taliban İslami oluşumlara ev sahipliği yapan bir hükümetti.

Yazar bir dönem Taliban'ın düşmanı olan devletlerle iş birliği yaptığını ve desteklendiği kabul etmektedir. Fakat bu iş birliğinde Taliban'ın satın alınmadığı sadece bahsi geçen devletler tarafından desteklendiğini düşünmektedir. Yazarın kurmuş olduğu cümlelerden ve seçilen kelimelerden anlaşılacağı üzere Taliban'ın Afgan topraklarında müdahaleye uğramasından rahatsızlık duyulmaktadır. Taliban'dan sonra kurulan yeni hükümete kukla sıfatının eklenmesi de buna işarettir. Ahmet Emin Dağ bu yazısında Taliban'ın ABD askeri müdahalesine uğrayarak Afganistan'dan çıkarılmasına neden sıcak bakmadığına dair bir açıklamaya yer vermemiştir.

[281] Ahmet Emin Dağ, "Afganistan'da Bir Dönem Kapandı", *Gerçek Hayat* 60 (14 Aralık 2001), 24.

3.7.1.3. “ABD’nin Uyuşturan Yalanı” [282]

Gerçek Hayat dergisinin 2 Kasım 2001 yılında yayınlanan 54. sayısında çıkmıştır. Yazıyı kimin yazdığı belirtilmemiştir. Yazı da Taliban’ın uyuşturucuya karşı olan siyasetinden bahsedilmiştir. ABD başta olmak üzere birçok Batı ülkesinde ve ülkemizde Taliban’ın uyuşturucu ürettiğine dair birçok haber yapıldığı ifade edilmiştir. Fakat aslında Taliban’ın uyuşturucuyla mücadele konusunda en önde gelen hükümetlerden biri olduğu ifade edilmiştir. “ Hem Müslüman’ım diyorlar hem de uyuşturucu satıyorlar.” Sloganının Taliban’ı karalamak için kullanıldığı düşünülmektedir. Yazar, Molla Ömer’in emriyle Taliban kontrolündeki bölgelerde kaçak afyon üretiminin %70’nin yasaklandığını belirtmektedir. Buna karşı ABD desteği alan Kuzey İttifakı’nın uyuşturucu ticareti ile para kazandığı ifade edilmekte ve ABD’nin niye buna göz yumduğu sorulmaktadır.

Afganistan’da kaçak Afyon üretimi meselesi Taliban ile sıkça irtibatlandırılan bir konudur. Bizimi burada amacımız Taliban’ın gerçekten böyle bir şeye izin verip vermediğini araştırmak değildir. Bizim amacımız bu konu karşısındaki Türkiye İslamcıların tutumunun ne olduğudur. Çünkü afyon dinimizce haram kabul edilmektedir. Yönetim biçimini şeriat olarak belirleyen Taliban’ın bu haram karşısında takındığı tavrı Türkiye İslamcılarının nasıl yorumladığı önemlidir.

Bu yazıda görüleceği üzere Taliban’ın Afyon üretimine izin verdiğine dair açıklamalar kabul edilmemiştir. Taliban’ın böyle bir afyon üretimine izin vermediği hatta daha çok bununla mücadele ettiği üzerinde durulmuştur. Taliban ve afyon üretimi konusu Taliban’ın böyle bir afyon üretmediği savunularak en baştan tartışmaya girilmeden kapatılmıştır.

3.7.1.4. “CNN Türk Muhabiri Kaya Heyse Ayağının Tozuyla Afganistan'ı Anlattı: Halk Taliban'ı Arıyor.” [283]

Gerçek Hayat dergisinin 21 Aralık 2001 yılında yayınlanan 61. sayısında yer almaktadır. ABD’nin Afganistan’a müdahalesini yerinde gözlemleme şansı bulan Kaya Heyse ile yapılan bir röportajdır. Kaya Heyse ABD’nin müdahalesinden sonra hemen Afganistan’a gitmiş ve Afgan halkının durumunu anlamaya çalışmıştır. O yıllarda Afganistan’da

[282] “ABD’nin Uyuşturan Yalanı”, *Gerçek Hayat* 54 (02 Kasım 2001), 4.
[283] Meryem Gayberi, “CNN Türk Muhabiri Kaya Heyse Ayağının Tozuyla Afganistan’ı Anlattı: Halk Taliban’ı Arıyor”, *Gerçek Hayat* 61 (21 Aralık 2001), 16.

bulunan birçok yabancı gazeteci bulunmaktadır. ABD'nin Afganistan'da nasıl bir harekât yürüttüğünü, bu harekâta Afgan halkının nasıl tepkiler verdiğini doğrudan bir Türk gazeteciden duymak araştırmamız açısından değerlidir.

Kaya Heyse röportajında Afganistan'da yaşanan olaylara genellikle ABD merkezli bakıldığını fakat işin bir de Taliban yönü olduğunu düşünerek Afganistan'a gitme kararı aldığını ifade etmiştir. Yani olayları tek taraftan değil iki taraf açısından değerlendirmek istemiştir. Aynı zamanda Afganistan'da yaşanan gelişmelerde bilgi kaynağı olarak daha çok ABD kanalları referans alındığı için toplumu yerinde gözlemleyerek kaynağa vasıtasız ulaşmak istediği belirtmiştir.

Kaya Heyse'ye kadınlar ile alakalı bir soru sorulduğunda Taliban'ın kadınları eğitim ve çalışma hayatından uzaklaştırdığı fakat medya tarafından abartıldığı kadar bir durum olmadığını ifade etmiştir.

Uyuşturucu ile alakalı bir soru sorulduğunda ise Taliban'ın iktidarda bulunduğu yıllarda Afganistan'daki afyon üretimini yüzde doksan beş oranında azalttığını fakat bunun medyaya hiç yansımadığını ifade etmiştir.

ABD'nin sadece Taliban askeri üslerini hedef alıyoruz açıklamalarının doğru olmadığını ifada etmiştir. Çünkü Taliban'ın askeri üstleri diye gösterilen merkezlerinin aslında bizim anladığımız şekilde olmadığını ifade etmiştir. Askeri üs diye hedef alınan yerler birkaç araç ve Taliban militanından oluşmaktaydı. Bunların da belli bir yeri yoktu. Çarşıda mahallede her yer de bu tarz bir grup görülebilirdi. ABD bu grupları askeri üst olarak değerlendirmiş ve imha etmiştir. Fakat bu gruplar halkın içerisinde olduğu için Afgan halkından birçok kişinin de bu saldırılardan etkilendiğini ifade etmiştir.

Kaya Heyse Taliban'ın halka bir şekilde güvenlik sağladığını, fakat ABD müdahalesinden sonra bu kısmi güven ortamının ortadan kalktığını bundan dolayı da Afgan halkının Taliban'ı geri istediğini ifade etmiştir.

3.7.1.5. "Afgan Eliyle Afgan Temizliği" -Ahmet Emin Dağ[284]

Gerçek Hayat dergisinin 30 Kasım 2001 tarihinde yayınlanan 58. sayısında yer almaktadır. Yazıda ABD'nin desteğiyle bölgede Taliban'ı tasfiye eden Kuzey İttifakına

[284] Ahmet Emin Dağ, "Afgan Eliyle Afgan Temizliği", *Gerçek Hayat* 58 (30 Kasım 2001), 24.

değinilmiştir. Türk İslamcılarının Taliban karşıtı Kuzey İttifakını nasıl değerlendirdikleri konumuz açısından değerlidir.

Bilindiği üzere ABD'nin askeri müdahalesinde sahada asıl müdahaleyi Kuzey İttifak'ı yapmıştır. Yazıda bu güçlerin bölgeden Taliban'ı tasfiye ederken çok ağır zulümler yaptığına dikkat çekilmiştir. Hatta bu işkence ve ölümlere Uluslararası Af Örgütünün dahi sesiz kalamadığını, bu kontrolsüz öldürmelerin son bulması için açıklama yaptığını ifade etmiştir. Kuzey İttifak'ın içerisinden Abdürreşid Dostum ve Rabbani'nin isimleri özellikle zikredilmiştir. Bu yazıda Taliban mazlum Kuzey İttifak'ı ise zalim olarak görülmektedir.

3.7.2. İktibas Dergisi

3.7.2.1. "Taliban Neyin Sembolüdür?"-M. Kürşad Atalar [285]

İktibas dergisinin Nisan 2001 yılında çıkan 19. cilt 268. sayısında yer almıştır. Yazıda Taliban ve Taliban zihniyetinde olan yapılar ağır bir şekilde eleştirilmektedir.

Yazar Taliban'ı uluslararası güçlere hizmet etmesi yönüyle Suudi rejimine benzetmektedir. Nasıl ki Suudi rejimi önce İngilizlerin daha sonra ABD'nin çıkarlarına hizmet etmesine karşılık bölge hâkimiyetini elinde tutmuşsa Taliban'ın da bunun benzeri bir şeklide bölge hâkimiyetini elinde tuttuğu düşünülmektedir. Afganistan'da siyasal İslam yönetimi hâkim olmasın diye dış ülkelerin çıkarlarına hizmet eden Taliban rejiminin uluslararası hükümetler tarafından iktidara getirildiği düşünülmektedir.

Yazar Taliban'ı sadece bir rejim olarak görmemektedir. Taliban ona göre bir zihniyetin adıdır. Bu zihniyet ise yobazlık, donukluk ve dar kafalılıktan oluşmaktadır. Bu zihniyetin sonucu olarak Taliban'ın şekilci ve kuralcı bir hale geldiği düşünülmektedir. Yazar Taliban'ın bu durumunu "Taliban-ı bi idrak" olarak formüle etmektedir.

Yazar insanların Taliban gibi hayata bakmamaları için mezhep taassubundan ve tasavvuf şirkinden kurtulması gerektiğini düşünmektedir. Yazar tasavvufu şirk olarak görmektedir. Tasavvufi yapıların hepsini Taliban'a benzetmektedir.

---

[285] M.Kürşad Atalar, "Taliban Neyin Sembolüdür?", *İktibas* 19/268 (Nisan 2001), 25.

3.7.2.2. “Sihri Bozulan ABD; Taliban, Yeniden Afganistan”-Bahattin Yıldız[286]

İktibas dergisinin Ekim 2001 yılında çıkan 19. cilt 274. sayısında yayınlanmıştır. Bahattin Yıldız Afganistan’ın Ruslar tarafından işgal edildiği yıllarda Afganistan’da bulunmuş bir kişidir. Bu yazıda İkiz kulelere yapılan saldırıyı incelemektedir. Usame ve ekibinin böyle bir saldırı yapabileceğini düşünmemektedir. Çünkü yazara göre İkiz kuleler saldırısı profesyonel planlanmış bir saldırıdır. Yazar uçağın kaçırılması dâhil olmak üzere, uçağın radarlara takılmadan ikiz kuleler önüne gelmesini ve en sonunda kulelere çarpması Usame’nin yapabileceği türden bir saldırı olarak görmemektedir. Bu saldırının daha kapsamlı örgütler tarafından yapıldığını düşünmektedir.

Yazar bu saldırının Avrupa ve ABD’de İslam’ın hızlı yayıldığı bir döneme denk gelmesine dikkat çekmektedir. Birçok ülkeden örnekler vererek İslam’ın hızlı bir şekilde yayıldığını söylemektedir. İslam’ın kabulünün hızlı olduğu bir dönemde bu tarz bir eylem yapılarak İslam’ın karalanmaya çalışıldığı düşünülmektedir.

3.7.3. 2001 Yılında Taliban’a Değinen Diğer Dergiler

Genç Birikim dergisi 2001 yılında beş yerde Taliban’a değinmektedir. Bunlar arasında Hüseyin Öztürk’ün 35. sayıda başlayıp devamını 36. sayıda getirdiği uzun soluklu araştırma yazısı dikkat çekicidir. Yazar bu araştırmasında Buda heykellerinin Taliban tarafından yıkılmasından hareketle İslam’da put yıkmanın hükmünü açıklamıştır. Kuran’dan, sünnetten, sahabeden ve âlimlerden birçok delil getirmiştir. Put yıkma konusunda farklı görüşlere sahip kişilerinin yorumlarına da yer vermiştir. Araştırma her ne kadar Taliban’ın yapmış olduğu bir faaliyet sonucu hazırlanmış olsa da Taliban hakkında değerlendirmeye girilmemiştir. Sadece İslam’ın put yıkmasına karşı olan tutumları delillerle açıklanmıştır.

Genç Birikim dergisinde kayda değer olan bir diğer yazı ise Abdullah Bera’nın kaleme aldığı “İşgale Uğrayan Ülke Afganistan ”‘dır.[287] Yazıda daha çok Afganistan hakkında bilgi verilmektedir. Afganistan tarihinden ve kültüründen bahsedilmektedir. Yazının son kısmında ise ABD’nin kişisel çıkarları için Afganistan’ı işgal ettiği ifade edilmektedir. ABD’nin asıl amacının Afganistan’ı iktidarsızlaştırma olduğu bunun önündeki en büyük

[286] Bahattin Yıldız, “Sihri Bozulan ABD; Taliban, Yeniden Afganistan”, *İktibas* 19/274 (Ekim 2001), 38.
[287] Abdullah Bera, “İstilaya Uğrayan Ülke Afganistan”, *Genç Birikim* 39 (Kasım 2001), 15.

engelinse Taliban olduğu düşünülmektedir. Yazının sonunda Müslümanlara birlik çağrısı yapılmaktadır. Kâfire karşı mücadele veren Afganistan'ın her türlü imkânla desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

SONUÇ

Afganistan stratejik konumda bulunması sebebiyle birçok devlet tarafından işgale uğramış ve ele geçirilmiştir. Ahmet Şah Dürrani'nin milli Afgan devletini kurmasından sonra da bu durum değişmemiştir. Milli Afgan Devletleri döneminde Afganistan üç önemli işgale uğramıştır. Afganistan'ın ikinci işgali olan Sovyet işgali Taliban'ın ortaya çıkışında önemli bir yer edinmiştir. Afgan halkı Sovyetlerin varlığından rahatsızlık duyarak bir cihad başlatmıştır. Bu yıllarda Afganistan'daki bütün ihtilaf bir kenara bırakılarak ortak düşmana karşı birleşme sağlanmıştır. Bu cihada sadece Afganlılar değil dünyanın dört bir tarafından Müslümanlar akın etmiştir. Afgan cihadı Müslümanlar için büyük bir gurur kaynağı olmuştur. Mücahitlerin direnişi sonucunda Sovyetler on yılın ardından Afganistan'dan çekilme kararı almıştır. Fakat geride büyük bir yıkım kalmıştır. Zor şartlar altında geçimini sağlayan Afgan halkı, Sovyetlerin işgaliyle daha da zor bir yaşam sürmeye başlamıştır.

Afgan halkının zorlu yaşamı Sovyetlerin ülkeden çekilmesiyle bitmemiştir. İşgal sırasında sırt sırta savaşan mücahitler Sovyetlerin çekilmesiyle iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Bundan dolayı ülkede merkezi bir otorite sağlanamamıştır. Mücahit liderler savaş ağalarına dönüşmüş ve bölgesel hâkimiyet kurmuşlardır. Merkezi bir otoritenin olmaması ülkede karışıklığa sebebiyet vermiştir. Rüşvet, tecavüz, adam kaçırma, yol kesicilik, haşhaş ekimi ve kullanımı, gasp, silah ticareti gibi suçlar Afganistan'da normal hale gelmiştir. Mücahit liderlerin merkezi otorite kuramayarak birbirleriyle savaşması her geçen gün Afganistan'ı yaşanmaz hale getirmiştir.

Anarşinin ülkeyi boğduğu bir dönemde Taliban, Molla Ömer önderliğinde huzur ve güveni tekrardan sağlama sloganlarıyla Kandahar'da ortaya çıkmıştır. Merkezi otoritenin olmayışından ve siyasilerinin kavgalarından yararlanarak hızlıca ülke hâkimiyetini ele geçirmişlerdir. Taliban iktidarı merkezi bir otorite kurarak ülkedeki anarşinin önüne geçmeyi başarmıştır. Fakat kurdukları hükümet zamanla ülkeyi başka bunalımlara sokmuştur. Bunalımın altında temel iki neden bulunmaktadır. Taliban'ın Peştun milliyetçiliği ve günümüz gerçeklerini göz ardı eden şeriat anlayışlarıdır.

Taliban'ın yedi yıllık iktidar süresince küresel çevreler tarafından en çok eleştirilen politikası kadınlar hakkındaki tutumlarıdır. Kadınların iş hayatına, eğitim ve öğretim

hakkına, giyim ve kuşamına getirilen sınırlamalar küresel çevreler tarafından kadınların özgürlüğünün elinden alınması şeklinde anlaşılmıştır.

Türkiye İslamcıları da Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Mezhepsel birliktelik İslamcıların Afganistan'da yaşananları takip etmelerinde önemli bir etmen olmuştur. Afgan cihadı yıllarında Türkiye'den Afganistan'a giden birçok isim olmuştur. Fakat Sovyetlerin çekilmesiyle Afganistan'da yaşananlar Türkiye İslamcıları tarafından esefle takip edilmiştir. Savaş ağaları arasında ölüm kalım savaşı veren Afgan halkının zorlu yaşamı Türkiye İslamcılar için büyük bir hüzün kaynağı haline gelmiştir. Bundan dolayı Türkiye İslamcıları huzur ve güven sloganlarıyla ortaya çıkan Taliban'ı yakından takip etmeye çalışmışlardır.

Taliban'ın ilk ortaya çıktığı yıllarda İslamcılar, Taliban'ı anlama çabası içerisinde olmuştur. İlerleyen yıllarda ise İslamcıların üzerinde sıklıkla durduğu husus Taliban'ın şeriat anlayışı olmuştur. İslamcıların çoğunluğu Taliban'ın şeriat anlayışını eleştirmektedir. Taliban'ın şeriat anlayışının Türkiye'deki laiklere zemin hazırladığını düşünmektedirler. Çünkü laikler Taliban'ın faaliyetlerini örnek göstererek şeriatın çok kötü ve yanlış bir yönetim biçim olduğunu lanse etmekteydiler. Türkiye İslamcıları bu hususun üzerinde sıkça durmuşlardır. İslamcılar bir taraftan Taliban'ın yanlış şeriat anlayışı eleştirirken diğer taraftansa laiklere karşı doğru şeriatın savunmasını yapmışlardır.

İslamcılar, Taliban'ın yanlış şeriat anlayışlarını eleştirmekle beraber Taliban'ın medyaya olduğundan fazla yansıtıldığını düşünmektedirler. Bunun sebebinin ise Avrupa ve Amerika'da yükselişe geçen İslam'ın şiddet ve kabalık olarak lanse edilmeye çalışılmasıdır. Medyanın İslam'ın itibarını zedelemek için Taliban'ın objektif yansıtılmadığını düşünmektedirler.

Türkiye İslamcıların üzerinde sıkça durdukları bir diğer husussa Taliban'ın Amerika Devletiyle olan ilişkileridir. Taliban'ın Amerika Devletiyle sıkı bir irtibatı olmuştur ve bu irtibat İslamcıları rahatsız etmiştir. Taliban'ın ülkeyi kontrol etme yolunda ilerleyişinin arkasında Amerika'nın olduğunu düşünmüşlerdir. Bundan dolayı Taliban'a karşı mesafeli durmuşlardır. Taliban'ın Amerika Devletiyle arasının bozulmasından sonra İslamcıların bu tutumu da değişecektir.

Türkiye İslamcıları Afganistan'daki gelişmeleri Afgan halkının yaşantısıyla değerlendirmiştir. Afgan halkının çilesi her fırsatta makalelerde yer almıştır. Taliban'a da bu cihetle bakılmıştır. Afgan halkının umut beklediği bir anda Taliban'ın ortaya çıkması Türkiye İslamcılarını da umutlandırmış daha sonra Taliban'ın uygulamalarından dolayı halkın mağdur edilmesi Türkiye İslamcılarının da Taliban hakkında fikirlerinin değişmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye İslamcıları Taliban'ın ilk iktidar yıllarını kapsayan 1994-2001 yılları arasında bilgisini daha çok yazılı kaynaklar üzerinden edinmiştir. O yıllarda Türkiye'den Afganistan'a giden kişi sayısı çok azdır.

Önemli bir husus olan Raşid Dostum faktörünü de zikretmek gerekmektedir. Rus işgalinden bu yana Özbeklerin lideri konumunda olan Raşid Dostum, Taliban'ın aktif olduğu yıllar da Türkiye'den desteklenmiştir. Türkiye devleti aynı dini aynı mezhebi ve aynı etnik kimliği paylaştığı Dostum'u desteklemesi Türkiye İslamcılarının Taliban ile bir yakınlığa girememesine sebebiyet vermiş olabilir. Türkiye İslamcılarının Taliban'a yapmış olduğu eleştiriler incelendiğinde yerinde ve makul eleştiriler yapılması Dostum'un Türkiye hükümeti tarafından desteklenme etkisinin fazla olmadığını göstermektedir. Fakat yine de bu durumun bilinmesi araştırmamızın doğru bir neticeye ulaşması açısından önemlidir.

Araştırmamızda kaynak olarak kullandığımız dergileri Taliban'a yaklaşım biçimlerini referans alarak dört madde halinde sınıflandırabiliriz;

1.) Taliban'ı aşırı ve yapay olarak gören dergiler: Değişim, Vahdet, Sebat, İktibas dergileri.

2.) Taliban'ın faaliyetlerini onaylamamakla birlikte Taliban'a karşı daha yapıcı yaklaşan dergiler: Gerçek Hayat

3.) Taliban'ı samimi bir grup olduğunu, Afganistan'da yaşananların doğal bir neticesi olarak ortaya çıktığını düşünen dergiler; Misak dergisi

4.) Taliban'a karşı şüpheyle yaklaşarak ne olduğunu anlamaya çalışan dergiler; Altınoluk dergisi.

Yine İslamcı dergileri Taliban hususunda en çok dikkatlerini çeken konuları referans alarak üç madde halinde sınıflandırabiliriz;

1.) Taliban'ın ABD ve Pakistan başta olmak üzere dış desteklerle büyüdüğünü düşünen dergiler; Sebat; Değişim, Vahdet, Yörünge, Haksöz dergileri.

2.) Medyanın Taliban'ı yanlış lanse ettiğini düşünen dergiler; Yörünge, Gerçek Hayat dergileri.

3.) Laiklerin Taliban üzerinden şeriat eleştirilerine cevap veren dergiler; Yörünge, Değişim, Vahdet dergileri.

Genel olarak Taliban hakkında yazılanlar incelendiğinde Türkiye İslamcılarının olabildiğince mezhep taassubuna sebebiyet vermeden objektif bir şekilde Taliban'ı değerlendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Yeri geldiğinde Taliban ağır bir şekilde eleştirilmiş, yeri geldiğinde Afganistan topraklarına kazandırdıklarına kayıtsız kalınmamıştır.

Araştırmamızın sonunda Taliban ile aynı mezhep inancına sahip Türkiye İslamcılarının Afganistan'da yaşananları tarafgirlikten uzak bir şekilde değerlendirdiği görülmektedir. Dergiler arasında Taliban'a yaklaşım biçimi olarak farklılıklar olsa da yazılanlar Türkiye İslamcılarının Taliban'a mezhep taassubuyla bakmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abdulghani, Aydın. *Afganistan'da Taliban Örgütünün Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010.

Aktaş, Ümit. "İktidar Bu Mu?" *Değişim* 37 (Ekim 1996), 13.

Albayrak, Hakan. "Madalyonun Öteki Yüzü". *Gerçek Hayat* 53 (26 Ekim 2001), 5.

Altınoluk. "Afganistan'da Taliban Bilmecesi". *Altınoluk* 151 (Eylül 1998), 54.

Arslantaş, Süleyman. "Akrebin Kıskacında 'Pakistan'". *Değişim* 37 (Ekim 1996), 24.

Atalar, M.Kürşad. "Taliban Neyin Sembolüdür?" *İktibas* 19/268 (Nisan 2001), 25.

Bağcı, Süleyman. "Soğuk Savaşın Kavurduğu Ülke Afganistan Diyet Ödüyor". *Sebat* 2 (Aralık 1995), 43.

Bağcı, Süleyman. "Ümit Vahalarının Yittiği Çöl: Afganistan". *Sebat* 2 (Aralık 1995), 42.

Barfıeld, Thomas. *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*. çev. Burhan Yüksekkaş. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 1.Baskı., 2021.

Beg, Rauf. *Adı, Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?* İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 2001.

Bera, Abdullah. "İstilaya Uğrayan Ülke Afganistan". *Genç Birikim* 39 (Kasım 2001), 15.

Bulaç, Ali. "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Basım, 2021.

Cöhce, Salim. "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri". *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. ed. Ali Ahmetbeyoğlu. 103-148. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002.

Çelik, Recep. "Taliban Olayının Türkiye'ye Yansıması". *Vahdet* 2 (Kasım 1996), 8.

Çetin, Abdussamed. "Taliban, İç Savaş Karşıtlığını Bayraklaştırdı, Kabile Girdi. Ama Kan Akmaya Devam Ediyor…". *Sebat* 10-11 (Kasım 1996), 38.

Çetin, Abdussamed. "Taliban Neye Talip?" *Sebat* 2 (Aralık 1995), 46.

Dağ, Ahmet Emin. "Afgan Eliyle Afgan Temizliği". *Gerçek Hayat* 58 (30 Kasım 2001), 24.

Dağ, Ahmet Emin. "Afganistan'da Bir Dönem Kapandı". *Gerçek Hayat* 60 (14 Aralık 2001), 24.

Demircioğlu, Beytullah. "Afganistan'da Barış İçin Yeni Bir Deneme". *Altınoluk* 158 (Nisan 1999). https://katalog.idp.org.tr/pdf/34508/33257

Demircioğlu, Beytullah. "Taliban: Fitne mi Ümit mi?" *Altınoluk* 110 (Nisan 1995), 43.

Dergisi, Altınoluk. "Beytullah Demircioğlu". *Altınoluk Dergisi*. Erişim 08 Ocak 2023. https://www.altinoluk.com.tr/yazar/beytullah-demircioglu

Dinç, Ali. *Afganistan Savaşları*. İstanbul: Cinius Yayınları, 1.Baskı., 2021.

Durak, Neslihan. “Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan’da Türkler”. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. ed. Ali Ahmetbeyoğlu. 27-46. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002.

Ebu Musab Es-Suri. *Afganistan, Taliban ve İslam’ın Bugünkü Savaşı*. İstanbul: Küresel Kitap, 2.Baskı., 2021.

Emiroğlu, Ünal. “ABD, Afganistan’da Arayış İçerisinde”. *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 12.

Emiroğlu, Ünal. “Kabil Düştü”. *Yörünge* 297 (06 Ekim 1996), 14.

Emiroğlu, Ünal. “Türkiye’de Bir Özbek General”. *Yörünge* 329 (01 Haziran 1997), 11.

Emre, Süleyman Arif. “Taliban ve İstismarcı Laikler”. *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 22.

Erkilet, Alev. “II.Dünya savaşı sonrası şartlarda ‘arı-duru’ bir islam arayışı: Ercümend Özkan, İktibas ve İslam partisi deneyimi”. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*. 505-513. Zeytinburnu Belediyesi, ts.

Erkilet, Alev. *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 7.Baskı., 2017.

Gayberi, Meryem. “CNN Türk Muhabiri Kaya Heyse Ayağının Tozuyla Afganistan’ı Anlattı: Halk Taliban’ı Arıyor”. *Gerçek Hayat* 61 (21 Aralık 2001), 16.

Göçmen, Mehmet. *Güç Geçişi Teorisi Kapsamında Kuşak - Yol Projesi Ve Çin*. Bursa: Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021.

Gök, Şafak. *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*. Ankara: Nobel Yayınları, 1.Baskı., 2021.

Gutlıyev, Gurbangeldı. *Türkmenistanda basmacı (Milli direniş) hareketi ve Cüneyt Han*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2017.

Haksöz. “İran-Afganistan Sınırında Savaş Hazırlığı”. *Haksöz* 91 (Ekim 1998), 33.

Hunluoğlu, Ahmed. “Bilinmezler Diyarı Afganistan ve Taliban”. *İlkadım* 100 (Kasım 1996), 40.

Hunluoğlu, Ahmet. “Afganistan Anlaşmazlığı”. *İlkadım* 123 (Ekim 1998), 33.

Iqtıdar, Huseyin. “Gurlular”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14/207-211. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

İktibas. “Selam İle”. *İktibas* 14/214 (Ekim 1996), 2.

İktibas. “Taliban Olayı ya da Afganistan’da Neler Oluyor”. *İktibas* 14/215 (Kasım 1996), 4.

İzgi, Mine. “Medyatör”. *Mektup* 142 (Kasım 1996), 32.

Kaplan, Mustafa. *1980 sonrası Türkiye’de İslamcılık*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2016.

Kara, İsmail. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*. 1.Cilt Cilt. İstanbul: Dergah Yayınları, 4.Baskı., 2020.

Kara, İsmail. “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi*. 15-43. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 1.Baskı., 2013.

Karadeniz, Ebru. *1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Devlet Tartışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021.

Karakulluk, Süleyman. "Kuyruk kısıldı, Gülay içinde kaldı". *Yörünge* 298 (13 Ekim 1996), 34.

Karakulluk, Süleyman. "Ya Rusya, Ya ABD?" *Yörünge* 301 (03 Kasım 1996), 35.

Karakurt, Ünal. "Afganistan Gerçeği ve Taliban Hareketi". *Misak* 12/72 (Kasım 1996), 9.

Kentel, Ferhat. "1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Konak, Necdet. *Laiklik ve Afganistan*. Karikatür, 13 Ekim 1996. https://katalog.idp.org.tr/pdf/31480/29836

Kuğu, Ali Rıza. *İç ve Dış Müdahale Kıskacında Afganistan*. İstanbul: Pankuş Yayınları, 1.Baskı., 2021.

Kul, Nisa Nur. "Afganistan-İran Gerginliğinin Anatomisi". *Genç Birikim* 6 (Kasım 1998), 12.

Kurtoğlu, Zerrin. "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Siyaset". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 6.Baskı., 2021.

Küçükağa, Ahmet. "Afganistan Gerçeği ve Taliban". *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 25.

Maviş, Nazım. *Türkiye'de İslamcılığın Değişen Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2017.

Merçil, Erdoğan. "Gazneliler". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/480-484. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

Misak. "Afganistan'da Medrese Talebelerinin hareketi". *Misak* 9/53 (Nisan 1995), 5.

Misak. "Taliban'ın Birleşmiş Milletler'e Cevabı: 'Usame Bin Ladin'i Amerika'ya Teslim Etmeyeceğiz'". *Misak* 18/108 (Kasım 1999), 15.

Nuristani, Fatih. "Taleban Hareketi'nin Tahlili". *Misak* 9/53 (Nisan 1995), 6.

Oğuz, Esedullah. *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001.

Osmanoğlu, Mahmud. "Afganistan'da Neler Oluyor?" *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 22.

Özcan, A. "Taliban 'Kemalizm' İlan Etti! Afganistan'da Amerikan Darbesi". *Değişim* 37 (Ekim 1996), 25.

Özcan, Azmi. "Darululum". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/553-555. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

Özcan, Azmi. "İslamcılık". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23/62-65. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

Özcan, Azmi. "Nadir Şah ve Afganistan". *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. ed. Ali Ahmetbeyoğlu. 47-50. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002.

Özcan, Mustafa. "Ayın Panoraması / İslam Dünyası". *Umran* 49 (Eylül 1998), 61.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Sistan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37/274-276. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

Özkan, İslam. “Taliban ve Yeni Amerikan Stratejileri”. *Haksöz* 91 (Ekim 1998), 35.

Raşid, Ahmed. *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2.Baskı., 2007.

Saray, Mehmet. “Afganistan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/401-408. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

Saygın, Selami. *Türk Siyasi Düşüncesinde Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşat Dergisi’ne Göre İslamcılık Düşüncesi (1908-1925)*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora, 2022.

Selim, Yavuz. *Afganistan ve Dostum*. Ankara: Hiler Yayınları, 2004.

Seyyid Muhammed Hayırhah: “Afganistan’ın Tahran Büyükelçisi Seyyid Muhammed Hayırhah: "Taliban, Afganistan’da Tek Başına Hakim Olmak İstiyor!” çev. Sebat Dış Haberler Servisi. *Sebat* 2 (Aralık 1995), 51.

Sinan, Fatih. “Star ve Show Saçmaladı”. *Yörünge* 297 (06 Ekim 1996). https://katalog.idp.org.tr/pdf/31479/29835

Ş.E. “Şeriata Saldıran Vahşiler”. *Mektup* 142 (Kasım 1996), 25.

Şentürk, Hulusi. *Türkiye’de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi İslamcılık*. İstanbul: Çıra Yayınları, 4.Baskı., 2019.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin. *Asya’nın Kalbi Afganistan*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 1.Baskı., 2021.

Şimşek, Abdurrahman. “Batı Cephesinin İslam Siyasetini İnkar Çabası Ve Medyanın Gözbağcılığı Üzerine”. *Sebat* 14-15 (Şubat 1997), 24.

Taha, Ramazan. “Afganistan’da Taliban Hareketi ve Yeni Senaryolar”. *Ribat* 160 (Nisan 1996), 11.

Tavana, Abdullah. “Afganistan’ın Kemalist Paşası: Dostum”. *Misak* 13/73 (Aralık 1996), 9.

Uslu, Recep. “İslam Orduları Tarafından Fethinden Selçuklulara Kadar Afganistan”. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. ed. Ali Ahmetbeyoğlu. 1-26. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002.

Varol, Ahmet. “Afganistan Bilmecesi”. *Vahdet* 14 (Kasım 1997), 12.

Varol, Ahmet. “Taliban’ın Hızlı İlerleyişi”. *Vahdet* 2 (Kasım 1996), 12.

Yazıcı, Orhan. “Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları”. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. ed. Ali Ahmetbeyoğlu. 51-82. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2002.

Yıldız, Bahattin. “Sihri Bozulan ABD; Taliban, Yeniden Afganistan”. *İktibas* 19/274 (Ekim 2001), 38.

“Taliban’ın Desteği Tüccar”. çev. Elif Yıldız. *Yörünge* 333 (29 Haziran 1997), 41.

Yılmaz, Metin. “Taliban ve Rahip Teresa”. *Sebat* 18 (Aralık 1997), 36.

Yörünge. “Afganistan’da Büyük Satranç”. *Yörünge* 329 (01 Haziran 1997), 23.

Yörünge. “Ersümer At Yarışlarında!” *Yörünge* 397 (04 Ekim 1998), 39.

Yörünge. “Taliban Kabil’e Saldırdı”. *Yörünge* 264 (04 Şubat 1996), 21.

Zaif, Abdul Selam. *Talibanla Geçen Hayatım*. çev. Muhammed Önder. İstanbul: Kuda Kitap, 1.Baskı., 2019.

Zeydan, Ahmed Muvaffak. “Afganistan: Amerika’nın Tasarıları ‘Taliban’ı Görüş Ayrılığına İtiyor”. *İktibas* 16/234 (Haziran 1998). https://katalog.idp.org.tr/pdf/12295/18894

Zeydan, Ahmed Muvaffak. *Talibanın Yükselişi*. İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık, 2013.

Zeydan, Ahmed Muvaffak. *Taliban’ın Yükselişi Afganistan’da Yeni Dönem*. çev. Hüseyin Afacan. İstanbul: Mana Yayınları, 2013.

BBC News Türkçe. “11 Eylül saldırıları: Nasıl düzenlendi, kaç kişi öldü, sonrasında ne oldu?” 06 Eylül 2021. Erişim 12 Nisan 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58462900

“ABD’nin Uyuşturan Yalanı”. *Gerçek Hayat* 54 (02 Kasım 2001), 4.

Afganistan Taliban ve Ladin. İstanbul: Birey Yayınları, 1.Baskı., 2001.

“Afganistan’da Ateşkes”. *Vahdet*, 13.

“Afganistan’ın Siyasi Kimliği Ve Taleban Hareketi”. *Misak* 19/112 (Mart 2000), 16.

“Bağdat Kuşatması (1258)”. *Vikipedi*, 25 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ba%C4%9Fdat_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_(1258)&oldid=25183614

“Değişim - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 17 Ocak 2023. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/582/degisim

“Dış Haberler”. *Mektup* 132 (Ocak 1996), 51.

“Dünya Bankasına Göre Afganistan Nüfusu”. Erişim 17 Şubat 2022. https://donnees.banquemondiale.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=AF

ÖZGÜR-DER. “Hira, Sebat ve Değişim Dergileri Değerlendirildi”. Erişim 10 Ocak 2023. https://www.ozgurder.org/uskudar/hira-sebat-ve-degisim-dergileri-degerlendirildi-1810h

“İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 08 Ocak 2023. https://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=date&direction=desc&query=taliban&years[0]=1995

“İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 11 Ocak 2023. https://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=match&direction=desc&query=taliban&years[0]=1996

“İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 25 Ocak 2023. https://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=match&direction=desc&query=taliban&years[0]=1997

“İDP - İslamcı Dergiler Projesi”. Erişim 23 Şubat 2023. https://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=journal&direction=desc&query=taliban&years[0]=1998

“Kabil’deki Taliban”. *Vahdet* 3 (Aralık 1996), 14.

"Kocaeli'nde 'Yerli Taliban' Çökertildi(!..)". *Değişim* 37 (Ekim 1996), 9.

"Körfezi Derhal Terket". *İktibas* 14/212 (Ağustos), 46.

"Pakistan'ın Tahran Büyük Elçisi Halid Mahmud: 'Taliban'ın Hakimiyeti Afganistan'a Barış Getirmeyecek!'" *Sebat* 3-4 (Mart 1996), 71.

"Rabbani Hikmetyar Anlaşması Strateji Mi Taktik Mi?" *Sebat* 7 (Temmuz 1996), 30.

Taliban. Karikatür, Kasım 1996. https://katalog.idp.org.tr/pdf/41421/42612

"Taliban: Baskılar Artarsa BM Ofisini Kapatırız". *Gerçek Hayat* 9 (22 Aralık 2000), 18.

"Taliban Neyin Nesi?" *Vahdet* 10 (Temmuz 1997), 21.

"Taliban'dan Dostum'a Darbe". *Vahdet* 9 (Haziran 1997), 17.

"Taliban'ın Batı Bölgesi Birlikleri Komutanı İhsanullah İhsan: ' Ne Yazık Ki Tam Anlamıyla Bir İslam Devleti Kurulamadı.İslam Devleti Sadece Kağıd Üzerinde Vardı'". *Sebat* 10-11 (Kasım 1996), 43.

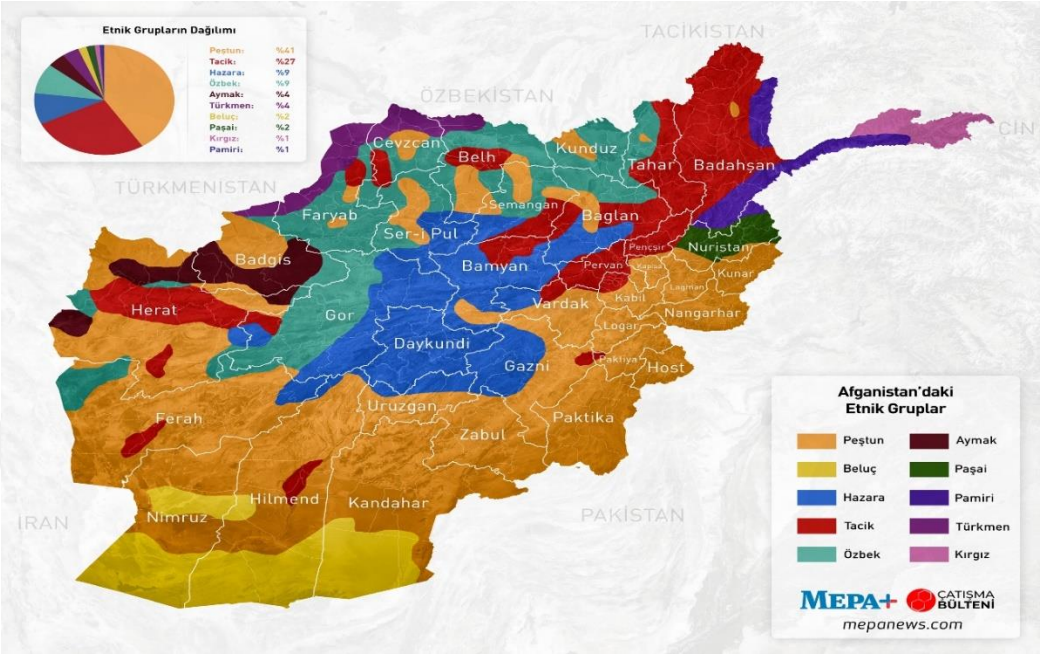
"Taliban'ın Talebi Ne?" *İlkadım* 92 (Mart 1996), 42.

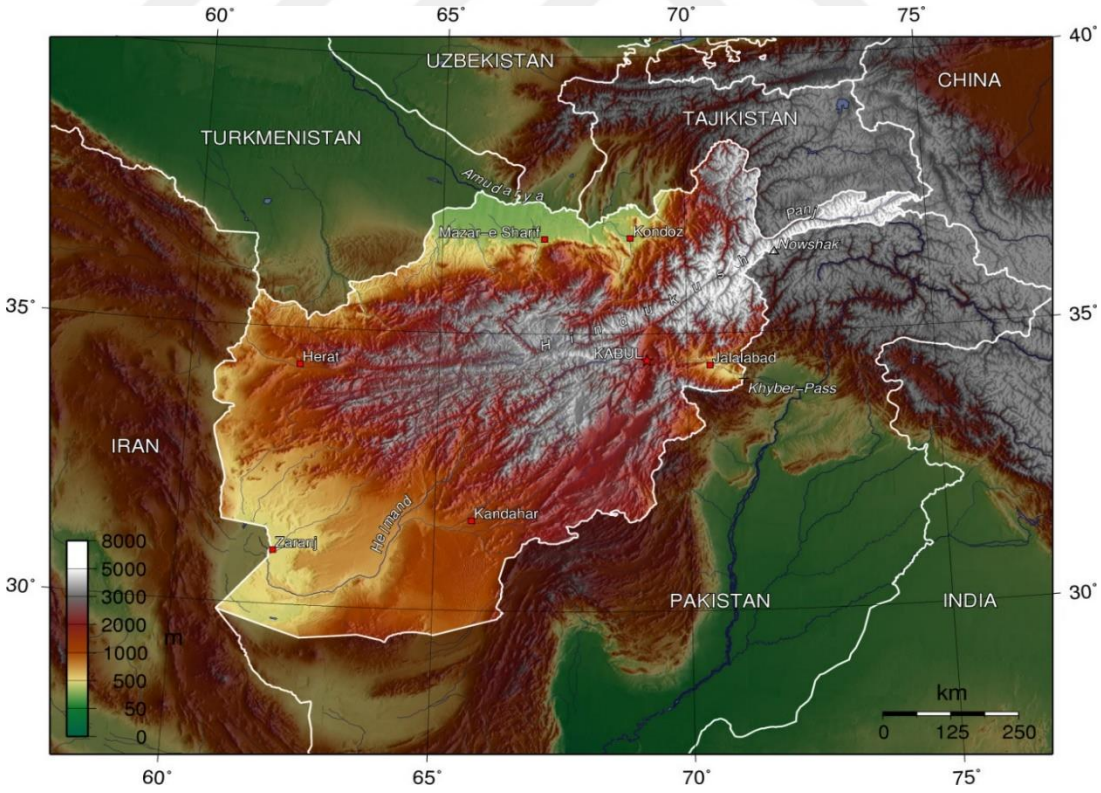
"Türkçe ezan". *Vikipedi*, 23 Aralık 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=T%C3%BCrk%C3%A7e_ezan&oldid=28980059

"Vahdet - İDP - İslamcı Dergiler Projesi". Erişim 18 Ocak 2023. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/644/vahdet

EKLER

EK-1 Afganistan Haritaları

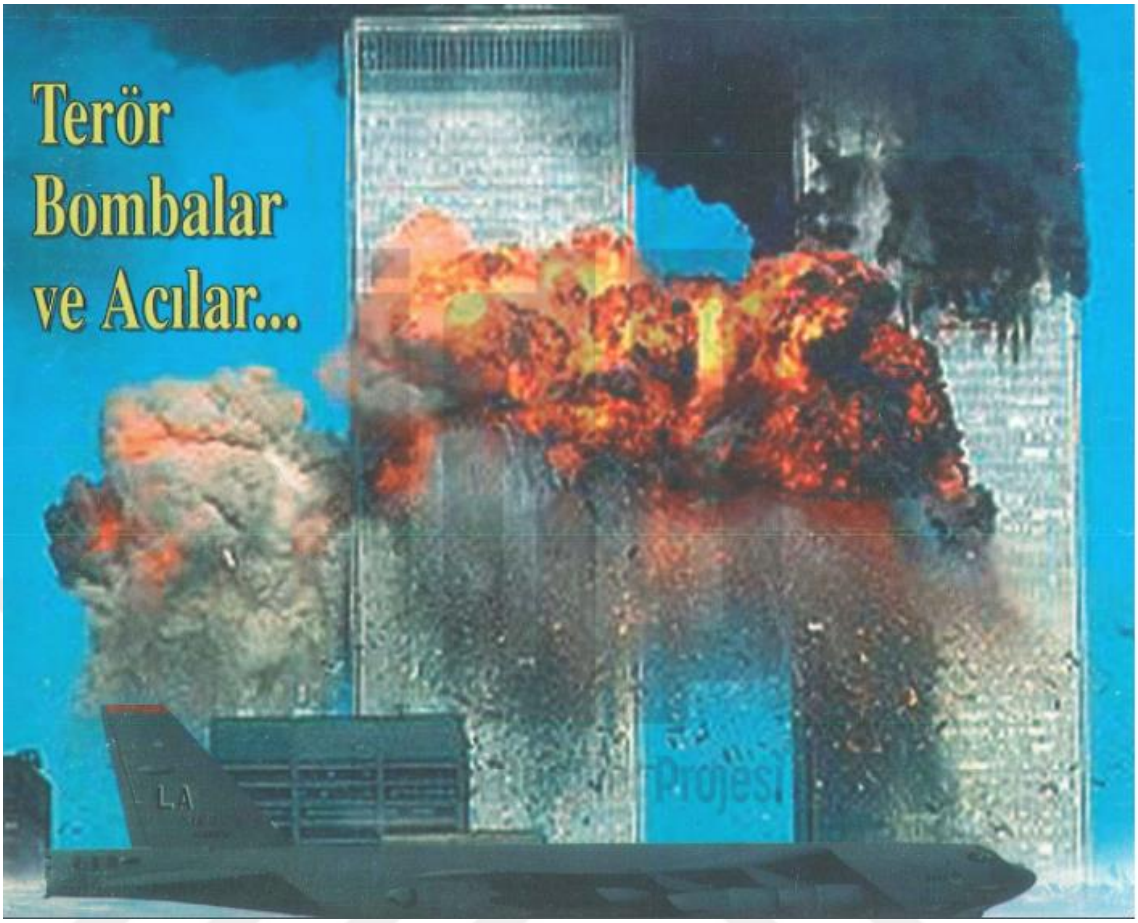
Ek-2 İslamcı Dergilerde Taliban İle İlgili Görseller

Ek-3 Molla Ömer Olduğu Düşünülen Fotoğraf

